

Vztažné věty se zájmenem JAKÝ v současné češtině

Bakalářská práce

<i>Studijní program:</i>	B0114A300072 Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání
<i>Studijní obory:</i>	Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání Základy společenských věd se zaměřením na vzdělávání
<i>Autor práce:</i>	Jaroslav Syrový
<i>Vedoucí práce:</i>	Mgr. Barbora Štindlová, Ph.D. Katedra českého jazyka a literatury

Zadání bakalářské práce

Vztažné věty se zájmenem JAKÝ v současné češtině

Jméno a příjmení: Jaroslav Srový
Osobní číslo: P19000275
Studijní program: B0114A300072 Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání
Specializace: Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání
Základy společenských věd se zaměřením na vzdělávání
Zadávací katedra: Katedra českého jazyka a literatury
Akademický rok: 2020/2021

Zásady pro vypracování:

Bakalářská práce analyzuje vztažné věty uvozené zájmenem *jaký* užívané v současné češtině. Zaměřuje se na jejich klasifikaci a dotýká se konkurence s větami uvozenými vztažnými zájmeny *který* a *co*. V teoretické části je nejprve představena obecná charakteristika relativ, podrobně je vymezeno relativum *jaký*, jeho významy a funkce. Další část teoretického oddílu se věnuje charakteristice vztažných vět. Praktická část práce se opírá o korpusovou analýzu. Jejím cílem je zmapovat užívání vztažných vět s relativem *jaký* v současném psaném a příp. i mluveném jazyce a představit kontexty a významy, v nichž se užívají. Záměrem je i porovnat tyto konstrukce s větami s relativy *který* a nesklonným *co* a pokusit se vymezit obecný sémantický rámec pro užívání těchto zájmen ve vztažných větách.

Rozsah grafických prací:
Rozsah pracovní zprávy:
Forma zpracování práce:
Jazyk práce:

tištěná/elektronická
Čeština

Seznam odborné literatury:

- CVRČEK, V. a kol. *Mluvnice současné češtiny I. Jak se píše a jak se mluví*. Praha: Karolinum, 2015.
- ČECHOVÁ, M. *Čeština – řeč a jazyk*. 2., přeprac. vyd. Praha: ISV, 2000. Jazykověda (Institut sociálních vztahů). ISBN 80-85866-57-9.
- DANEŠ, F., HLAVSA, Z., GREPL, M. a kol. *Mluvnice češtiny 3*. Praha: Academia, 1987.
- KARLÍK, P., NEKULA, M., RUSÍNOVÁ, Z., ed. *Příruční mluvnice češtiny*. Vyd 2., opr. [i.e. 3. vyd.]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008. ISBN 978-80-7106-980-5.
- KOŘENSKÝ, J., KOMÁREK, M. a kol.: *Mluvnice češtiny 2*. Praha: Academia, 1986.
- KOPEČNÝ, F. *Základy české skladby*. 2. vyd., přeprac. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1962. Učebnice vysokých škol (SPN).
- MACHÁČKOVÁ, E. K přivlastňovacím zájmenům vztažným. *NŘ* 73, 1990, 229–234.
- OLIVA, K. O gramatických a negramatických konstrukcích se vztažnými zájmeny který a jenž. In *Č-US* 5, 2004, 378–383.
- PANEVOVÁ, J. a kol. *Mluvnice současné češtiny 2. Syntax češtiny na základě anotovaného korpusu*. Praha: Karolinum, 2014.
- POLDAUF, I. Vztažné věty v angličtině a v češtině. *Sborník Vysoké školy pedagogické v Olomouci. Jazyk a literatura* 2, 1955, 159–194.
- SVOBODA, K. Vztažné věty s nesklonným co, *NŘ* 50(1), 1967, 1-12.
- ŠTÍCHA, F. *Velká akademická gramatika spisovné češtiny*. Praha: Academia, 2018. ISBN 978-80-200-2719-1.
- UHLÍŘOVÁ, L. Vztažné věty v češtině: vztah mezi jejich syntaktickou strukturou a aktuálním členěním. *SaS* 55, 1994, 90–98.

Vedoucí práce:

Mgr. Barbora Štindlová, Ph.D.
Katedra českého jazyka a literatury

Datum zadání práce:

30. listopadu 2020

Předpokládaný termín odevzdání:

30. dubna 2022

prof. RNDr. Jan Pícek, CSc.
děkan

L.S.

PhDr. Kateřina Váňová, Ph.D.
vedoucí katedry

Prohlášení

Prohlašuji, že svou bakalářskou práci jsem vypracoval samostatně jako původní dílo s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé bakalářské práce a konzultantem.

Jsem si vědom toho, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu Technické univerzity v Liberci.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti Technickou univerzitu v Liberci; v tomto případě má Technická univerzita v Liberci právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Současně čestně prohlašuji, že text elektronické podoby práce vložený do IS/STAG se shoduje s textem tištěné podoby práce.

Beru na vědomí, že má bakalářská práce bude zveřejněna Technickou univerzitou v Liberci v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů.

Jsem si vědom následků, které podle zákona o vysokých školách mohou vyplývat z porušení tohoto prohlášení.

13. července 2022

Jaroslav Syrový

Poděkování

Rád bych poděkoval své vedoucí práce Mgr. Barboře Štindlové, Ph.D., jejíž podnětné rady a náměty směřovaly mou práci a pomohly mi uvědomit si různé souvislosti. Rád bych také poděkoval Mgr. Svatavě Škodové, Ph.D, za dvě velmi přínosné konzultace. Dále bych rád poděkoval své rodině za veškerou podporu mého studia a poskytnutí všeho, co jsem k němu potřeboval.

Anotace

Bakalářská práce se zabývá popisem vztažných vět s relativem *jaký* užívaných v současné češtině. V teoretické části je nejprve představena obecná charakteristika zájmen a relativ, podrobně je vymezeno relativum *jaký*, jeho významy a funkce, dále jsou ve stručnosti vymezeny i relativum *který* a *nesklonné co*. V další části teoretického oddílu jsou charakterizovány vztažné věty. Praktická část se věnuje popisu a klasifikaci *vedlejších vztažných vět atributivních* s relativem *jaký*, a to s ohledem na jejich formu, význam a funkce, které v nich plní relativum *jaký*. V rámci popisu vztažných vět jsou uvedeny také možnosti zaměnitelnosti relativu *jaký* za relativum *který*, *nesklonné co*, potažmo další hypotézy, které se v souvislosti s daným typem vztažných vět objevily. Popis *vedlejších vztažných vět atributivních* se opírá o jazyková data Českého národního korpusu získaná z reprezentativního korpusu *SYN2020* prostřednictvím aplikace *KonText*.

Klíčová slova

vztažné zájmeno *jaký*, relativum *jaký*, relativum *který*, *nesklonné co*, vztažná věta, *vedlejší vztažná věta determinující substantivum*, *vedlejší vztažná věta atributivní*, *vztažná věta s jmennou hlavou*, *vztažná věta s relativem jaký*, korpusový výzkum

Annotation

The bachelor's thesis deals with the description of relative clauses with the relative pronoun *jaký* (that) used in contemporary Czech. In the theoretical part, the general characteristics of pronouns and relative pronouns are introduced. In detail, meanings and functions of the relative pronoun *jaký* are defined, and the relative pronouns *který* (which) and *co* (what) are also briefly explained. In the following part of the theoretical part relative clauses are characterized. The practical part of the thesis is devoted to the description and classification of relative clauses with the relative *jaký* that are functioning as postmodification of a noun phrase, with regard to their form, meaning and the functions performed by the relative pronoun *jaký* in them. Within the description of relative clauses, the possibilities of interchangeability of the relative pronoun *jaký* with the relative pronoun *který* and relative pronoun *co*, and other hypotheses that have emerged in connection to this type of relative clauses are also presented. The description of the relative clauses is based on the linguistic data of the Czech National Corpus obtained from the representative corpus *SYN2020* via application *KonText*.

Key words

relative pronoun *jaký*, relative pronoun *který*, relative pronoun *co*, relative clause, headed relative clause, relative clause with relative pronoun *jaký*, corpus research

Obsah

Seznam použitých symbolů a zkratk	11
Úvod.....	12
1 Obecné vymezení zájmen	14
1.1 Ukazovací/zástupná funkce zájmen	15
1.2 Výrazová (formální) podoba zájmen.....	15
2 Vztažná zájmena (relativa)	17
3 Charakteristika vybraných relativ / vztažných výrazů.....	20
3.1 Relativum JAKÝ	20
3.2 Relativum KTERÝ (JENŽ)	22
3.3 NESKLONNÉ CO.....	24
3.4 Srovnání relativ JAKÝ, KTERÝ a NESKLONNÉ CO.....	26
4 Vztažné věty	29
4.1 Definice vztažných vět	29
4.2 Možnosti klasifikace vedlejších vztažných vět	30
4.3 Vedlejší vztažné věty v pojetí MČ 3	31
4.3.1 Ukazovací zájmena ve vedlejších vztažných větách.....	33
4.4 Jiné typy vztažných vět	34
4.5 Výběr vztažných vět pro praktickou část	35
4.6 Vedlejší vztažné věty atributivní (vztažné věty s jmennou hlavou).....	37
4.6.1 Vztažné věty restriktivní a nerestriktivní	38
4.7 Závěrečné shrnutí	39
Úvod do praktické části.....	41
5 Český národní korpus a korpusy.....	42
5.1 Práce v korpusu	43
5.2 Dotaz.....	44
6 Popis vztažných vět s relativem JAKÝ.....	46

6.1	Vedlejší vztažné věty atributivní kvalitativní	50
6.1.1	Věty odkazující ke kvalitě/vlastnosti hlavy	51
6.1.2	Zaměnitelnost za relativum KTERÝ A NESKLONNÉ CO	51
6.1.3	Věty zdůrazňující kvalitu hlavy	53
6.1.4	Zaměnitelnost za relativum KTERÝ a NESKLONNÉ CO	53
6.1.5	Věty charakterizující kvalitu objektu hlavu	54
6.1.6	Rozdíly mezi jednotlivými podtypy	55
6.1.7	Vztažné věty atributivní s abstrakty v hlavě	56
6.2	Vedlejší vztažné věty atributivní druhově kvalitativní	57
6.2.1	Vztah typu prvek-prvek	58
6.2.2	Možné identifikační prvky vět v druhovém významu	58
6.2.3	Úvaha týkající se identifikačních prvků druhového významu ve vztahu prvek-prvek	60
6.2.4	Vztah typu prvek-množina	61
6.2.5	Úvaha k zaměnitelnosti a k transformaci větné struktury jinými prostředky ve větách druhově kvalitativních	62
6.2.6	Doplnění ke kvalitativnímu a druhově kvalitativnímu významu vět s relativem JAKÝ	63
6.3	Vedlejší vztažné věty atributivní srovnávací se spojkou NEŽ	65
6.3.1	Zaměnitelnost za relativum KTERÝ a NESKLONNÉ CO	66
6.4	Vedlejší vztažná věta atributivní s hlavou rozvíjenou superlativem	67
6.4.1	Vedlejší vztažné věty s hlavou rozvíjenou srovnávacím superlativem	67
6.4.2	Vedlejší vztažné věty zpřesňující absolutní superlativní vlastnost hlavy	68
6.4.3	Záměnitelnost za relativum KTERÝ a NESKLONNÉ CO	69
6.4.4	Zaměnitelnost za relativum KTERÝ ve vztažných větách majících čtení jako srovnávací třída pro superlativ	70
6.5	Vedlejší vztažné věty atributivně-apoziční (výčtové)	72

6.5.1	Úvahy vznikající v souvislosti se vztažnými větami atributivně-apozičními	74
6.5.2	Úvaha k zaměnitelnosti za relativum KTERÝ a NESKLONNÉ CO a k nekongruenci v čísle.....	75
6.6	Vedlejší vztažné věty atributivní kvalitativně přiřazující.....	77
6.6.1	Jiné podoby souvětné struktury.....	79
6.6.2	Úvaha k zaměnitelnosti za relativum KTERÝ a NESKLONNÉ CO ...	80
6.6.3	Dodatek k naší interpretaci těchto struktur	81
6.7	Vedlejší vztažné věty atributivní srovnávající míru vlastnosti.....	83
6.7.1	Úvaha k zaměnitelnosti za relativum KTERÝ a NESKLONNÉ CO ...	84
6.8	Dodatek k této práci.....	85
Závěr		86
Seznam použitých zdrojů		88

Seznam použitých symbolů a zkratk

*	Příklad nelze v této podobě formulovat.
CE	CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny
ČNK	Český národní korpus
ČŘJ	Čeština – řeč a jazyk
MČ 2	Mluvnice češtiny 2
MČ 3	Mluvnice češtiny 3
MSČ 1	Mluvnice současné češtiny 1
MSČ 2	Mluvnice současné češtiny 2
PMČ	Příruční mluvnice češtiny

Úvod

V české lingvistice zatím nedošlo k podrobné analýze a celkovému popsání vztažného zájmena (relativa) *jaký* a vztažných vět, v nichž se užívá. Zatímco relativům *který* i *jenž* je v mluvnicích věnován dostatečný prostor a zároveň existuje množství článků, které se těmito relativy dále zabývají, relativum *jaký* stojí mimo lingvistická zkoumání, přestože se díky svým významům a funkcím může vyskytovat v různých konstrukcích a specifických užitích.

Tato práce si klade za cíl prozkoumat z pohledu současné češtiny podoby užití relativ *jaký* ve vybraném typu vztažných vět, a to prostřednictvím popsání tohoto typu vztažných vět s relativem *jaký* a jeho další klasifikaci. K naplnění tohoto cíle bude využito jazykových dat převážně z posledních let. Tato data budou získána prostřednictvím korpusového výzkumu. Část prostoru této práce bude věnována i zaměnitelnosti relativ *jaký* v těchto větách za relativum *který* a *nesklonné co* .

V teoretické části budou nejprve obecně představena zájmena jakožto jeden ze slovních druhů. Následně se práce zaměří na vztažná zájmena, jeden z typů zájmen, přičemž blíže se práce bude zabývat charakteristikou zájmena *jaký* , přehledově budou popsána i relativ *který* a *nesklonné co* , přitomno bude rovněž srovnání všech tří relativ. Dále se práce zaměří na problematiku vztažných vět a na některá pojetí vztažných vět v české lingvistice. Představení a popsání různých typů vztažných vět v teoretické části jsou nezbytné k pochopení našeho výběru typu vztažných vět s relativem *jaký* , jímž se budeme v praktické části zabývat. Vztažné věty představují velmi široký pojem, a proto bylo nezbytné pro účely práce okruh zkoumaných vět s relativem *jaký* zúžit. K analýze byly zvoleny *vedlejší vztažné věty atributivní* , důvody výběru tohoto typu jsou objasněny v pododdílu **4.5 Výběr vztažných vět pro praktickou část**. *Vedlejší vztažné věty atributivní* budou v rámci teoretické části blíže charakterizovány v samostatném pododdílu.

V praktické části bude nejprve představen pojem korpus, v souvislosti s ním i Český národní korpus. Dále v práci zmíníme obecné informace týkající se našeho korpusového výzkumu. Celý zbytek praktické části bude zaměřen na popis struktur a klasifikaci vztažných vět s relativem *jaký* nalezených v korpusu. Před samotným popisem jednotlivých typů vět budou v oddíle **6 Popis vztažných vět s relativem JAKÝ** uvedena kritéria, která se podílela na klasifikaci vztažných vět z korpusu do jednotlivých typů. V rámci jednotlivých pododdílů zabývajících se popisem typů

vztažných vět objevených v korpusu bude každý typ vztažných vět s relativem *jaký* uveden autentickými příklady vět z korpusu, stručně charakterizován a budou popsány také signifikantní znaky, podle nichž byl typ vět vymezen. Jednotlivé typy vztažných vět jsou doprovázeny i hypotézami o možné zaměnitelnosti relativu *jaký* za relativum *který* a *nesklonné co*, potažmo dalšími hypotézami, které souvisí s konkrétními typy vztažných vět a jejich popisem a jež není v možnostech práce zcela ověřit a objasnit. Vzhledem k rozsahu a charakteru práce není možné uvést konkrétní počty jednotlivých typů z hlediska jejich celkového zastoupení v korpusu, neboť práce již z počátku nebyla zaměřena na kvantitativní analýzu a výstupy se z části opírají i o vlastní jazykové povědomí autora.

1 Obecné vymezení zájmen

Zájmena patří mezi ohebné slovní druhy a stejně jako další druhy jmen se skloňují. Se jmény sdílejí shodné mluvnické kategorie, tedy rod, číslo a pád, avšak vyznačují se v těchto kategoriích, především v rodě a čísle, četnými modifikacemi. Navzdory podobnostem se jmény a základními slovními druhy (substantivy, adjektivy, verby a adverbii) jsou společně s číslovkami na základě své formální a funkční specifčnosti řazeny mezi tzv. návstavbové slovní druhy.¹ Hlavní funkcí zájmen je totiž zastupovat plnovýznamové slovní druhy, zejména substantiva, odkazovat k nim nebo vyjadřovat s nimi nějaký vztah.²

Zájmena, v širším smyslu všechna zájmenná slova, jsou tudíž slova s obecnějšími obsahy, jež odkazují či ukazují ke slovům s konkrétnějšími obsahy. Zájmena mohou zastupovat všechny základní slovní druhy, včetně sloves³ – v tomto charakteru zájmen se rovněž odráží jejich návstavbovost.

Návstavbovost zájmen se podle *Mluvnice češtiny 2* (dále jen MČ 2) odráží i v jejich syntaktické funkci, neboť zájmena nemají žádnou primární funkci ve větě. I když zaujímají větňečlenskou pozici, přebírají větňečlenskou platnost těch základních slovních druhů, které zastupují jako jejich návstavba.⁴

Ačkoliv zájmena tedy zastupují plnovýznamová slova a sdílejí podobné charakteristiky, sama nejsou vždy řazena mezi plnovýznamové slovní druhy (autosémantika). K zájmenům jako autosémantikům přistupují například *Příruční mluvnice češtiny*⁵ (dále jen PMČ) či Kopečný v *Základech české skladby*⁶. Jiné gramatiky, mezi nimi *Mluvnice současné češtiny 1* (dále jen MSČ 1), zařazují zájmena na pomezí autosémantik a synsémantik, a to kvůli tomu, že zájmena získávají svůj význam také větňým či situačním kontextem.⁷ Přiřazení zájmen k autosémantikům podle *Mluvnice současné češtiny 2* (dále jen MSČ 2) oslabuje i ta skutečnost, že se často

¹ KOŘENSKÝ, J., KOMÁREK, M., et al. *Mluvnice češtiny 2: Tvarosloví*. Praha: Academia, 1986. S. 81–83.

² CVRČEK, V. *Mluvnice současné češtiny 1. Jak se píše a jak se mluví*. Praha: Karolinum, 2015. ISBN 978-80-246-2812-7. S. 210.

³ KOPEČNÝ, F. *Základy české skladby*. 2. přeprac. vyd. Praha: SPN, 1962. S. 70.

⁴ KOŘENSKÝ, J., KOMÁREK, M., et al., pozn. 1. S. 84.

⁵ GREPL, M., KARLÍK, P., NEKULA, M., et al. *Příruční mluvnice češtiny*. 2. opr. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008. ISBN 978-80-7106-980-5. S. 229.

⁶ KOPEČNÝ, F., pozn. 3. S. 71.

⁷ CVRČEK, V., pozn. 2. S. 210.

zařazují mezi nástavbové slovní druhy, a nikoliv mezi slovní druhy základní.⁸ Na významové (tektogramatické) rovině jsou však zájmena vzhledem k funkci, již zastávají ve výstavbě věty, chápána jako sémantická substantiva či adjektiva.⁹

1.1 Ukazovací/zástupná funkce zájmen

Jak bylo zmíněno výše, zájmena jsou charakteristická svou ukazovací/zástupnou funkcí. S ohledem na tyto specifické funkce se zájmena zařazují do samostatné skupiny s dalšími zájmennými výrazy, např. zájmennými číslovkami a zájmennými adverbii, a tvoří tak deiktickou soustavu slov. Pro označení skupiny těchto výrazů se užívá pojmenování deiktická slova¹⁰ či „zájmena“¹¹.

Podle MČ 2 je jednotícím prvkem všech deiktických slov (pronominálií) to, že nepojmenovávají skutečnost nominací, pojmenováním, ale činí tak pomocí deixe, ukázáním – v některých případech lze za deixi označit i zástupnost. Deixe se projevuje ve vztahu ke skutečnosti dvěma způsoby: buď situačně, anebo kontextově. Nicméně pravým a zároveň základním smyslem obou deixí je identifikace. Pronominalia skutečnost jednoznačně identifikují, aby k ní mohl být jazykový projev přesně vztažen. Identifikace prostřednictvím deixe se uskutečňuje u všech skupin deiktických slov, ale různým způsobem, navíc každá skupina vyjadřuje další funkčně-sémantické příznaky.¹² Každý typ zájmen, ale i zájmenných slov proto kromě základního příznaku identifikace vyjadřuje vlastní specifické příznaky, *významové rysy*¹³. Na základě těchto rozličných funkcí a významů se rozdělují zájmena do několika skupin: zájmena osobní, přivlastňovací, ukazovací, tázací, vztažná, neurčitá, záporná.¹⁴

1.2 Výrazová (formální) podoba zájmen

Po výrazové stránce představují zájmena relativně uzavřený a neproduktivní soubor jednotek založený na zájmenných kořenech *t-*, *k-*, *c-/č-*, obsahující typické komponenty *ně-*, *ni-*, *-si*, *-hle* a reprezentující specifické slovtvorné postupy, např. *spřahování*.¹⁵

⁸ PANEVOVÁ, J. *Mluvnice současné češtiny 2. Syntax češtiny na základě anotovaného korpusu*. Praha: Karolinum, 2014. ISBN 978-80-246-2497-6. S. 238.

⁹ Tamtéž, s. 237–238.

¹⁰ KOŘENSKÝ, J., KOMÁREK, M., et al., pozn. 1. S. 81.

¹¹ Tento výraz užívá František Kopečný ve své knize *Základy české skladby*, viz KOPEČNÝ, F., pozn. 3.

¹² KOŘENSKÝ, J., KOMÁREK, M., et al., pozn. 1. S. 81–82.

¹³ GREPL, M., KARLÍK, P., NEKULA, M., et al., pozn. 5. S. 284–285.

¹⁴ CVRČEK, V., pozn. 2. S. 210.

¹⁵ KOŘENSKÝ, J., KOMÁREK, M., et al., pozn. 1. S. 83.

Zájmena jsou až na čtyři výjimky skloňovatelná, skloňují se jak zájmennými typy skloňování, tak substantivními či složenými (adjektivními) typy. Podle funkce se dělí zájmena na *zájmena substantivní* a *zájmena adjektivní*.¹⁶ Formálně jsou zájmena odlišena od jiných slovních druhů. Mají sice takřka shodné mluvnické kategorie a významy jako základní slovní druhy, ale používají se ve specifických situacích. Některá zájmena mají z hlediska funkce a formy shodné gramatické kategorie s adjektivy, jiná se substantivy. Zatímco shoda *zájmen adjektivních* s adjektivy je v rámci gramatických kategorií plná, shoda *zájmen substantivních* se substantivy je částečná, plná shoda se realizuje v pádovém systému, různé modifikace se objevují v rodě a čísle.¹⁷

Zájmena lze rozdělit také na základě jejich schopnosti vyjadřovat rod na *zájmena rodová* a *zájmena bezrodá*. Většina zájmen je rodová, bezrodá jsou pouze zájmena *já, ty, my, vy, se*. *Rodová zájmena* se od bezrodých liší tím, že mají prostředky pro vyjádření rodu a čísla, fungují v tzv. adjektivní tvarové soustavě, to znamená, že mají tvarovou soustavu pro všechny tři rody, pro každý rod i číslo. Mezi *rodová zájmena* patří zájmena se zájenným skloňováním, adjektivním skloňováním, ale i nesklonná zájmena. Naopak *bezrodá zájmena* jsou rodově neutrální, mají skloňování substantivního typu, tj. jednu tvarovou soustavu, přičemž rod je vyjádřen tvarem řídicího jména nebo slovesa: *My žáci jsme přišli / My žákyně jsme přišly*.¹⁸

Vhodné je zmínit zájmena i z hlediska jejich *stylistické příznakovosti*. Zájmena jsou totiž slovním druhem, jenž je schopen rozlišovat výrazy na základě jejich stylovosti; disponují tak nejen množstvím stylisticky neutrálních výrazů, nýbrž i množstvím jejich stylisticky příznakových variant. Pro některé typy zájmen jsou dokonce stylové dublety pravidlem, obsahují velký počet spisovných i nespisovných variant a poměrně značné množství modifikací. Časté je, že zájmeno má svou stylově neutrální variantu, nebo lehce knižní variantu pro psaný jazyk a hovorovou, popřípadě hovorově-expressivní variantu pro mluvený jazyk.¹⁹

¹⁶ ČECHOVÁ, M. *Čeština – řeč a jazyk*. 2. přeprac. vyd. Praha: ISV, 2000. ISBN 80-85866-57-9. S. 208.

¹⁷ Tamtéž, s. 208–209.

¹⁸ Tamtéž, s. 209–210.

¹⁹ KOŘENSKÝ, J., KOMÁREK, M., et al., pozn. 1. S. 100.

2 Vztažná zájmena (relativa)

Vztažná zájmena (relativa) obsahují stejný soubor výrazů jako tázací zájmena, ale oproti tázacím zájmenům jsou doplněna o zájmeno *jenž*: *kdo, co, jaký, který, či, jenž*.²⁰ Oba soubory zájmen tak mají mimo stejný soubor výrazových prostředků i své specifické prostředky. Kromě relativa *jenž* jsou těmito specifickými prostředky relativ i přivlastňovací zájmena *jehož, jejichž a jejíž, nesklonné co* a také schopnost spojovat se s postfixem *-ž* (což, kdož, kterýž). Specifikem tázacích zájmen oproti vztažným je, že tázací zájmena jsou schopna spojovat se s expresivními komponenty *-pak* (copak, kdopak, kterýpak) a *-že* (cože, kdože, kterýže). Obě skupiny zájmenných slov jsou založeny na stejných kořenech: *k(d)lt, clč, jak*, kterým je připisován *rys otázkovosti*.²¹

Soubor vztažných zájmen (samozřejmě i tázacích zájmen) je tvořen jak zájmeny se substantivním základem (např. *kdo, co, jenž*), tak zájmeny s adjektivním základem (*jaký, který, či*).²² Shoda relativa a řídicího jména se projevuje shodou v rodě a čísle, pád je zpravidla relativu určován syntaktickou strukturou věty, již relativum uvozuje.²³

Podle MČ 2 relativa sdílí s tázacími zájmeny mimo formální podobnost zčásti i jejich funkci *implikovat neurčitost, nekonkrétnost, ale neapelovat na její odstranění*.²⁴ Právě tato funkce umožňuje užít relativa i v nepřímých otázkách, protože v nepřímých otázkách je „*neurčitost relevantní: nežádá se její odstranění, ale implicitně se konstatuje*“²⁵. Občas se však v souvislosti s nepřímými otázkami hovoří podle MČ 2 spíše o tázacích zájmenech než o relativech. Neurčitost se podle MČ 2 dostává do pozadí ve větách skutečně relativních, tj. vznikajících jako rozvíjející větný člen, a to kvůli vztahu relativa k dominujícímu členu ve větě nadřazené.²⁶

Vztažná zájmena se trochu vyčleňují ze soustavy deiktických slov, neboť mají kromě *rysu identifikace* a mimotextových funkcí i funkce vnitrotextové, zejména *gramatickou funkci spojující*.²⁷ Relativa tak fungují jako spojovací prostředky ve vedlejších větách a klauzulích, takto vzniklé věty se nazývají *věťmi vztažnými*²⁸ (viz též oddíl 4 **Vztažné**

²⁰ GREPL, M., KARLÍK, P., NEKULA, M., et al., pozn. 5. S. 297–299.

²¹ KOŘENSKÝ, J., KOMÁREK, M., et al., pozn. 1. S. 95–96.

²² ČECHOVÁ, M., pozn. 16. S. 208–214.

²³ KOPEČNÝ, F., pozn. 3. S. 44.

²⁴ KOŘENSKÝ, J., KOMÁREK, M., et al., pozn. 1. S. 96.

²⁵ Tamtéž, s. 96.

²⁶ Tamtéž, s. 96.

²⁷ Tamtéž, s. 96.

²⁸ CVRČEK, V., pozn. 2. S. 222.

věty). Vlastním *významovým rysem* (formálně-sémantickým příznakem) relativ je to, že vyjadřují vztah.²⁹ Kromě těchto funkcí mají relativia i větněčlenskou funkci, jsou ze syntaktického hlediska větným členem věty vedlejší (tím se také odlišují od spojek).³⁰ Kopečný ke spojovací funkci relativ dodává, že při snaze ji zdůraznit může relativum ztratit flektivní schopnosti a stává se tak opravdu jen spojovacím slovem, vyjadřujícím těsnější spojení věty vedlejší s nějakým členem věty hlavní, ovšem jako nositel flektivních tvarů a konstrukčního vztahu musí figurovat další zájmeno, např. zájmeno osobní³¹ (viz pododíl **3.3 NESKLONNÉ CO**).

Vztažná zájmena si také v některých případech přímo konkurují s užitím vztažných zájmenných příslovcí. PMČ v otázce distribuce vztažných zájmen a vztažných adverbii ve vztažných větách uvádí, že je možné užití obou prostředků v případech, v nichž má řídicí jméno ve větě řídicí význam časový či význam místní: *Vrátil se do města, ve kterém/kde vyrůstal od malička*. Ve vztažných větách s řídicím jménem v místním významu se užívají pouze vztažná zájmena v těch případech, v nichž neexistuje pro vyjádření místního významu konkrétní příslovce: *Blížil se pomalu k hrobu, kolem něhož se shromáždili všichni pozůstali*. Naopak ve významu časovém je v mnoha případech možné užit pouze vztažné příslovce: *Tu zimu, kdy ještě nosili smutek, věnoval se pečlivě obnově veškerého zařízení*. PMČ ale zároveň uvádí, že v nekultivovaných projevech se vztažná příslovce užívají i v případech s významem jiným než časovým anebo místním: *Volební komise, kde máme dva členy, vyhrála poměrem 6:3*.³²

Jedinečnou skupinu v rámci vztažných zájmen tvoří přivlastňovací vztažná zájmena *jehož, jejíž, jejichž*, ta jsou až na zájmeno *jejíž* nesklonná. Tato zájmena se vztahují k řídicímu substantivu a vyjadřují podobné vztahy jako přivlastňovací zájmena *jeho, její, jejich*. Užívají se primárně v psaném projevu, v mluveném projevu se téměř nevyskytují, mají příznak archaičnosti. V nespisovných projevech lze užit místo přivlastňovacích vztažných zájmen zájmeno *který* v genitivu: *To je ten kluk, jehož maminku znáš / kterého maminku znáš*. Tento výraz má jen tři tvary: *kterého, které, kterých*. K podobným účelům lze užit i *nesklonné co* v kombinaci se zájmeny *jeho, její,*

²⁹ GREPL, M., KARLÍK, P., NEKULA, M., et al., pozn. 5. S. 284–285.

³⁰ ČECHOVÁ, M., pozn. 16. S. 282.

³¹ KOPEČNÝ, F., pozn. 3. S. 60.

³² GREPL, M., KARLÍK, P., NEKULA, M., et al., pozn. 5. S. 493.

jejich, např. *To je ta holka, co její maminku znáš*³³. Jelikož mluvený jazyk není schopen vyjádřit to, co lze v psaném vyjádřit přivlastňovacími zájmeny, užívá mluvený jazyk podobu volnějšího spojení: *Českou povahou námětu se legendě o sv. Prokopu přiblížila legenda o blahoslavené Anežce, jejímž základem byla latinská legenda... // se legendě o sv. Prokopu přiblížila legenda o blahoslavené Anežce. Jejím základem byla latinská legenda...*³⁴

I relativa se po stylistické stránce vyznačují větším počtem stylistických dublet, lemujících rozsáhlou část spektra spisovnost/nespisovnost. Pro příklad lze uvést spisovně neutrální relativum *který*. Jeho knižní variantou je zájmeno *jenž*, hovorovou variantou *nesklonné co* a nespisovnou variantou příslovce *jak*³⁵: *Umřel ten muž, [který/jenž/co/jak] mi byl oporou.*

³³ MACHÁČKOVÁ, E. K přivlastňovacím zájmenům vztažným. *Naše řeč* [online]. 1990, roč. 73, č. 5 [vid. 10. 2. 2022]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6964>.

³⁴ Tamtéž.

³⁵ KOŘENSKÝ, J., KOMÁREK, M., et al., pozn. 1. S. 100.

3 Charakteristika vybraných relativ / vztažných výrazů

Oddíl 3 je zaměřen na charakteristiku jednotlivých relativ, jež jsou pro naši práci důležitá. Jsou to relativia *jaký*, *kteřý* a *nesklonné co*.

Jednotlivé výrazy jsou charakterizovány na základě informací obsažených v gramatikách a odborných člancích. Práce se věnuje především relativu *jaký*, zbylými výrazy se zabýváme v jejich základních charakteristikách. Významy relativ jsou také popsány s ohledem na typ vztažných vět vybraných pro analýzu (*vedlejší vztažné věty atributivní*, viz pododdíl 4.3 **Vedlejší vztažné věty v pojetí MČ 3**). Problematické pro celkovou charakteristiku relativia *jaký* ovšem je, že užití a jednotlivé funkce tohoto relativia nejsou v gramatikách ani v jiných odborných zdrojích blíže popsány.

3.1 Relativum JAKÝ

Zájmeno *jaký* patří do základního souboru tázacích a vztažných zájmen, o tom svědčí i skutečnost, že kořenem je zájmenný základ *jak-*, jenž nese *rys otázkovosti*.³⁶ Zájmeno *jaký* je zájmeno s adjektivním základem, které je skloňováno podle tvrdého vzoru *mladý*. Toto zájmeno je rodové.³⁷

Funkce a užití relativia *jaký* nejsou v českých mluvnicích dostatečně popsány. PMČ k užití a funkcím relativia *jaký* uvádí, že se pomocí relativia *jaký* vyjadřuje kvalita objektu/jevu označeného substantivem: *Byl to policista, jakého svět nepoznal*. Užití zájmena *jaký* a *kteřý* se částečně překrývá, např. je-li jev či předmět označován abstraktem, je možné užít obou zájmen: *Letěla Václavkovi pro noviny s ochotou, jakou/kterou nebývá zvykem prokazovat bratrům*. Dále se *jaký* užívá ve větách vyjadřujících kvalitu druhovou, tj. shodnost nebo podobnost objektu/jevu označeného substantivem s jistým druhem objektů. V těchto případech může dojít dokonce k narušení shody relativia a substantiva v rodě a čísle, neboť relativum *jaký* se při tomto užití nemusí shodovat se substantivem v čísle: *Dostal od bratra kahanec_[m. i., sg.], jaké_[m. i., pl.] nosili do dolů havíři*.³⁸

O něco detailněji relativum *jaký* charakterizuje *Mluvnice češtiny 3* (dále jen MČ 3). MČ 3 zmiňuje též funkce a (druhově) kvalitativní užití relativia *jaký* jako PMČ. Na rozdíl od PMČ ale dodává, že k neshodnosti s řídicím substantivem dochází proto, že

³⁶ KOŘENSKÝ, J., KOMÁREK, M., et al., pozn. 1. S. 95.

³⁷ ČECHOVÁ, M., pozn. 16. S. 210–213.

³⁸ GREPL, M., KARLÍK, P., NEKULA, M., et al., pozn. 5. S. 493.

relativum vyjadřuje shodu, potažmo podobnost s jistým druhem jevů, a tak není nutné, aby se relativum *jaký* shodovalo se singulárním substantivem. Tato nekongruence v čísle je také jedním z rysů, jež odlišují relativum *jaký* od relativ *který* a *jenž*. MČ 3, podobně jako PMČ, upozorňuje, že je-li význam relativu *jaký* oslaben, může dojít k zaměnitelnosti za zájmeno *který* či zájmeno *jenž*. Ovšem užití relativu *jaký* je vyžadováno při srovnání s něčím, v těchto případech se totiž uplatňuje druhově kvalitativní význam relativu *jaký*. Relativum *který* se užívá v týchž případech při změněné větě struktuře, jak vyplývá z příkladů v MČ 3: *Vychovatelka žije v mnohem lepších poměrech, než jaké by jí mohla poskytnout chudá rodina. // než jsou ty, které by jí mohla poskytnout chudá rodina.* MČ 3 ještě uvádí, že i při determinaci substantivního zájmena vyjadřuje relativum *jaký* určení kvalitativní: *Byl to muž podobný tomu, jaký ležel na stole.*³⁹

MČ 3 a PMČ také poukazují na skutečnost, že neshodnost čísla řídicího substantiva a relativu *jaký* v rámci druhové kvality je možná pouze, jestliže je substantivum v singulárním tvaru. Tento předpoklad potvrzuje *CzechEncy* (dále jen CE) a tento jev nazývá *částečnou identitou*. Identita druhů objektů je standardně vyjadřována shodou rysů rodu i čísla řídicího substantiva a relativu, avšak relativum *jaký* umožňuje i tzv. *částečnou identitu*, založenou na *vztahu prvek-množina*, vyjadřovanou neshodou v čísle. Podstatou tohoto vztahu je singulár řídicího substantiva a plurál relativu. Tento vztah je ovšem jednosměrný, neboť podle CE není *vztah množina-prvek* doložen,⁴⁰ srov. *Přinesl mu bajonet_[m. i., sg.], jaké_[m. i., pl.] si nosili veteráni z války. // *Přinesl mu bajonety_[m. i., pl.], jaký_[m. i., sg.] si nosili vojáci z války.*

CE také poskytuje další informace ke kvalitativnímu charakteru relativu *jaký*. Relativem *jaký* se podle CE vyjadřuje identita mezi slovně nepojmenovanou vlastností objektu, který je označen řídicím výrazem (hlavou), a vlastností, jež je nepřímo pojmenovaná právě relativem *jaký*. Tuto vlastnost má objekt nebo objekty téhož druhu, jako je hlava, avšak ve vztahné větě zůstává tento objekt slovně nevyjádřen: *Políbil (takovou) (mladou) dívku, jakou (dívku) viděl ve smu.*⁴¹

³⁹ DANEŠ, F., HLAVSA, Z., GREPL, M. *Mluvnice češtiny 3: Skladba*. Praha: Academia, 1987. S. 528–531.

⁴⁰ KARLÍK, P., ŠIMÍK, R. Vztahná věta s jmennou hlavou. In: KARLÍK, P., NEKULA, M., PLESKALOVÁ, J., eds. *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*[online]. 2017 [vid. 13. 6. 2022]. Dostupné z: https://www.czechency.org/slovník/VZTAŽNÁ_VĚTA_S_JMENNOU_HLAVOU.

⁴¹ Tamtéž.

Z PMC, MČ 3 a CE tedy vyplývá, že relativem *jaký* je vyjadřována identita slovně nepojmenované vlastnosti objektu nebo objektů označovaného hlavou s vlastností, která je nepřímo pojmenovaná vztahným zájmenem, čímž se realizuje kvalitativní význam vztahné věty: *Byl to (takový) (dobrý) lékař, jakého ve světě není*. Relativum *jaký* je rovněž prostředkem pro vyjádření kvality druhové, jelikož je schopno vyjádřit identitu vlastnosti objektu hlavy s vlastností objektů stejného druhu označené relativem. Po formální stránce je identita druhů objektů vyjadřována shodou rodu a čísla, nicméně relativum *jaký* připouští i částečnou shodu ve *vztahu prvek-množina*, umožňující neshodu v kategorii čísla. Obrácený vztah, tedy *vztah množina-prvek*, není doložen. V případě oslabení (druhově) kvalitativního významu, může být relativum *jaký* nahrazeno relativem *který*, ovšem v případě druhového významu relativu uplatňujícím se při srovnání s něčím (viz též pododíl **6.3 Vedlejší vztahné věty atributivní srovnávací se spojkou NEŽ**) zabranuje druhový význam nahrazení relativem *který* bez změny souvětné struktury.

3.2 Relativum KTERÝ (JENŽ)

Podobně jako relativum *jaký* patří relativum *který* do základního souboru tázacích a vztahných zájmen. Je vystavěno na zájmeném základu *kt-*, nesoucím rys otázkovosti.⁴² Toto relativum má adjektivní povahu a skloňuje se plně podle tvrdého typu mladý.⁴³ Z hlediska užívání patří zájmeno *který* mezi nejfrekventovanější relativum ve vztahných větách, v současné jazyce je frekventovanější než jeho nejbližší, zčásti synonymní, avšak stylisticky odstíněná varianta relativum *jenž*.⁴⁴ Obě zájmena si jsou podobná, a proto by bylo vhodné věnovat menší odstavce jejich srovnání.

Relativum *který* je charakterizováno jako stylově neutrální, přičemž relativum *jenž* nese příznak knižnosti, některé tvary dokonce nesou příznak archaičnosti (např. tvar *již*).⁴⁵ Za stylisticky neutrální lze podle četnosti užití považovat některé předložkové tvary relativum *jenž*, protože převládají nad předložkovými variantami relativum *který*.⁴⁶

V dnešním jazyce většina gramatik vnímá pouze stylistický rozdíl mezi těmito dvěma relativy, v minulosti byl však jistě mezi nimi i rozdíl významový, který

⁴² KOŘENSKÝ, J., KOMÁREK, M., et al., pozn. 1. S. 95.

⁴³ ČECHOVÁ, M., pozn. 16. S. 213.

⁴⁴ UHLÍŘOVÁ, L. Vztahné věty v češtině: vztah mezi jejich syntaktickou strukturou a aktuálním členěním. *Slovo a Slovesnost* [online]. 1994, roč. 55, č. 2 [vid. 13. 6. 2022]. Dostupné z: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=3569>.

⁴⁵ GREPL, M., KARLÍK, P., NEKULA, M., et al., pozn. 5. S. 492.

⁴⁶ UHLÍŘOVÁ, L., pozn. 44.

v současném jazyce ustoupil.⁴⁷ Co se týče distribuce a četnosti užití, podle výsledků získaných z korpusu L. Uhlířovou se obecně v mluvených i psaných projevech častěji vyskytuje relativum *který* , což může být podle Uhlířové způsobeno i stylistickou neutrálností tohoto výrazu.⁴⁸ Je-li ale potřeba ve větě užít relativ více, disimilačně se střídají.⁴⁹

Primární funkcí relativ *který* (ale i *jenž*) je vyjadřování identity objektu označovaného hlavou a objektu nepřímo pojmenovaného relativem. Pro vyjádření tohoto vztahu je důležité, aby se řídicí substantivum a relativum shodovaly v rodě a čísle. Ve specifických případech, způsobených syntaxí hlavy, je podle CE možná i nekongruence v těchto kategoriích, ale jedná se spíše o výjimky, např. *Poručík vyprávěl o jednom z případů, [který/ které] celý tým musel řešit.* Pokud by řídicím výrazem byla číslovka *jedna* , relativum by bylo v singuláru, je-li řídicím výrazem substantivum *případy* , je relativum v plurálu, vzhledem k povaze řídicího výrazu *o jednom z případů* nelze jednoznačně určit, ve kterém čísle tvar relativ *má být.* ⁵⁰

Relativum *který* se vyskytuje i v přivlastňovacích vztažných větách, a to výhradně v mluvených nespisovných projevech (viz oddíl **2 Vztažná zájmena**). Užívá se pouze genitivní tvar.⁵¹ V těchto případech se zachovává i standardní syntax (členění) vztažné věty: *Kluk, jehož/ kterého maminku znáš.* CE dodává, že v některých případech následuje relativum *který* až po přivlastňovaném jménu, v takových případech hovoříme o *postnominálním přivlastňovacím genitivu* : *Dlužník-podnikatel může rovněž navrhnout vyhlášení moratoria, v průběhu kterého může v dohodě s věřiteli překonat úpadek.* V jazykovém diskursu je relativum *který* v této pozici přípustné též v případě, následuje-li po jméně, jež je sekundární předložkou určující relativu *který* genitivní podobu: *Vytvořily algoritmy, na základě kterých lze stimulovat srážky.* ⁵²

Další významy a podoby užití relativ *který* není nutné uvádět, pro tuto práci je důležitá primární funkce relativ *který* ve standardních vedlejších vztažných větách (viz též oddíl **4 Vztažné věty**).

⁴⁷ PANEVOVÁ, J., pozn. 8. S. 166.

⁴⁸ UHLÍŘOVÁ, L. pozn. 44.

⁴⁹ GREPL, M., KARLÍK, P., NEKULA, M., et al., pozn. 5. S. 298.

⁵⁰ KARLÍK, P., ŠIMÍK, R., pozn. 40.

⁵¹ MACHÁČKOVÁ, E., pozn. 33.

⁵² KARLÍK, P., ŠIMÍK, R., pozn. 40.

3.3 NESKLONNÉ CO

Při charakteristice *nesklonného co* je třeba začít se slovnědruhovou klasifikací tohoto výrazu. Ačkoliv v této práci pracujeme s klasifikací *nesklonného co* jakožto relativa, v jazykovědném diskursu není přiřazení k vztažným zájmenům jednoznačné, na to poukazuje i různá klasifikace tohoto výrazu v odborných publikacích. Zatímco např. PMČ, MČ 2 začleňují *nesklonné co* mezi relativa, apelující na formální a významovou podobnost s relativy⁵³, lingvista K. Svoboda řadí *nesklonné co* mezi *vztažné spojky*, a to s ohledem na posílenou spojovací funkci tohoto výrazu, vztažnost, nesklonnost a s ohledem na to, že *nesklonné co* nemá větnečlenskou platnost.⁵⁴

K problematice slovnědruhové klasifikace *nesklonného co* se vyjadřuje i CE a přibližuje dva pohledy na tento výraz. Uvádí, že *funkční syntax* pojímá *nesklonné co* jako jednu část *analytického relativa*⁵⁵, a to část bezrysovou, přičemž druhá část, vyjádřena výrazem zastupujícím řídicí jméno, tzv. resumptivem, nese rysy rodu, čísla a pádu, srov. *To je ta žena, se kterou_{[fem., Inst., sg.] jsme se včera potkali. // ... žena, co jsme se s ní_{[fem., Instr., sg.] včera potkali. Generativní analýzy}}* naopak interpretují *nesklonné co* jako spojku, opírajíce se o tvrzení, že stejně jako spojka není *nesklonné co* nositelem žádného rodového interpretovatelného rysu,⁵⁶ srov. *To je ta žena, co mě včera viděla v parku // To je ten muž, co mě včera viděl v parku. // To je to dítě, co mě včera vidělo v parku.*

Slovnědruhové zařazení tudíž není jednoznačné, ovšem v této práci budeme s *nesklonným co* pracovat jako s analytickým relativem. Abychom přiblížili charakter *nesklonného co*, představíme tento výraz z různých perspektiv.

Podle Kopečného je *nesklonné co* výraz „úplně neshodný“⁵⁷, neboť po formální stránce se jedná o nesklonný výraz, jehož spojovací funkce, jak rovněž uvádí Kopečný, byla posílena ztrátou flexe.⁵⁸ Ovšem ztráta flexe tohoto výrazu znamená, že musí být význam relace rozložen, zejména v nepřímých pádech, do více forem, na rozdíl od

⁵³ Poukazují na to, že se *nesklonným co* stejně jako relativy vyjadřuje vztah věty k vztahovanému jménu, a na to, že má tento výraz spojovací funkci, viz např. KOŘENSKÝ, J., KOMÁREK, M., et al., pozn. 1. S. 96.

⁵⁴ SVOBODA, K. Vztažné věty s nesklonným co, *Naše řeč* [online]. 1967, roč. 50, č. 1 [vid. 13. 6. 2022]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=5246>.

⁵⁵ Se stejným pojmem pracuje i PMČ, viz GREPL, M., KARLÍK, P., NEKULA, M., et al., pozn. 5. S. 494.

⁵⁶ KARLÍK, P., ŠIMÍK, R., pozn. 40.

⁵⁷ KOPEČNÝ, F., pozn. 3. S. 44.

⁵⁸ Tamtéž, s. 66.

ostatních relativ, v nichž je význam soustředěn do jedné formy.⁵⁹ Tím se ostatně vysvětluje i analytický charakter *nesklonného co*. Doplňující formou *nesklonného co* se stává nejčastěji osobní zájmeno, jež je užito v příslušném tvaru (vyjadřuje shodné kategorie rodu a čísla, jako má řídící jméno).⁶⁰ Pro užití analytického relativu *co* je rovněž důležité, ve kterém pádě je tvar osobního zájmena zastupujícího vztahované jméno. Je-li totiž v 1. či 4. bezpředložkovém pádě, není užití tohoto osobního zájmena závazné, ve všech ostatních pádech ale závazné je: *To je ta dívka, co jsme (ji) viděli včera na výstavě*.⁶¹ MČ 2 dokonce nezávaznost užití osobního zájmena redukuje pouze na nominativní pozici.⁶² Resumptivum také nese větněčlenskou platnost, jelikož *nesklonné co* ji samo o sobě nemá.

Zástupcem vztahovaného jména nemusí být vždy osobní zájmeno. Vyjadřuje-li relativum vztah k jménu s místním významem, může na pozici resumptiva stát i zájmenné příslovce: *Na nádraží jsem ji viděl u těch šaten, co si v nich//tam nechávají cestující všelijaké věci*.⁶³ V mluvené řeči se občas také *nesklonné co* užívá v přivlastňovacím vztažném významu, a resumptivem se tudíž stává přivlastňovací zájmeno *jeho, její, jejich*⁶⁴ (viz oddíl 2 **Vztažná zájmena**).

Nesklonné co se nejčastěji užívá v mluvených projevech, v nichž nahrazuje relativum *který*,⁶⁵ potažmo relativum *kdo*.⁶⁶ *Nesklonné co* se tedy jeví jako jedna ze stylově příznakových variant zájmena *který*. Ovšem nelze relativum *který* zaměnit *nesklonným co* v každé vztažné větě. *Nesklonné co* lze použít místo relativu *který* pouze ve vztažných větách restriktivních (omezovacích, tj. ve větách omezujících rozsah řídícího substantiva, viz pododdíl 4.6.1 **Vztažné věty restriktivní a nerestriktivní**), v nichž figuruje jako hovorová⁶⁷, podle Svobody dokonce obecně česká⁶⁸ varianta zájmena *který*: *Nebylo lehké rozloučit se s bytem, ve kterém jsem dlouho žila // co jsem v něm dlouho žila*.⁶⁹

⁵⁹ GREPL, M., KARLÍK, P., NEKULA, M., et al., pozn. 5. S. 298.

⁶⁰ KOPEČNÝ, F., pozn. 3. S. 60.

⁶¹ SVOBODA, K., pozn. 54.

⁶² KOŘENSKÝ, J., KOMÁREK, M., et al., pozn. 1. S. 97.

⁶³ GREPL, M., KARLÍK, P., NEKULA, M., et al., pozn. 5. 494.

⁶⁴ MACHÁČKOVÁ, E., pozn. 33.

⁶⁵ CVRČEK, V., pozn. 2. S. 222.

⁶⁶ GREPL, M., KARLÍK, P., NEKULA, M., et al., pozn. 5. S. 297

⁶⁷ Tamtéž, s. 495.

⁶⁸ SVOBODA, K., pozn. 54.

⁶⁹ GREPL, M., KARLÍK, P., NEKULA, M., et al., pozn. 5. S. 495–496.

Není-li totiž *nesklonné co* užito společně s ukazovacím zájmenem *ten* majícím prostorově či kontextově ukazovací funkci, potažmo odkazovací funkci (srov.: *Snědla bych tubu tam těch luminálů, co má Jirka na stole. Ta holka, to fanfárum, co vám neslo víno, je nemehlo. Platím za tři klíče, i za ten, co jsi ztratil.*), získává podle Svobody funkci omezovací a musí být pevně spjato s řídicím substantivem: *Já jsem z té generace, co se naučila nevěřit. To jsou ty divoký větry, co žerou trávu.* Omezení v užívání *nesklonného co* je spjato s *individualizací* (určením individua), tj. nelze užít *nesklonné co*, je-li individualizace dokončena již řídicím jménem. Proto ani není možné užít *nesklonné co* v nerestriktivních vztazných větách, protože ty nijak nezužují rozsah řídicího substantiva. *Individualizace* je rovněž důvodem, proč není možné užít analytické relativum *co*, je-li řídicím substantivem vlastní jméno. Vlastní jméno samo o sobě totiž individualizaci dokončuje. Dalším z rysů *nesklonného co* je i určité vtahování posluchače do společné znalosti, nese *rys společné znalosti*, a tudíž užíváme *analytické relativum co*, mluvíme-li o něčem známém, o čem posluchač ví či co zná: *To je v gauči, co na něm spí.*⁷⁰

V předchozím odstavci bylo okrajově zmíněno, že ani po stylistické stránce není užití *nesklonného co* jasně vymezeno. Gramatiky většinou označují *nesklonné co* za hovorový, potažmo obecně český či lidový výraz⁷¹. Svoboda poukazuje na to, že stylové zařazení se odvíjí i od způsobu užití. V případě užití *nesklonného co* ve funkci prostorově a kontextově ukazovací či odkazovací vnímá Svoboda *nesklonné co* jako výraz hovorový, v případě užití ve větě omezovací jako výraz obecně český.⁷²

3.4 Srovnání relativ JAKÝ, KTERÝ a NESKLONNÉ CO

Na závěr třetího oddílu teoretické části, zaměřeného na vybraná relativia, je vhodné poznatky shrnout a relativia porovnat, aby bylo zřejmé, v čem se podobají a v čem se liší. Srovnání nám umožní lépe nahlédnout na povahu relativia *jaký* v kontrastu s jinými vztaznými prostředky a stanovit si případně předpoklady užití relativia *jaký* a zaměnitelnosti, s nimiž je nutné vstupovat do praktické části.

Začneme nejprve formálními charakteristikami. Co se týče formy výrazů, jako první vyvstává flexe, tj. schopnost výrazů ohýbat se, měnit svůj tvar. Schopnost flexe, konkrétně skloňování, mají z výše charakterizovaných výrazů relativia *jaký* a *který*.

⁷⁰ SVOBODA, K., pozn. 54.

⁷¹ KOPEČNÝ, F., pozn. 3. S. 44.

⁷² SVOBODA, K., pozn. 54.

Nesklonné co tuto schopnost z velké části samo o sobě postrádá, pro vyjádření gramatických kategorií potřebuje být doplněno o výraz zastupující řídicí jméno, nejčastěji o osobní zájmeno, ale zástupným výrazem může být také zájmenné příslovce či přivlastňovací zájmeno. S tím souvisí i syntetičnost a analytičnost slovního tvaru, *jaký* a *který* jsou schopny vyjádřit všechny gramatické kategorie, významy a funkce jedním slovním tvarem, kdežto *nesklonné co* zpravidla potřebuje doplnění příslušným tvarem, zastupujícím řídicí výraz, tzv. resumptivem, který bude nést příslušné kategorie a významy. Proto je *nesklonné co* vnímáno jako analytické relativum⁷³. Po formální stránce zmiňme ještě slovní základ. *Jaký* a *který* mají adjektivní slovní základ s rysem *otázkovosti*, zatímco *nesklonné co* má základ substantivní. Z hlediska formy lze tvrdit, že se relativum *jaký* a *který* podobají, naopak *nesklonné co* je značně odlišné.

Funkčně jsou si ovšem tato tři relativum velmi podobná. Všechna vyjadřují vztah, jsou užívaná ve vztazných větách a mají spojovací funkci, třebaže *nesklonné co* má spojovací funkci posílenou ztrátou flexe. K rozporu mezi relativum *jaký* a *který* na jedné straně a *nesklonným co* na druhé straně dochází také na syntaktické rovině, neboť relativum *jaký* i *který* jsou nositeli větněčlenské platnosti, což neplatí o *nesklonném co*, za něž větněčlenskou platnost ve vedlejší větě přejímá zástupný výraz (resumptivum): *Útok začal v hostinci, ve kterém/kde_[příslovečné určení místa] jsme se scházeli. // ...v hostinci, co jsme se v něm/tam_[příslovečné určení místa] scházeli.* Tím dochází k dalšímu odlišení *nesklonného co* od relativum *jaký* a *který*, a dokonce k posunutí tohoto výrazu blíže ke spojkám.

Posledním kritériem pro porovnání je význam těchto výrazů – zde se analyzovaná relativum částečně rozcházejí. Zájmeno *jaký* nese kvalitativní význam, a to buď v rámci kvality objektu označovaného substantivem, nebo v rámci kvalitativní podobnosti či totožnosti objektu řídicího substantiva s druhem objektů. Relativum *který* oproti tomu vyjadřuje identitu objektu označovaného substantivem a objektu označovaného relativem. *Nesklonné co* sice vyjadřuje téměř stejné významy, alespoň v kontextu restriktivních vět, jako relativum *který*, avšak nese navíc i rys *společné znalosti*.

Určité průsečíky v užití relativum *jaký* a užití relativum *který* a *nesklonného co* ve vztazných větách však lze pozorovat právě při oslabeném druhově kvalitativním významu vedlejší vztazné věty s relativum *jaký*, k tomu dochází, je-li řídicí

⁷³ GREPL, M., KARLÍK, P., NEKULA, M., et al., pozn. 5. S. 494.

substantivum označeno abstraktem. V těchto případech je možné užít relativum *který* , a tudíž by mohlo být hypoteticky možné užít i *nesklonné co* . Dojde-li k prolnutí užití všech tří zájmen bez výrazné změny významu, domníváme se, že to bude v případech typu: *Přinesla Václavkovi noviny s ochotou, [jakou/ktou/co (ji)] není zvykem prokazovat bratrům* (viz pododíl **6.1.7 Vztažné věty s abstrakty v hlavě**).

4 Vztažné věty

Náplní oddílu 4 jsou vztažné věty. Pojmeme vztažná věta je možné označit rozličné větné struktury uvozené relativy. Je proto potřeba tyto různé podoby vztažných vět stručně přiblížit a náležitě od sebe odlišit. V tomto oddíle nejprve definujeme vztažné věty, následně se budeme věnovat klasifikaci vztažných vět a krátké charakterizaci jednotlivých typů vztažných vět, a to se záměrem prezentovat v mluvnicích běžně popsané typy vztažných vět, různorodost pojmu vztažná věta a možnosti, které jsme v souvislosti s výběrem vztažných vět pro praktickou část měli. Cílem tohoto oddílu je také zdůvodnit náš výběr *vedlejších vztažných vět atributivních* pro korpusové bádání a dále tyto věty specifikovat.

4.1 Definice vztažných vět

Vztažné věty jsou zpravidla popisovány s ohledem na přítomnost relativu v jejich struktuře. Na to poukazuje i základní definice vztažných vět v CE: „*věta obsahující na levé periférii vztažné zájmeno nebo vztažné zájmenné příslovce*“⁷⁴. Na obecné rovině jsou tedy obvykle vztažné věty chápány jako jeden z typů závislosti, v rámci níž jsou závislé věty uvozeny vztažnými zájmeny či vztažnými příslovci.⁷⁵

Do takto chápaných vztažných vět lze zahrnout množství větných struktur, avšak společné znaky vztažných vět, jakými jsou například závislost na řídicí větě (členu řídicí věty), uvození relativem, ukazují na jejich užívání především jako vedlejších vět. *Vedlejší vztažné věty* typu: *Oblékl si tu košili, která/jež se jeho přítelkyni nejvíce líbila*, dokonce CE označuje za prototypický příklad vztažných vět v češtině.⁷⁶ Tyto prototypické vedlejší vztažné věty lze definovat jako „*věty vztahující se k substantivu ve větě nadřazené, přičemž referent tohoto substantiva a relativu jsou totožné*“⁷⁷.

Výše zmíněné vedlejší vztažné věty ale představují pouze jeden z typů vedlejších vztažných vět. Soubor vět, které bychom mohli označit termínem *vedlejší vztažné věty*, je velmi široký a každá gramatika pracuje s pojmem *vedlejší vztažná věta* jinak. V následujícím pododdíle se zaměříme na některá pojetí a možnosti klasifikace vedlejších vztažných vět.

⁷⁴ KARLÍK, P. Vztažná věta. In: KARLÍK, P., NEKULA, M., PLESKALOVÁ, J., eds. *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*[online]. 2017 [vid. 13. 6. 2021]. Dostupné z: https://www.czechency.org/slovník/VZTAŽNÁ_VĚTA.

⁷⁵ ČECHOVÁ, M., pozn. 16. S. 308.

⁷⁶ KARLÍK, P., pozn. 74.

⁷⁷ Přejato a drobně upraveno z UHLÍŘOVÁ, L., pozn. 44.

4.2 Možnosti klasifikace vedlejších vztahných vět

V gramatice *Čeština – řeč a jazyk* (dále jen ČŘJ) jsou zahrnuty mezi *vedlejší vztahné věty* všechny vedlejší věty, které jsou uvozeny vztahnými zájmeny a vztahnými příslovci, včetně nepřímých otázek a obsahových vět. Hlavním kritériem při vnitřním členění vedlejších vztahných vět se v této gramatice stává větněčlenská platnost vedlejší věty. Na základě informací obsažených v této gramatice a aplikace větněčlenského kritéria vyplývá, že vztahné věty stojí na větněčlenských pozicích přívlastku: *Židle, kterou přinesl, zůstala prázdná*, podmětu: *Kdo se nesrovnává s chlebem, nesrovnává se s lidmi*, předmětu: *Každý říká, jaká byla báječná*, přísudku: *Nejsem ten, kdo snadno uvěří*, některých příslovečných určení, například místa: *Kde se pivo vaří, tam se dobře daří*, či času: *Mizí, kdy se mu zachce*, a také na pozici doplňku: *Vrátil se takový, jakého jsme ho znali dřív*.⁷⁸

Užší vymezení vztahných vět nabízí Poldauf⁷⁹. Poldauf při klasifikaci vedlejších vztahných vět využívá jejich skladebné a významové rysy. Za vztahné věty považuje ty vedlejší věty, které stojí na místě determinujícího větného členu, avšak *determinujícího jinak než adverbialně* (věty determinační), anebo ty, které stojí ve větě na pozici zpravidla vyjadřované substantivem, aniž by vyjadřovaly myšlenkový obsah něčeho (věty substantivní): *Kdo lže, ten krade*. Takové věty sice nemají vždy význam konkrétních slov (např. slova lhář), ale stojí na jejich místě⁸⁰, jsou včleněny do struktury věty řídicí. Poldauf vyděluje obsahové věty ze vztahných vět, protože podle něj vztahná věta nenaznačuje pouze myšlenkový obsah něčeho, nýbrž také determinuje, srov. *otázka, která je těžká* (těžká otázka) X *otázka, zda je to pravda* (obsah otázky). Za vztahné věty také nepovažuje vsuvky: *Její bratr – (který) je na vysoké škole – bydlí u rodičů*.⁸¹ Podle Poldaufa jsou tedy vedlejšími vztahnými větami pouze *vztahné věty substantivní* a *vztahné věty determinační*.⁸²

Širší a obsahově detailnější pojetí než Poldauf či ČŘJ nabízí MČ 3. Poldauf mezi vztahné věty nezařazuje ani *vztahné věty obsahové*, ani závislé otázky, ČŘJ sice mezi vedlejší vztahné věty obsahové a závislé otázky řadí, tím se přibližuje pojetí MČ 3,

⁷⁸ ČECHOVÁ, M., pozn. 16. S. 308–319.

⁷⁹ POLDAUF, I. Vztahné věty v angličtině a v češtině. In: VYSOKÁ ŠKOLA PEDAGOGICKÁ. *Sborník Vysoké školy pedagogické v Olomouci: Jazyk a literatura 2*. Olomouc: Vysoká škola pedagogická, 1955. S. 159–194.

⁸⁰ Tamtéž, s. 160.

⁸¹ Tamtéž, s. 161.

⁸² Tamtéž, s. 160–161, s. 182.

avšak neposkytuje tak detailní výklad. V MČ 3 se uplatňuje při klasifikaci vztažných vět sémantické kritérium, využívá se i pojmů z valenční syntaxe. MČ 3 pracuje se třemi základními typy vedlejších vztažných vět, a to se *vztažnými větami obsahovými*, *vztažnými větami substantivními* a *vztažnými větami atributivními*.⁸³

Vzhledem k výše uvedeným informacím využijeme pro prezentaci konkrétních typů vedlejších vztažných vět pojetí těchto vět v MČ 3. S tímto pojetím také budeme dále pracovat v následujících oddílech, včetně praktické části.

4.3 Vedlejší vztažné věty v pojetí MČ 3

Vztažné věty obsahové vyjadřují vlastní obsah souvětí, přičemž řídicí predikát představuje jen určitý rámec, význam této věty je v širokém smyslu mentální. Propozice obsahových vět jsou však nutnou specifikací predikátu věty nadřazené. Na základě toho jsou (vztažné) obsahové věty pojímány jako dále neredukované členy základní struktury, jsou její pevnou součástí, neboť stojí na pozici jejich základových členů, a to objektového komplementu nebo subjektu⁸⁴: *Zeptal se, který muž je nejsilnější. Představil jsem si, jaké šaty bude mít na sobě*. Z hlediska větněčlenského jsou tedy *vztažné věty obsahové* vedlejšími větami podmětnými a předmětnými.⁸⁵

Vedlejší vztažné věty obsahové se dělí na tázací a netázací. Tázací obsahové věty „vyjadřují obsah toho, co je ve větě nadřazené přímo či nepřímě označeno jako otázka“⁸⁶. Jsou uvozeny vztažnými zájmeny *kdo, co, jaký, který, či* (stejný soubor jako tázací zájmena), ale také vztažnými příslovci *kam, kudy, odkud, kdy, proč*. Tyto věty také mohou být souřadně spojeny s *vedlejšími spojkovými tázacími obsahovými větami*: *Otázal se, zda mu něco není a ke které straně patří*.

Vedlejší vztažné netázací obsahové věty často následují po slovesech myšlení, vnímání, sdělování, mluvení – obsahové věty následně vyjadřují obsahy těchto mentálních nebo řečových stavů a dějů: *Vím, koho povýší. Slyšel jsem, jakým tónem hlasu s ním mluvila. Vztažné netázací obsahové věty* uvozené vztažnými příslovci mohou vyjadřovat i některý z adverbialních významů, např. časový: *Slyšel jsem, kdy vrzly dveře*.⁸⁷

⁸³ DANEŠ, F, HLAŤSA, Z., GREPL, M., pozn. 39. S. 450.

⁸⁴ Tamtéž, s. 503.

⁸⁵ ČECHOVÁ, M., pozn. 16. S. 312–314.

⁸⁶ DANEŠ, F, HLAŤSA, Z., GREPL, M., pozn. 39. S. 517.

⁸⁷ Tamtéž, s. 517–518.

Vztažné věty substantivní jsou součástí tzv. *popisně pojmenovávací propozice*, ta se užívá, neexistuje-li přímé pojmenování pro entity především předmětné povahy⁸⁸: *Nevěř tomu, kdo ti lže*, proto se zmiňuje především substantivní charakter těchto vět, avšak mohou mít i adjektivní: *Nahoře je stanoviště toho, kdo na terasy a zemědělství celého kraje dohlížel*, či adverbialní charakter: *Nenávidí nás za to, čeho jsme se dopustili*.⁸⁹ Vzhledem ke struktuře věty řídicí zaujímají tyto věty jak pozici základního členu větné struktury, tak i členu rozvíjejícího. Vztažné substantivní věty plní de facto všechny větněčlenské funkce, které mohou plnit substantiva, nejčastěji však stojí na pozici podmětu a objektu, v těchto funkcích se ostatně stávají valenčními komponenty základní větné struktury. Do souvětne struktury je tato věta začleněna pomocí opěrného zájmena, pokud ale stojí na pozici subjektu, tak opěrné zájmeno zpravidla nevyžaduje: *[Ten,] kdo se bojí, nesmí do lesa*. Struktura vedlejší vztažné věty substantivní na rozdíl od obsahových vět nepodléhá predikátu řídicí věty, pouze tvar opěrného zájmena je určen valencí predikátu.⁹⁰

V mezivětném spojení jsou nejčastěji realizovány vztažnými zájmeny *kdo, co* a zájmennými výrazy, ty však na rozdíl od vět obsahových nemusí být přítomny. Opěrné zájmeno nemůže chybět, je-li na něm vyjadřován pád a číslo větného členu vyjádřeného vedlejší větou: *[Ten,] kdo se bojí, nesmí do lesa; Nevěř tomu, kdo ti lže*.⁹¹

Opěrné zájmeno v substantivních větách je tedy možné podle MČ 3 vynechat za předpokladu, že ve větě nadřazené není predikát uvozující obsahové věty (zpravidla tvořené slovesy *myšlení* a *vnímání*), k tomu pouze za podmínky, že relativum a opěrné zájmeno jsou v témže pádě a čísle: *Co se vleče, [to] neutěče*. Opěrné zájmeno naopak není možné vynechat, vyjadřuje-li se na něm pád větného členu představovaného relativní větou: *Nehněval se na toho, kdo před ním neklekl*.⁹²

Nachází-li se však ve větě nadřazené predikát, který implikuje obsahovou větu, stává se přítomnost či nepřítomnost opěrného zájmena podle MČ 3 diferenciacním prostředkem mezi větami obsahovými a substantivními (viz níže **4.3.1**).⁹³

⁸⁸ DANEŠ, F., HLAVSA, Z., GREPL, M., pozn. 39. S. 504.

⁸⁹ Tamtéž, s. 518–520.

⁹⁰ Tamtéž, s. 504.

⁹¹ Tamtéž, s. 518–519.

⁹² MČ 3 ovšem zmiňuje, že opěrné zájmeno může někdy, hlavně v hovorových projevech či v ustálených případech, zůstat nevyjádřeno navzdory tvarové neshodě: *Komu není shůry dáno, v apatyce nekoupí*.

⁹³ Tamtéž, s. 519.

Vztažné věty atributivní jsou součástí *determinující propozice*. Tyto věty rozvíjejí substantivum či substantivní frázi, a to na kterékoliv pozici. Vedlejší vztažná věta atributivní je začleněna do propozice, jejíž řídicí složkou je substantivum: *Člověk, který nekouří, ušetří*, avšak může rozvíjet i substantivní výraz mající platnost větného ekvivalentu: *Muž, který se směje (V. Hugo)*. Vedle substantiv mohou těmto větám dominovat *substituty substantiv*, např. osobní zájmena: *My, kteří nekouříme, ušetříme*. Větná determinace je dvojího typu: restriktivní či nerestriktivní (viz pododdlíl **4.6.1 Vztažné věty restriktivní a nerestriktivní**).⁹⁴

Podle MČ 3 vedlejší vztažné věty atributivní vznikají tzv. *relativizací*. Účelem relativizace je spojení dvou vět, z nichž každá obsahuje substantivní výraz mající touž referenci (denotát), např.: *Tady je kniha. Tuto knihu jsi mi půjčil před týdnem*. Druhá věta může být následně relativizována tak, že *koreferenční substantivum*⁹⁵ v ní obsažené je nahrazeno relativem ve stejném tvaru, jako má toto koreferenční substantivum, tzn. v tom tvaru, který vyžaduje struktura věty, v níž se relativum vyskytuje: *kerou jsi mi půjčil před týdnem*. Tím dochází k hypotaktickému spojení vět, ale zároveň k degradaci druhé věty na pouhý přívlastek (atribut) věty první: *Tady je ta kniha, kerou jsi mi půjčil před týdnem*. Relativum ve struktuře zajišťuje totožnost reference, zároveň vyjadřuje závislostní vztah mezi atributivní větou a jejím řídicím substantivem pomocí shody s tímto substantivem v rodě a čísle. Relativizace je možná za dvou podmínek: 1) obě propozice obsahují totožné referenční složky, 2) tyto složky jsou vyjádřeny substantivně.⁹⁶

4.3.1 Ukazovací zájmena ve vedlejších vztažných větách

Při obecné charakteristice vedlejších vztažných vět je ještě vhodné zabývat se významem ukazovacích zájmen. Již výše bylo zmíněno, že v některých případech, zejména v těch případech, v nichž je ve větě řídicí predikát implikující obsahovou větu, může přítomnost a nepřítomnost ukazovacího zájmena představovat rozlišující prostředek mezi *obsahovým* (vztažné věty jako vyjádření obsahového doplnění predikátu věty řídicí) a *předmětnostním* (vztažná věta jako vyjádření substance) pojetím vedlejší věty, tedy rozhodovat o tom, zda se jedná o větu obsahovou či substantivní.

⁹⁴ DANEŠ, F., HLAVSA, Z., GREPL, M., pozn. 39. S. 523–525.

⁹⁵ Výraz *koreferenční substantivum* se vztahuje k totožnosti reference první a druhé věty, tedy k výrazu *kniha*.

⁹⁶ Tamtéž, s. 525.

V takových případech jsou věty bez opěrného zájmena chápány jako vztažné věty obsahové, zatímco s opěrným zájmenem jako substantivní, označující osoby a věci: *Viděli, kdo na tebe střílel. // Viděli toho, kdo na tebe střílel.*⁹⁷ V rámci vztažných vět obsahových a substantivních ale může ukazovací zájmeno nabývat i odkazovacích funkcí, a tudíž vzniká korelativní spojení vět (spojení odkazovacího výrazu ve větě řídicí a relativa ve větě vztažné): *Jaká práce, taková odměna.* Ovšem odkazovací funkce nabývá ukazovací zájmeno pouze tehdy, nemá-li substituční funkci, tj. nenahrazuje-li větný člen. Podle MČ 3 není možné uvažovat o korelativním spojení vět u vztažných vět atributivních, protože podřazenost věty je v těchto větách vyjádřena samotným relativem, které ukazuje na vztah k determinovanému substantivu. Je-li v atributivních vztažných větách ukazovací zájmeno přítomno, slouží pouze k vyznačení těsného a aktualizovaného vztahu mezi atributivní větou a determinovaným nominálním výrazem⁹⁸, je signálem restriktivní determinace⁹⁹.

4.4 Jiné typy vztažných vět

Předchozí pododdíl se věnoval vedlejší vztažným větám. Ovšem pojem *vztažná věta* není možné zúžit pouze na vedlejší vztažné věty, neboť existují i další typy vztažných vět, které povahu vedlejších vět nemají, nebo formálně mají, ale významově a funkčně nikoliv. Tento pododdíl se proto bude věnovat jiným typům vztažných vět.

Mezi jiné typy vztažných vět patří především *nepravé vedlejší vztažné věty atributivní*. Tento termín odkazuje na další členění *vedlejších vztažných vět atributivních* na pravé (determinující substantivní výraz) a nepravé (nedeterminující substantivní výraz).¹⁰⁰ Nepravé vedlejší vztažné věty se v různých podobách objevují ve všech gramatikách, proto se v krátkosti zaměříme na jejich představení.

Nepravé vedlejší vztažné věty (výraz *nepravý* se vztahuje k výrazu *vedlejší*) tedy zpravidla nedeterminují substantivní výraz, není možné na ně odkazovat odkazovacími zájmeny či příslovci v nadřazené větě a zájmeno *který* v nich plní pouze funkci

⁹⁷ DANEŠ, F., HLAVSA, Z., GREPL, M., pozn. 39. S. 519.

⁹⁸ Tamtéž, s. 451–452.

⁹⁹ Tamtéž, s. 524.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 525.

anaforickou.¹⁰¹ Mezi základní typy nepravých vedlejších vztahných vět patří: a) pseudodeterminační, b) navazující.¹⁰²

Nepravé vedlejší vztahné věty pseudodeterminační (také nepravé vedlejší přívlastkové věty) nejsou větami podřazenými. Formálně se sice jeví jako závislé (podřazené), ale nejsou začleněny do propozice, obsahu vyjádřeného větami nadřazenými. Mají formu podřazených vět, ale nikoliv jejich funkční pozici. K substantivu se tak vztahují pouze formálně, nemají platnost jeho atributivní charakteristiky a vyjadřují děj následný, následnost.¹⁰³ Jsou to věty typu: *Spadl pod vlak, který ho přejel. Otevřela dveře, z nichž se vyvalilo mračno páry*.¹⁰⁴

Nepravé vedlejší vztahné věty navazovací jsou uvozené relativity *což* (*čehož...čímž*) a příslovci *přičemž*, *pročež*, *načež*. Vyjadřují zpravidla návaznost na obsah celé věty předcházející, jedná se tak o „*hypotaktický podtyp souvětneho typu vyjadřujícího sémantickou paralelnost propozic*“¹⁰⁵. Mezi tyto věty patří vztahné věty typu: *Luskl prsty, což u něj nebylo dobrým znamením. Daly se horlivě do práce, přičemž jim Katuška statečně pomáhala*.¹⁰⁶

4.5 Výběr vztahných vět pro praktickou část

Pojetí vztahných vět a jednotlivých typů je napříč mluvnicemi a další odbornou literaturou různé. Lze však vymezit tři základní typy, s nimiž se v nějaké podobě v odborné literatuře pracuje. Těmito typy jsou *vedlejší vztahné věty substantivní, obsahové a atributivní*. Mimo ně rozlišujeme ještě *nepravé vedlejší vztahné věty, vyjadřující následující děj či odkazující na celý obsah předchozí věty*. Nepravé vedlejší věty ovšem nejsou pro tuto práci důležité, protože relativum v nich plní jiné funkce. Ve výzkumné části práce se tedy zaměříme na *pravé vedlejší vztahné věty*. Jelikož se mezi vedlejší vztahné věty řadí různé typy vztahných vět, přičemž některé z nich nejsou při zaměření práce na relativum *jaký* užitečné, je žádoucí zúžit široký okruh vedlejších vztahných vět pouze na ty, které jsou pro užití relativum *jaký* nejvhodnější a pro naši práci nejproduktivnější.

¹⁰¹ DANEŠ, F., HLAVSA, Z., GREPL, M., pozn. 39. S. 525.

¹⁰² Tamtéž, s. 533.

¹⁰³ Tamtéž, s. 525–526.

¹⁰⁴ ČECHOVÁ, M., pozn. 16. S. 350.

¹⁰⁵ DANEŠ, F., HLAVSA, Z., GREPL, M., pozn. 39. S. 534.

¹⁰⁶ ČECHOVÁ, M., pozn. 16. S. 350.

Na základě informací uvedených výše lze vyvodit závěr, že potřebám naší práce a jejímu zaměření do značné míry odpovídají *vedlejší vztahné věty atributivní*. Důvodů pro výběr těchto vztahných vět je několik, jednak je tento typ ve většině gramatik pojmán jako základní typ vztahných vět, v CE je dokonce prototypickým typem vztahných vět (viz **4.1 Definice vztahných vět**), jednak se v těchto vztahných větách relativum *jaký* s ohledem na své významy běžně užívá, k čemuž v ostatních typech vět nedochází. Z kvalitativní povahy relativního výrazu *jaký* totiž vyplývá, že relativum *jaký* a věty s ním kvalitativně charakterizují některý větný člen věty řídicí, věty s tímto relativem mají adjektivní charakter a přívlastkovou povahu, stejně jako *vedlejší vztahné věty atributivní*.

Zbylé dva typy vět mají jinou povahu. Oba typy de facto zastupují větný člen základové struktury, a nikoliv větný člen rozvíjející. *Vedlejší vztahné věty obsahové* zastupují objekt či subjekt jakožto doplnění predikátu. Tyto věty nejsou zkrátka vhodné proto, že jsou pouze doplněním obsahu predikátu, vyjádřením myšlenkového obsahu něčeho, aniž by determinovaly, relativum v nich má jiný charakter, dokonce se v některých případech uvažuje o užití tázacích zájmen v těchto větách než o užití relativ (viz oddíl **2 Vztahná zájmena**). *Vedlejší vztahné věty substantivní* na rozdíl od obsahových vět zastupují všechny pozice, v nichž může stát substantivum, čemuž odpovídá i užití relativ *kdo* a *co* v těchto větách. Relativum *jaký* se ve *vedlejších vztahných větách substantivních* nevyskytuje, což je přirozeně z našeho výzkumu vyřazuje.

V souvislosti s výše uvedenými informacemi naši korpusovou analýzu zacílíme na *vedlejší vztahné věty atributivní*, jimiž dochází k determinaci řídicího substantivního výrazu či substantivizovaného zájmena. V těchto souvětých strukturách získává řídicí substantivní výraz na základě determinace vedlejší větou s relativy další rys. Bude jistě přínosné zaměřit se na tyto rysy, charakteristiky či další aspekty, které řídicí výraz získává prostřednictvím *vedlejší vztahné věty atributivní* s relativem *jaký*, nebo na specifika, ať formální či významová, jednotlivých typů vztahných vět v rámci *vedlejších vztahných vět atributivních* s relativem *jaký* a skrze ně vztahné věty s relativem *jaký* vymezit a popsat.

4.6 Vedlejší vztahné věty atributivní (vztahné věty s jmennou hlavou)

Tento pododdíl se v návaznosti na informace uvedené v předchozím pododdíle věnuje *vedlejší vztahným větám atributivním*. Ačkoliv byl tento typ vět ve stručnosti představen (viz pododdíl 4.3 **Vedlejší vztahné věty v pojetí MČ 3**), je vhodné jej dále přiblížit a doplnit o další informace, jelikož se jedná o typ vztahných vět, na němž zakládáme náš korpusový výzkum.

V této práci jsme již také uvedli, že vedlejší vztahné atributivní věty lze dále rozdělit podle toho, zda determinují a) substantivum (substantivní výraz), nebo b) substantivní či substantivizované zájmeno¹⁰⁷, avšak nespécifikovali jsme, že se v praktické části budeme zabývat pouze typem (a), tedy *vedlejšími vztahnými větami atributivními determinujícími substantivum*.

Českému termínu *vedlejší vztahné věty atributivní determinující substantivum* či *substantivní výraz* de facto odpovídá termín **vztahná věta s jmennou hlavou**, užívaný pro klasifikaci vztahných vět v mezinárodní jazykovědě¹⁰⁸. Mezinárodní klasifikace vztahných vět je sice založena na tom, jakou podobu má hlava (řídící výraz), k němuž se vztahná věta vztahuje, avšak podstata takto roztříděných vztahných vět zůstává stejná jako v české lingvistice.

Vztahná věta s jmennou hlavou se pomocí relativa vztahuje k hlavě (řídícímu výrazu) tvořené jmenným výrazem, jehož jádrem je substantivum: *Políbil dívku, kterou potkal včera*. Oběma termíny, jak českým, tak mezinárodním, je tedy označen týž druh vztahných vět. Vedle vztahných vět s jmennou hlavou mezinárodní klasifikace rozlišuje ještě vztahné věty s lehkou (zájmenou) hlavou: *Nevěř tomu, kdo ti lichotí*, a vztahné věty bez hlavy: *Kdo je slabý, musí být chytrý*.¹⁰⁹ Na základě terminologické podobnosti v praktické části užíváme oba termíny synonymně, dokonce je pro naše potřeby propojujeme (srov. *vedlejší vztahné věty atributivní s hlavou rozvíjenou superlativem*).

Vedlejší vztahné věty atributivní (i vztahné věty s jmennou hlavou) lze konkrétněji charakterizovat pomocí tří kritérií, jimiž se vnitřně klasifikují vztahné věty v českých

¹⁰⁷ DANEŠ, F., HLAVSA, Z., GREPL, M., pozn. 39. S. 527–530.

¹⁰⁸ KARLÍK, P., ŠIMÍK, R., pozn. 40.

¹⁰⁹ Tamtéž.

mluvnicích, a to: 1) povaha relativa, 2) jaký slovní druh zastupuje, 3) větněčlenská platnost vedlejší věty.¹¹⁰

(1) Základními relativy vyskytujícími se v těchto vztažných větách jsou relativa *který, jenž*, pro kvalitativní určení *jaký* a v hovorovém projevu i *nesklonné co* jakožto stylistická varianta relativa *který*.¹¹¹ (3) Větněčlensky tyto vztažné věty zastupují pozice shodného přívlastku rozvíjeného větného členu substantivní povahy ve větě řídicí¹¹², a to právě s ohledem na (2) jejich adjektivním charakter.

Vztah mezi řídicím výrazem a vztažnou větou je v těchto souvětných strukturách vyjádřen shodou relativa a řídicího výrazu v rodě a čísle, pád je dán syntaktickou strukturou věty, jejímž členem relativum je (viz též oddíl 2 **Vztažná zájmena**). Neshoda v čísle relativa a řídicího výrazu je přípustná, je-li užito relativum *jaký* ve vztažné větě v druhově kvalitativním významu (viz též pododdíl 3.1 **Relativum JAKÝ**). Vázanost vedlejší věty na substantivum se kromě shody projevuje rovněž tak, že věta stojí těsně za substantivem, jež rozvíjí. Je-li však substantivum rozvíjeno i přívlastkem neshodným, stojí vedlejší věta až za tímto přívlastkem.¹¹³

4.6.1 Vztažné věty restriktivní a nerestriktivní

Podle podoby větné determinace (povahy determinace jmenného výrazu) mohou být vztažné věty buď restriktivní (omezovací): *Pes, který štěká, nekouše*, nebo nerestriktivní (neomezovací, také popisné): *Pes, který je nejlepším přítelem člověka, je šelma*. Co se týče výrazových prostředků, nijak výrazně se obě podoby vztažných vět neliší. Restriktivní i nerestriktivní věty mohou být uvozeny relativy *který* a *jenž*. Restriktivní mohou být na rozdíl od nerestriktivních uvozeny také *nesklonným co* a mohou mít před sebou kataforická zájmen *ten* a *takový*. Zda se jedná o restriktivní či nerestriktivní větnou determinaci, je často závislé na kontextu.¹¹⁴

Restriktivní věty omezují extenzionální význam věty, tj. zužují význam hlavy, determinovaného výrazu.¹¹⁵ Podle CE dochází k zúžení rozsahu (extenze) hlavy tím, že omezovací věty přidávají k hlavě další významový rys, čímž rozšiřují význam (intenzi)

¹¹⁰ KARLÍK, P., pozn. 74.

¹¹¹ GREPL, M., KARLÍK, P., NEKULA, M., et al., pozn. 5. S. 492–493.

¹¹² ČECHOVÁ, M., pozn. 16. S. 319.

¹¹³ GREPL, M., KARLÍK, P., NEKULA, M., et al., pozn. 5. S. 501–502.

¹¹⁴ DANEŠ, F., HLAVSA, Z., GREPL, M., pozn. 39. S. 524.

¹¹⁵ Tamtéž. S. 524.

hlavy, ale omezují rozsah množiny jevů, předmětů, které mohou být hlavou označeny.¹¹⁶

Nerestriktivní věta tuto omezovací platnost nemá, ale jev, který je již dostatečně identifikován substantivním výrazem, charakterizuje dalším rysem.¹¹⁷ Tyto vztažné věty tudíž nijak nezužují rozsah (extenzi) hlavy, hlava sama totiž označuje množinu objektů, popř. jeden objekt, které mohou být hlavou označeny. V takovém případě vztažná věta nemá přístup k významu hlavy, přičemž rozsah hlavy nijak neovlivňuje.¹¹⁸

Rozdíl mezi oběma typy je zřejmý, dojde-li k vynechání vedlejší vztažné věty z větné struktury. Vynecháním vztažné věty omezovací z větné struktury vzniká věta s jiným významem, než má souvětí, srov. *Pes, který štěká, nekouše. X Pes nekouše.* Zatímco vynecháním neomezovací vztažné věty ze souvětí vzniká významově stejná věta, jako byl význam souvětí, srov. *Jana, která seděla na gauči, kouřila X Jana kouřila.* Důležitým rozdílem podle CE je i to, že omezovací vedlejší věta tvoří s hlavou jeden syntaktický celek, neomezovací vztažná věta tento celek netvoří, ačkoliv se shoduje se substantivem v rodě a čísle.¹¹⁹

Na rozlišování vět na restriktivní a nerestriktivní (popisné) se hledí různě. Například Poldauf tento typ klasifikace považuje za nedůležitý a upřednostňuje klasifikaci vět na klasifikující/individualizující¹²⁰. Nicméně klasifikace vět na restriktivní/nerestriktivní je rozpracována v určité podobě ve většině odborných publikací, a není tudíž vhodné ji při charakteristice vztažných vět opomenout.

O diferenciaci vět na restriktivní/nerestriktivní v rámci vztažných vět s relativem *jaký* mluvnické nepojednávají a ani bádání v korpusu neprokázalo, že by bylo v těchto vztažných větách rozlišení *rysů přidaných hlavě* na restriktivní či nerestriktivní přítomné.

4.7 Závěrečné shrnutí

Cílem čtvrtého teoretického oddílu, zaměřeného na vztažné věty, bylo poskytnout souhrnný průnik do problematiky vztažných vět, tj. definovat a charakterizovat základní

¹¹⁶ KARLÍK, P. Omezovací vztažná věta. In: KARLÍK, P., NEKULA, M., PLESKALOVÁ, J., eds. *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*[online]. 2017 [vid. 18. 2. 2022]. Dostupné z: https://www.czechency.org/slovník/OMEZOVACÍ_VZTAŽNÁ_VĚTA.

¹¹⁷ DANEŠ, F., HLAVSA, Z., GREPL, M., pozn. 39. S. 524.

¹¹⁸ KARLÍK, P., pozn. 116.

¹¹⁹ Tamtéž.

¹²⁰ POLDAUF, I., pozn. 79. S. 191.

typy vztažných vět, které jsou v mluvnicích zachyceny a s nimiž se běžně pracuje, blíže prezentovat některou z klasifikací vztažných vět v českých mluvnicích a na základě uvedených informací přiblížit důvody výběru konkrétního typu vztažných vět pro korpusový výzkum.

Z klasifikací vztažných vět byla vybrána jako reprezentativní klasifikace v MČ 3. Pojetí vztažných vět v MČ 3 je sice poměrně široké, avšak je detailnější v porovnání s jinými gramatikami a zcela vystihuje různorodost skrývající se pod pojmem *vztažná věta*. Klasifikace a stručná charakteristika jednotlivých vztažných vět nám umožnily prezentovat komplikovanost pojmu *vztažná věta* v české lingvistice a také přiblížit důvody, které nás vedly k výběru *vedlejších vztažných vět atributivních determinujících substantivum* jakožto typu vztažných vět s relativem *jaký*, jehož popisem se budeme zabývat v praktické části. V mezinárodní terminologii jsou ekvivalentem těchto vět *vztažné věty s jmennou hlavou*.

S ohledem na informace uvedené v odborné literatuře jsou *vedlejší vztažné věty atributivní* vhodné pro korpusovou analýzu nejen kvůli tomu, že se jedná o prototypické vztažné věty a rozšířený typ vztažných vět s relativem *jaký*, nýbrž i kvůli svým významům a funkcím, které dobře reflektují povahu relativu *jaký*. Tyto vztažné věty se vyznačují tím, že mají adjektivní povahu, stojí často na pozici přívlastku a determinují řídicí výraz substantivní povahy. Vše zmíněné koreluje s povahou a kvalitativním významem relativu *jaký*. Do vztažných vět determinujících substantivum ovšem nezahrnujeme vztažné věty vyjadřující obsah řídicího výrazu, srov.: *Dal si ale čas na rozmyšlenou pro rozhodnutí, jaký post mu přidělí*¹²¹.

V souvislosti s významovými rysy relativu *jaký* lze očekávat, že podoba větné determinace, funkce a významy *vedlejších vztažných vět atributivních* s relativem *jaký* jsou několikeré, stejně tak i funkce a možnosti užití relativu *jaký*. Korpusová zkoumání představují jeden z prostředků, jimiž je možné do značné míry odhalit, v jakých významech a podobách se relativum *jaký* a věty s ním užívají či jak je relativum *jaký* zaměnitelné v jednotlivých typech vztažných vět za relativum *který* a *nesklonné co*.

¹²¹ KŘEN, M., CVRČEK, V., HENYŠ, J., et al. *SYN2020: reprezentativní korpus psané češtiny* [online]. Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK, 2020 [vid. 8. 4. 2022]. Dostupné z: <http://www.korpus.cz>.

Úvod do praktické části

Výše zmíněnými otázkami souvisejícími s vedlejšími vztahnými větami atributivními s relativem jaký a jejich možnou zaměnitelností se budeme dále zabývat v praktické části práce.

V praktické části bude nejprve obecně definován pojem korpus a jeho povaha, představen bude také Český národní korpus (ČNK), který vytváří a spravuje korpusy i nástroje pro korpusová bádání, a je tudíž důležitým aktérem korpusových výzkumů v České republice. V souvislosti s korpusy a ČNK představíme i nástroj *KonText*, jež jsme pro práci s korpusem využili. Před prezentací výsledků našeho korpusového bádání ještě popíšeme vlastní pracovní korpus a zmíníme další okolnosti výzkumu, včetně motivace výběru korpusu z ČNK a postupu práce.

V dalším oddíle se zaměříme na hlediska, jimiž jsme se při popisu struktur *vedlejších vztahných vět atributivních* s relativem *jaký* řídili, a na problémy, které se při práci s korpusovým materiálem a při popisování vztahných vět objevily. Následovat bude popis jednotlivých typů vztahných vět, jehož součástí jsou příklady vět z korpusu, nezbytné informace k dalším prvkům dílčích typů vztahných vět či podněty k dalšímu výzkumu.

Do praktické části je ale nutné vstupovat s vědomím, že problematika vztahných vět s relativem *jaký* není dosud v českém lingvistickém diskursu příliš rozpracována, a tak všechny uvedené teze, které nejsou podloženy odbornými zdroji, je nutné považovat za hypotézy, a nikoliv objektivně platná tvrzení. Práce s tak abstraktní kategorií, jakou je význam, s sebou přináší značné obtíže a popsat tuto kategorii je v praxi, na různých typech příkladů, mnohdy velmi nesnadné a vzhledem k možnostem této práce (a jejího autora) značně omezené.

5 Český národní korpus a korpusy

Projekt Českého národního korpusu (dále jen ČNK) byl založen v roce 1994 prof. F. Čermákem a institucionálně je zaštitěn Ústavem Českého národního korpusu při FF UK. Projekt ČNK si kladl již od začátku za cíl být středem korpusového výzkumu v ČR.¹²²

Korpus je podle Wiki ČNK „rozsáhlý soubor autentických textů (psaných nebo mluvených) převedený do elektronické podoby v jednotném formátu tak, aby v něm bylo možné jednoduše vyhledávat jazykové jevy, zejména slova a slovní spojení (kolokace)“¹²³.

Korpusy jsou dobrými prostředky nejen pro lingvistickou analýzu, nýbrž i pro užívání jazykových dat za jiným účelem, např. jako zdroj poznání reality pro oblast historie, psychologie, sociologie aj. Výhodou korpusu je kromě užití přirozeného jazykového materiálu i schopnost vypovídat o frekvenci jevů, jejich typickém úzu. Tyto informace jsou pouze z badatelovy intuice nezjistitelné. Jelikož do korpusu vstupují texty v celku, poskytuje korpus nevýběrové informace o všech typech jazykových jevů. Korpusy jsou značně rozsáhlé, nezřídka svým obsahem překračují hranici 100 milionů slov. Korpusy umožňují studium jazyka jak z hlediska diachronního (vývoje jazyka), tak synchronního (v současnosti).¹²⁴

Za účelem snadnější práce jsou korpusy anotovány, doplňovány metainformacemi o textech a o jednotlivých jevech. Anotace může být prováděna např. *lemmatizací*, přiřazením slovníkové podoby každému tvaru, nebo *tagováním*, přiřazením specifické značky, popisující sémantické či gramatické vlastnosti slov.¹²⁵

ČNK nabízí korpusy různého druhu, nejen synchronní korpusy psané (řada SYN), jež jsou nezbytné pro naši analýzu, ale také synchronní korpusy mluvené (zejména řada ORAL), diachronní korpusy (řada DIAKORP), webové korpusy (řada ONLINE a NET), paralelní cizojazyčné korpusy (řada InterCorp) a specializované korpusy.¹²⁶

¹²² CVRČEK, V., RICHTEROVÁ, O., eds. Korpus. In: *Příručka ČNK* [online]. 2021 [vid. 18. 2. 2022]. Dostupné na: <http://wiki.korpus.cz/doku.php?id=pojmy:korpus&rev=1634547326>.

¹²³ Tamtéž.

¹²⁴ Tamtéž.

¹²⁵ Tamtéž.

¹²⁶ Tamtéž.

5.1 Práce v korpusu

Pro přístup ke korpusům je nezbytné užít některou z aplikací, které tento přístup umožňují. Základní aplikací pro práci s korpusy je *Slovo v kostce*, avšak vzhledem k záměru naší práce se jevila být užitečnější spíše aplikace *KonText*.

Aplikace *KonText* „umožňuje vyhledávání v korpusech pomocí jednoduchých i komplexních dotazů, zobrazení pomocí konkordančních řádků, vypočtení frekvence distribuce, asociačních měř“¹²⁷ a mnoho jiných nástrojů.

Tato aplikace pracuje s různými typy korpusů (viz výše 5) a jejich verzemi. My jsme k vyhledávání dat zvolili synchronní korpus *SYN2020*, jelikož se jedná o korpus reprezentativní, obsahující psané texty především z novějších let a o korpus uzavřený¹²⁸, což znamená, že záznamy v něm nepřibývají, a tudíž je možné výzkum kdykoliv znovu zopakovat. Všechny zmíněné charakteristiky činí tento korpus vhodným prostředkem sběru jazykových dat.

Před tím, než se zaměříme na námi vytvořený dotaz, je jistě vhodné zmínit několik základních informací k námi zvolenému korpusu. Podle *Příručky ČNK*¹²⁹ korpus *SYN2020* obsahuje 100 miliónů textových slov (tokenů). Tento korpus patří k řadě SYN (*SYN2015*, *SYN2010*...), které vycházejí vždy v pětiletých intervalech. V tomto korpusu jsou sice přítomny texty od roku 1989, ale zaměřen je zvláště na texty z posledních let před vydáním, tj. z let 2015–2019. Reprezentativnosti tohoto korpusu se dosahuje stejným zastoupením tří hlavních *textových makrotypů*, a to beletrie, oborové literatury a publicistiky. Cílem korpusu je obsáhnout co nejširší spektrum různých typů veřejně psaných (tištěných) komunikátů, a proto obsahuje pouze veřejně publikované texty.¹³⁰

¹²⁷ ČNK. *Hlavní strana: Aplikace (KonText)* [online]. ÚČNK, Praha, 2021 [vid. 18. 2. 2022]. Dostupné z: <https://www.korpus.cz/>.

¹²⁸ CVRČEK, V., RICHTEROVÁ, O., eds. ČNK: SYN2020. In: *Příručka ČNK* [online]. 2021 [vid. 18. 2. 2022]. Dostupné z: <http://wiki.korpus.cz/doku.php?id=cnk:syn2020&rev=1615407653>.

¹²⁹ Tamtéž.

¹³⁰ Tamtéž.

5.2 Dotaz

Po výběru pracovního korpusu je nezbytné vytvořit dotaz, pomocí něhož bude možné vyhledávat požadované záznamy. Pro naši práci bylo nutné sestavit pokročilý dotaz pomocí dotazovacího jazyka CQL¹³¹, neboť dotaz pro námi vyhledávaný jev má do jisté míry komplexní strukturu. S tím se pojil i problém, jak tento dotaz vytvořit, aby vyhledával pouze žádané výsledky a zároveň vyhledané záznamy byly dostatečně objektivní. Standardně totiž probíhá hledání v korpusech pomocí morfologických a sémantických značek a na základě pozice, tedy místa ve struktuře, ovšem charakteru naší práce by nejlépe odpovídalo hledání na základě syntaktických vztahů, což aplikace *KonText* neumožňuje. Abychom dosáhli požadovaných výsledků, využili jsme relativně stálé pozice vedlejší vztahné věty po determinovaném výrazu, kdy relativum a vztahná věta zpravidla stojí bezprostředně po řídicím výrazu (viz pododíl **4.6 Vedlejší vztahné věty atributivní**). Proto námi vytvořený dotaz vypadá následovně:

```
[tag="N.*"][lemma=","][[]]{0,1}[lemma="jaký" & pos="P"]
```

Dotaz a jeho strukturu nyní přiblížíme. Základem dotazu je zápis jedné textové pozice. V pokročilých dotazech čili CQL dotazech tuto funkci plní hranaté závorky, do nichž jsou v uvozovkách a s příslušnými značkami zapisovány výrazy, které chceme v korpusu vyhledat. Jedny hranaté závorky odpovídají jedné textové pozici, zapíší-li se dvoje hranaté závorky za sebou, odpovídá to dvěma po sobě následujícími textovými pozicím. Tímto způsobem je možné vyhledávat libovolný počet textových pozic následujících v textu bezprostředně za sebou.¹³² Jednotlivé pozice ovšem nejsou obsazovány pouze grafickými slovy, nýbrž svou samostatnou pozici mají i interpunkční značky¹³³, což je patrné i z našeho dotazu.

Výše uvedený dotaz nám umožňuje vyhledat veškeré záznamy, v nichž se před čárkou (*[lemma=","]*) objevuje kterýkoliv výraz substantiva (*[tag="N.*"]*), přičemž v první (0) či druhé (1) pozici bezprostředně po čárce stojí kterýkoliv tvar výrazu *jaký* mající slovnědruhovou platnost zájmena (*[[]]{0,1}[lemma="jaký" & pos="P"]*).¹³⁴ Nutnost do dotazu zahrnout jak první, tak druhou pozici po čárce je dána jednak možností výskytu relativu *jaký* v předložkových pádech, jednak specifickým typem užití

¹³¹ CVRČEK, V., RICHTEROVÁ, O., eds. Kurz: Pokročilé dotazy. In: *Příručka ČNK* [online]. 2021 [vid. 18. 2. 2022]. Dostupné z: http://wiki.korpus.cz/doku.php?id=kurz:pokrocile_dotazy&rev=1616493240.

¹³² CVRČEK, V., RICHTEROVÁ, O., eds., pozn. 131.

¹³³ Tamtéž.

¹³⁴ Tamtéž.

relativa *jaký* po spojce *než*. Je trochu „na škodu“, že aplikace *KonText* nemá další značku, jíž by bylo možné oddělit jednotlivé typy zájmen, např. relativia od tázacích zájmen, či vyjádřit vztah mezi relativem a řídícím substantivem.

Ve výsledném CQL dotazu nebyly zahrnuty víceslovné předložky a věty, které by byly velmi vzdáleny od řídícího výrazu, avšak tento nedostatek nebyl pro práci limitující. Takových záznamů je, domníváme se, minimum. Další nevýhodou samozřejmě byla nemožnost eliminovat nálezy, které nebyly součástí jedné gramatické struktury, jen se v těsné blízkosti nacházelo substantivum, čárka a zájmeno *jaký*, srov. *No tak to je ale úplná hloupost, jaký gesta?*¹³⁵ Stejně tak nebylo možné eliminovat ani věty obsahové či nepřímé otázky: *Zaútočila otázkou, jaké roucho podle nich nosí.*¹³⁶ Tyto typy větných struktur nebyly pro naši práci důležité, neboť jsme se zaměřili na *vedlejší vztahné věty atributivní*. Navzdory těmto drobným obtížím jsme však získali dostatek relevantních dat, ta jsme po nastavení dalších specifik, zejména *pozitivního filtru čeština* – popis struktur měl probíhat na českých textech, nikoliv na překladech zahraničních titulů – zúžili na necelých 10 200 *záznamů větných struktur s relativem jaký*.

¹³⁵ KŘEN, M., CVRČEK, V., HENYŠ, J., et al., pozn. 121.

¹³⁶ Tamtéž.

6 Popis vztažných vět s relativem JAKÝ

Z prohledávání korpusu a procházení jazykových dat vyplynulo několik typů vztažných vět s relativem *jaký* a několik různých funkcí, které toto relativum a vztažné věty plní. Na základě různých podob vztažných vět objevených v korpusu bylo stanoveno 7 typů *vedlejších vztažných vět atributivních* s relativem *jaký*, některé mají i své podtypy. Těchto 7 typů bylo s ohledem na dostupné informace a jazykovou intuici autora práce popsáno.

Tyto typy vztažných vět můžeme rozdělit do dvou skupin. První skupina je tvořena vztažnými větami, o nichž se odborné zdroje zmiňují. Do této skupiny patří: *vedlejší vztažné věty atributivní kvalitativní*; *vedlejší věty atributivní druhově kvalitativní* a *vedlejší vztažné věty atributivní srovnávací se spojkou než*, částečně lze přiřadit k této skupině i *vedlejší vztažné věty atributivní s hlavou rozvíjenou superlativem*. Druhá skupina je tvořena typy vztažných vět, o kterých se odborné zdroje nezmiňují, a proto náš popis vychází čistě z našeho vnímání daných struktur, od čehož se odvíjejí i názvy jednotlivých typů¹³⁷. Jsou to: *vedlejší vztažné věty atributivně-apoziční*; *vedlejší vztažné věty atributivní kvalitativně přiřazující*; *vedlejší vztažné věty srovnávající míru vlastnosti*.¹³⁸

Největší pozornost je soustředěna na první dva zmíněné typy, tj. *vedlejší vztažné věty atributivní kvalitativní* a *druhově kvalitativní*. Tyto věty totiž obsahují základní významy, v nichž se relativum *jaký* užívá, zbylé typy vztažných vět jsou de facto založeny na těchto významech a významových rysech. Základními významy vět s relativem *jaký* jsou *význam kvalitativní* a *význam druhově kvalitativní (druhový)*. V souvislosti s tímto pojmenováním významů vztažných vět s relativem *jaký* užíváme pro označení významů a rysů relativu *jaký* výrazy *jakostní významový rys* a *druhově jakostní (druhový) významový rys*.

Každý typ vztažných vět je uveden autentickými příklady z korpusu SYN2020¹³⁹, drobnou charakteristikou vztažné věty a povahy relativu *jaký* v těchto větách, potažmo dalších jevů, je-li to potřeba. V rámci popisu každého typu zmiňujeme i hlediska, z

¹³⁷ Námí vytvořené názvy popisovaných vztažných vět se vztahují i na první skupinu, protože v gramatikách či dalších zdrojích nejsou tyto vztažné věty explicitně pojmenovány.

¹³⁸ Dalším možným typem jsou *vedlejší vztažné věty atributivní s hlavou determinovanou výrazem vyjadřujícím totožnost* (tentýž, stejný...). Tyto věty jsme původně označili za samostatný typ, avšak ukazuje se, že je možné je přiřadit k výše zmíněným typům, a proto je nakonec v této práci neuvádíme.

¹³⁹ KŘEN, M., CVRČEK, V., HENYŠ, J. et al., pozn. 121.

nichž byl popis konkrétního typu uskutečněn. U jednotlivých popisovaných typů vztažných vět také uvádíme hypotézy týkající se možné zaměnitelnosti relativu *jaký* za relativum *který*, *nesklonné co* a významových změn vzniklých záměnou za tato relativu.

Popis vztažných vět byl prováděn ve spolupráci se zdroji uvedenými v seznamu literatury (mluvnice, odborné články či jiná odborná literatura). Jelikož se ovšem jedná o jev doposud v české lingvistice neprobádaný – užití, významům a funkcím relativu *jaký* a vztažných vět s ním se odborná literatura příliš nevěnovala – popis jednotlivých typů do jisté míry vychází také z jazykové intuice autora práce. Kromě informací o jednotlivých vztažných větách a povaze relativu *jaký* jsou v rámci popisu přítomny i informace vztahující se k dalším prvkům struktury a doplňující informace o dalších lingvistických jevech (např. superlativ, vlastní jména, ...), jsou-li tyto informace nezbytné pro pochopení popisovaného typu vztažných vět s relativem *jaký*.

Základní pomůckou jak pro rozlišení jednotlivých významů a určení charakteru užití relativu *jaký* v daných větných typech, tak pro rozlišení významů s relativem *který* se stala poučka formulovaná v časopise *Naše řeč* V. Mathesiem: „*Zájmenem jaký se tážeme na vlastnost nebo jakost předmětu; ve větách vztažných pak stává zájmeno jaký tehdy, když v příslušné větě řídící je nebo se dá doplnit souvztažné zájmeno takový. Zájmenem který se tážeme na určitější označení (pojmenování) věci; ve větách vztažných stává zájmeno který tehdy, když v příslušné větě řídící je nebo se dá doplnit souvztažné zájmeno ten.*“¹⁴⁰ Tato poučka stručně prezentuje základní princip užití relativu *jaký* a *který* ve vztažných větách a rozdíly v nich, společně s dalšími kritérii poplatnými již konkrétním typům tvoří základ při klasifikaci vztažných vět, při jejich popisu, a to včetně nastínění možnosti záměny relativu *jaký* za relativu jiná.

Další kritéria klasifikace jsou tvořena hledisky: a) formálními, b) významovými, c) vzniklými s ohledem na specifika konkrétního typu. Formální kritéria se odvíjí od formální podoby vztažné věty, zahrnující gramatické vztahy mezi jednotlivými členy struktury vztažné věty či gramatickou podobu souvětí celku. Významová kritéria jsou založena na jedné straně na významu relativu *jaký* a vztažných vět s ním, na druhé straně na významu řídicího výrazu a výrazů, které ho rozvíjejí, nebo na významu celého

¹⁴⁰ MATHESIUS, V. Jaký a který. In: *Naše řeč* [online]. 1942, roč. 26, č. 3 [vid. 13. 6. 2022]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=3677>.

souvětného celku. Do klasifikace a popisu struktur se promítají také další kritéria, vzniklá zejména (c1) změnou formy věty řídicí a věty vztažné při záměně relativu (viz např. *vedlejší vztažné věty atributivní druhově kvalitativní*); (c2) podobností s vedlejšími větami uvozenými relativem *který* a *nesklonným co* (viz *vedlejší vztažná věta atributivní se superlativním řídicím výrazem*); (c3) příznaky obsaženými v jednotlivých typech (viz např. *vedlejší vztažné věty atributivně-apoziční*); (c4) okolnostmi mimojazykovými (*vedlejší vztažné věty atributivní kvalitativně přiřazující*).

Důležité je zmínit, že se během zpracovávání jazykových dat a vypracovávání praktické části ukázalo, že odlišit užití relativu *jaký* a *který* a popsat rozdílné významové nuance v konkrétních případech je na mnoha místech obtížné a překračuje to možnosti této práce. Obě relativu mají totiž podobný charakter, ba dokonce v některých případech dochází k oslabení významového rozdílu mezi nimi.

Základní rozdíl mezi relativem *jaký* a relativem *který*, potažmo *nesklonným co* spočívá především v kvalitativním a druhově jakostním rysu relativu *jaký* a *identifikačním* či *individualizujícím* rysu relativu *který*, *nesklonného co*. Významový rozdíl mezi relativem *který* a *nesklonným co* je vázán na povahu větné determinace, jinak je spíše rozdílem stylistickým či tkví v přítomnosti rysu *společné znalosti*, jež nese *nesklonné co* (viz oddíl **3 Charakteristika vybraných relativ**). V průběhu výzkumu jsme došli poznání, že v souvislosti s povahou práce a se stanovenou metodou nedisponujeme dostatečným aparátem k objektivnímu, komplexnímu a verifikovatelnému popsání zaměnitelnosti všech tří relativ.

Zaměnitelnost za jiná relativu a další možné transformace, včetně podobnosti relativu *jaký* a spojky *jako*, jsou proto popsány v příslušných úvahových pododdílech každého typu vztažných vět spíše jako hypotetické možnosti užití těchto relativ a jako další úvahy, které se objevily v souvislosti se strukturami příslušných typů a možnou náhradou za jiné spojovací prostředky. Za účelem ověření uvedených hypotéz by bylo nutné provést další výzkumy a využít i jiné výzkumné metody, například dotazníkové šetření. Práce tak v tomto ohledu poskytuje spíše základ, podnět pro další výzkumy a bádání, základ, který může být dalším výzkumem buď potvrzen, anebo vyvrácen.

Navzdory těmto skutečnostem se z korpusového jazykového materiálu podařilo odvodit a vymezit několik základních typů vztažných vět s relativem *jaký*. Některé z nich představují dobrý podnět pro další bádání. Co se týče jazykových dat, kvůli

zaměření práce a rozsahu výzkumu není možné uvést přesné počty zastoupení dílčích typů vztahných vět v korpusu, protože sběr kvantitativních dat nebyl primárním cílem této práce a také je zařazení ke konkrétnímu typu založeno na našem vnímání významů jednotlivých záznamů z korpusu.

Před samotným popisem je důležité ještě přiblížit terminologii, s níž pracujeme. Pojmově se opíráme nejen o tradiční syntax a českou lingvistiku, nýbrž i o pojmy spjaté s generativní gramatikou a mezinárodní terminologií, což se odvíjí od toho, že zdroje, které jsme při zpracování této práce používali, např. CE, pracují s těmito pojmy. Užití základních pojmů z různých lingvistických koncepcí se ale ukazuje být funkční alespoň pro základní postžení významů a funkcí relativu *jaký* a vztahných vět s tímto relativem, které uvádíme v *naší klasifikaci vedlejších vztahných vět atributivních*. Je-li to potřeba, jsou námi užívané pojmy vysvětleny přímo při jejich užití v textu. Naše užívání pojmů souvisejících s generativní gramatikou je spjato především s užíváním pojmu *hlava*, jež jsme přiblížili v oddíle **4.6 Vedlejší vztahné věty atributivní**.

S ohledem na pojmovou různorodost koncepcí, s nimiž pracujeme, je vhodné před popisem vztahných vět vymezit naše užívání některých pojmů. Pojmy *hlava* a *řidící výraz* užíváme synonymně, avšak preferujeme výraz *hlava*, jelikož je podle nás přesnější a snadněji se s ním pracuje. Jsme si vědomi existence několika typů hlav (viz pododdíl **4.6 Vedlejší vztahné věty atributivní**), avšak neuvádíme-li jinak, je pojmem *hlava* myšlena *jmenná hlava*, tj. *hlava tvořená substantivem*. V práci rovněž zachováváme rozlišení mezi pojmem *věta* (gramatická jednotka s vyjádřenou predikací) a *výpověď* (komunikační jednotka)¹⁴¹, ale kvůli obsahové různorodosti a terminologické vágnosti, jež jsou spjaty s vymezením těchto dvou pojmů, užíváme především pojem *věta*, potažmo *souvětí* (celek složený z minimálně dvou vět) a s nimi spojená označení, např. *větná struktura*, *souvětná struktura*, a to i v případech, ve kterých by se mohlo zdát vhodnější užití pojmu *výpověď*. Jelikož pracujeme s jevem, který nebyl dosud rozpracován v odborných zdrojích, používáme v některých případech vlastní pojmy, tj. námi vytvořená/odvozená pojmenování pro některé funkce či významy popisovaných vztahných vět. Snažíme se však co nejvíce opírat o již zavedenou terminologii v této oblasti.

¹⁴¹ Pojem *věta*, viz ČECHOVÁ, M., pozn. 16. S. 274, pojem *výpověď*, viz tamtéž, s. 248.

6.1 Vedlejší vztažné věty atributivní kvalitativní

Základní typ vztažných vět atributivních, v nichž relativum *jaký* slouží k vyjádření identity mezi vlastností hlavy a vlastností jím označené. Relativum *jaký* v těchto vztažných větách odkazuje na *kvalitu toho, co je označeno substantivem*, což je následně vyjádřeno vedlejší vztažnou větou (viz pododdíl **3.1 Relativum JAKÝ**). Tyto vztažné věty by bylo možné dále třídit na základě různých kritérií, my se však zaměříme na podobu kvalitativního významu a příznaků vztažné věty.

Jsou to věty typu:

1. Bětko si představuje kotě, jaké určitě brzo dostane.
2. Byl to škleb, jakému lze jen stěží odpovědět.
3. Umožnit jim takový rozvoj, jaký je za dané konstelace možný.
4. Ale našel jsem ryby, jaký jsem nikdy v životě neviděl.
5. A přišel cirkus, jaký Janovice dlouho předtím ani potom nezažily.
6. Můžete mít frňák, jaké chcete.
7. Člověka, jenž nebude pouhým pokusem přiblížit jej k obrazu Boha, nýbrž člověka, jakého by chtěl stvořit Bůh.
8. Ve vztahu k Čechům je možno říci, že v porovnání s emocemi, jaké v České republice vyvolalo odhalení Tisovy desky, měla všechna další témata již jen slabší ohlas.
9. Pozoruji svět, jaký je, a hledám si v něm místo, kde se cítím dobře.
10. Pokuta, jakou svět neviděl.
11. Třeba v případě posledních dvou velkých projektů parků bychom nebyli schopni dovést je na takovou úroveň, jakou mají.
12. Rozlícená mu vrazila lepanec, jaký určitě od rodičů nikdy předtím neutřil.
13. Na podlaze před kamny se totiž rozvalovala čubina, o jaké se mi ani nesnilo.
14. Prý je dobré napsat takovou knížku, jakou bych sám chtěl číst.
15. Z posledních sil se překvapeně otáčím a dívám se dceři do jejích nádherných zelených očí, jaké nikdo jiný v naší rodině nemá.

V těchto vztažných větách relativum *jaký* nepřímo označuje slovně nepojmenovanou vlastnost objektu hlavy, přičemž vlastnost je buď nevyjádřena (hlava není rozvíjena žádným přívlastkem), či je na ni v řídicí větě neurčitě ukázáno ukazovacím zájmenem *takový* (3, 11)¹⁴². V některých případech může být hlava rozvíjena dalším výrazem (14, 15). Relativum *jaký* tedy identifikuje vlastnost objektu hlavy s tou, jež je jím nepřímo

¹⁴² GREPL, M., KARLÍK, P., NEKULA, M., et al., pozn. 5. S. 292.

pojmenována, přičemž skrze identitu těchto vlastností je věta usouvztažněna k hlavě. Vedlejší vztavná věta společně s relativem realizují kvalitativní významy – *neurčitě identifikují* kvalitu objektu hlavy, tj. na kvalitu objektu hlavy odkazují, ale nepojmenovávají ji. Z povahy vět vyplývá, že tyto věty (a) pouze odkazují ke kvalitě či vlastnosti objektu hlavy (1, 6, 9, 11), (b) zdůrazňují je (4, 5, 10, 12, 13, 15), či (c) objekt hlavy kvalitativně charakterizují (2, 3, 7, 8, 14)¹⁴³.

6.1.1 Věty odkazující ke kvalitě/vlastnosti hlavy

Tyto věty jsou svou povahou čistě kvalitativní – neurčitě identifikují kvalitu objektu hlavy, odkazují k ní, aniž by vykazovaly další příznaky, které kvalitu objektu specifikují, ať zdůrazňují či charakterizují. Tyto vztavné věty s relativem *jaký* tak na kvalitu objektu odkazují, ale dále ji nerozvíjejí, nesou pouze *kvalitativní příznak* (srov. 1, 9, 11).

- 1) Bětko si představuje kotě, jaké určitě brzo dostane. (*kotě neurčených, blíže nespecifikovaných vlastností*)
- 9) Pozoruji svět, jaký je, a hledám si v něm místo, kde se cítím dobře. (*svět v neurčených vlastnostech, blíže nespecifikované vlastnosti*)
- 11) Třeba v případě posledních dvou velkých projektů parků bychom nebyli schopni dovést je na takovou úroveň, jakou mají. (*úroveň blíže nespecifikované kvality*)

6.1.2 Zaměnitelnost za relativum KTERÝ A NESKLONNÉ CO

Je možné si povšimnout, že *jakostní rys* relativu *jaký* v těchto vztavných větách zřetelně vystupuje při záměně za relativum *který*, potažmo *nesklonné co*. Při užití těchto relativ je totiž vyžadována jiná interpretace hlavy, a to kvůli absenci kvalitativního významu (srov. 1, 1.1, 1.2):

- 1) Bětko si představuje (takové)(mouřované) kotě, jaké (kotě) určitě brzo dostane. (*kotě jistých vlastností; např. mouřované // prvek mající určité kvality, vlastnosti*)
- 1.1) Bětko si představuje (to) kotě, které určitě brzo dostane. (*konkrétní kotě, např. kotě z útulku; prvek vybraný z množiny prvků*)
- 1.2) Bětko si představuje (to) kotě, co (ho) určitě brzo dostane. (*kotě brzy dostanuvší; prvek vybraný z množiny prvků a nějak subjektu známý*)

Odlišné významy jednotlivých větných struktur se pokusíme prezentovat dosazením konkrétních vlastností a objektů za jednotlivá relativu. Zatímco relativum *jaký* odkazuje

¹⁴³ Věty nejsou záměrně seřazeny podle jejich příslušnosti k jedné ze skupiny, snažíme se tím poukázat na průchodnost některých skupin.

k (implicitní) kvalitě, vlastnosti objektu (např. vlastnost *mourovatý*), relativum *který* a *nesklonné co* označují objekt jako celek a vydělují ho z množiny dalších objektů, dokončují identifikaci objektu hlavy. Ve vztažné větě s *který* se tak nehovoří o objektu na základě neurčených, nepojmenovaných vlastností, ale o objektu jako celku, vytaženém z množiny objektů (konkrétní kotě, např. *kotě z útulku*). Druhá možná interpretace tohoto případu (1.1) je, že vedlejší věta vyjadřuje nerestriktivní rys hlavy. Tímto způsobem chápaná vztažná věta je pouze informací, že subjekt nejspíše dostane objekt (kotě), ale není zúžen rozsah množiny objektů, jež mohou být hlavou označeny. Souvětňná struktura má v takovém případě spíše význam typu: *Běťka si představuje kotě a to (kotě) určitě brzo dostane*. Restriktivní, a tedy omezovací význam však vždy nese věta s *nesklonným co* (1.2), zapojujícím také rys společné znalosti. V tomto případě se tudíž hovoří o objektu subjektu již známém (kotě, s nímž je subjekt obeznámen, ví, které dostane, a to si představuje – např. *kotě brzy dostanuvší*.)

Odlišný význam vztažné věty s relativem *jaký* je tedy zřejmý. Objekt hlavy může být objektem různých vlastností, přičemž identita těchto vlastností je vyjádřena relativem *jaký*. Objekt hlavy je ve vedlejší větě zastoupen prostřednictvím svých blíže neurčených vlastností (*mourovaté, bílé, černé*, srov. 1), nikoliv jako konkrétní identifikovaný objekt, objekt vytažený z množiny objektů (to *kotě z útulku, kotě od tety*, srov. 1.1, 1.2) či objekt, jehož znalost subjektem je vyjádřena rysem *společné znalosti* (*kotě nejspíše brzo dostanuvší* – kotě, o němž subjekt ví, že jej nejspíše brzy dostane, např. protože už ho viděl, či je s ním jinak obeznámen, srov. 1.2). Funkcí relativu *jaký* na rozdíl od funkce relativu *který* je vyjádřit identitu vlastnosti označené tímto relativem s vlastností objektu hlavy, přestože nejsou slovně pojmenovány.

Specifický případ je příklad (9). Tato vztažná věta má povahu *jakostního konstatování* a hlavu tvořenou jedinečnou entitou *svět*. Záměna za relativum *který*, *nesklonné co* působí defektně, neúplně, neboť vztažná věta s těmito relativy nepřináší ze sémantického hlediska žádnou novou informaci, rys hlavě – identifikace objektu je dokončena jedinečností entity hlavy a zároveň vztažná věta nenesení žádnou informaci, která by entitu hlavy popisovala dalšími příznaky. Vztažná věta s relativem *který*, *nesklonným co* tedy entitě hlavy nepřidává další restriktivní významový rys, ani ji dalším rysem necharakterizuje (viz též pododdíl **4.6.1 Vztažné věty restriktivní a nerestriktivní; 3.3 NESKLONNÉ CO**). K zajištění restriktivní povahy vztažné věty (dokončení identifikace) je nutné upravit podobu vztažné věty, např. rozdělením

jedinečné entity *svět* na dvě – *svět minulý* a *svět dnešní* – čímž ovšem dochází ke změně významu. Až za této úpravy je struktura vztahné věty gramaticky a sémanticky úplná (srov. 9.2).

- 9.1) Pozoruji svět, *který/co je, a hledám si v něm místo, kde se cítím dobře.
- 9.2) Pozoruji (ten) svět, který/co je dnes, a hledám si v něm místo, kde se cítím dobře.

Na povahu kvalitativního určení této vztahné věty s relativem *jaký* a případnou příslovečnou či doplňkovou povahu poukazuje i možnost vyjádření podobného obsahu jinými formami (srov. 9.3).

- 9.2) Pozoruji svět (takový), jaký je, a hledám si v něm místo, kde se cítím dobře.
(*Pozoruji svět takový, jak se jeví.*)
- 9.3) Pozoruji svět (tak), jak je, a hledám si v něm místo, kde se cítím dobře.
(*Pozoruji svět v určitém stavu, explicitněji vyjádření průvodních okolností*)

6.1.3 Věty zdůrazňující kvalitu hlavy

Ve vztahných větách, které zdůrazňují implicitní kvalitu či vlastnosti hlavy (např. 4, 5, 10, 12, 13) vystupuje kvalitativní význam zřetelně do popředí. V těchto vztahných větách je základní významovou složkou právě *kvalitativní význam* a nepřímé označení speciální kvality objektu hlavy. Povaha těchto vět, *směřující k vyjádření jedinečnosti jevu označeného hlavou*, zesiluje kvalitativní význam vztahné věty a zachycuje blíže neurčenou, přesto v objektu hlavy přítomnou speciální/výjimečnou kvalitu (srov. 4, 12, 10).

- 4) Ale našel jsem ryby, jaký jsem nikdy v životě neviděl.
- 12) Rozlícená mu vrazila lepanec, jaký určitě od rodičů nikdy předtím neutřil.

6.1.4 Zaměnitelnost za relativum KTERÝ a NESKLONNÉ CO

Důraz na kvalitativní význam je v těchto typech vět natolik silný, že nahrazení relativu *jaký* za relativum *který* vede k výrazné změně významu. Povaha tohoto vyjádření neumožňuje nahrazení relativem *který*, neboť by tím došlo ke ztrátě kvalitativního významu a ten je v těchto typech vět důležitý pro správné chápání významu celé souvětí struktury. Ztrátou kvalitativního významu dochází ke ztrátě příznaku *kvalitativního zdůraznění* objektu hlavy, jež je přítomný ve větě s relativem *jaký*, a tím i ke změně významu (srov. 10.1, 10.2).

- 10) Pokuta, jakou (pokutu) svět neviděl. (*pokuta výjimečné, něčím speciální kvality*)

- 10.1) Pokuta, kterou svět neviděl. (*pokuta světem neviděná !?! pokuta a tuto pokutu svět neviděl, bez příznaku kvalitativního zdůraznění, zveličení*)
- 10.2) Pokuta, co (ji) svět neviděl. (*ta pokuta, o níž je známo, že ji svět neviděl*)

6.1.5 Věty charakterizující kvalitu objektu hlavy

V těchto vztažných větách s relativem *jaký* (2, 3, 7, 8, 14) je objekt hlavy kvalitativně charakterizován prostřednictvím *okolnostních příznaků*¹⁴⁴ obsažených ve vztažné větě. Vedlejší vztažná věta tento okolnostní příznak buď nese ve své struktuře celkově (srov.: *Byl to škleb, jakému lze jen stěží odpovědět*), nelze jej slovně vyjádřit, nebo je tento okolnostní příznak vyjádřen některým výrazem vztažné věty (srov. 4, potažmo 8). Tyto okolnostní příznaky mají podobu informace zachycující okolnosti, od nichž se odvíjí neurčená, ale dalšími výrazy specifikovaná, blíže charakterizovaná kvalita objektu, kterou neurčitě identifikovalo už relativem *jaký*. Tyto příznaky realizují kvalitativní charakterizaci objektu a specifikují slovně nepojmenovanou kvalitu objektu hlavy.

- 4) Umožnit jim takový rozvoj, jaký je za dané konstelace možný. (*rozvoj jisté kvality umožněné za jistých podmínek*)
- 7) Člověka, jenž nebude pouhým pokusem přiblížit jej k obrazu Boha, nýbrž člověka, jakého by chtěl stvořit Bůh. (*člověk specifické, ale nepojmenované kvality, vlastností žádaných Bohem*)
- 8) Ve vztahu k Čechům je možno říci, že v porovnání s emocemi, jaké v České republice vyvolalo odhalení Tisovy desky, měla všechna další témata již jen slabší ohlas. (*emoce jisté kvality vyvolané ve spojitosti s odhalením Tisovy desky*)

Příklad (7) dobře prezentuje význam věty s relativem *který* a relativem *jaký* . Relativum *jaký* odkazuje ke kvalitě, vlastnostem toho, co je označeno objektem hlavy, zatímco relativum *který* objekt dále významově zpřesňuje rysem dodaným hlavě, nevztahujíc se k vlastnostem objektu hlavy. Ovšem při záměně za relativum *který* k výrazné změně významu nedochází, objekt není charakterizován jako objekt specifické kvality, nýbrž jako *objekt specifické povahy* (7.1). Věty s relativem *jaký* tak v těchto případech obsahují charakterizující rysy podobné rysům vět s relativem *který* .

- 7.1) Člověka, jenž nebude pouhým pokusem přiblížit jej k obrazu Boha, nýbrž člověka, kterého by chtěl stvořit Bůh . (*člověk žádaný Bohem*)

¹⁴⁴ Výrazem *okolnostní* nejsou nutně myšlena příslovečná určení, nýbrž příznaky, které zachycují okolnosti, jež kvalitu objektu přibližují, tj. přispívají k její bližší charakteristice (např. *vyvolání odhalením Tisovy desky, za daných konstelací*, ale i *Bohem stvořená/žádoucí* či *škleb kvality vzniknuvší v důsledku specifčnosti*).

6.1.6 Rozdíly mezi jednotlivými podtypy

Větami zdůrazňujícími (b) není potřeba se v porovnání kvalitativních vět zabývat, jelikož tyto věty mají specifickou strukturu a lze je bez větších problémů identifikovat. Pokusíme se tedy zaměřit především na rozdíly mezi (a) *větami odkazujícími ke kvalitě* a (c) *větami charakterizujícími*, jejichž struktury si jsou podobné. Na rozdíl od vět odkazujících ke kvalitě objektu *věty charakterizující* nejen neurčitě identifikují kvalitu objektu, ale také ji svými okolnostními příznaky specifikují, a tak i objekt hlavy kvalitativně charakterizují. V těchto typech vět je tedy kvalita již specifikovaná dalšími příznaky, zatímco v typu (a) povaha kvality není dále charakterizována. Kvalitu objektu v typu (a) bychom tedy mohli označit za *neurčitě identifikovanou*, *neurčenou* a *blíže nespecifikovanou* (1), v typu (c) je tato kvalita naopak *neurčitě identifikovaná*, *neurčená*, *specifikovaná* vztažnou větou¹⁴⁵ (7). Z příkladu (1) je zřejmé, že vedlejší věta nenese žádné příznaky, které by dále charakterizovaly kvalitu hlavy. V příkladu (7) naopak vedlejší vztažná věta obsahuje příznaky, které charakterizují kvalitu objektu, založenou na určitých okolnostech.

- 1)¹⁴⁶ Bětko si představuje kotě, jaké určitě brzo dostane. (*kvalita neurčitě identifikovaná, neurčená, nespecifikovaná*)
- 7) Člověka, jenž nebude pouhým pokusem přiblížit jej k obrazu Boha, nýbrž člověka, jakého by chtěl stvořit Bůh. (*kvalita neurčitě identifikovaná, neurčená, specifikovaná*)

Je nutné si ovšem uvědomit, že naše třídění vztažných vět je založeno na našem vnímání významových rysů a příznaků, které vztažné věty s relativem *jaký* nesou. Je proto možné, že prismatem jiných kritérií budou tytéž vztažné věty odpovídat jinému podtypu vztažných vět, či dokonce jinému typu. Uvedené podtypy tedy necháváme otevřené a mezi sebou prostupné. Každopádně kvalitativní významy zůstávají v každém ze zmíněných podtypů přítomny. Vztažné věty atributivní kvalitativní neurčitě identifikují kvalitu objektu hlavy, odkazují na ni, potažmo vykazují další příznaky, zejména *kvalitativní zdůraznění* či *kvalitativní charakterizování* objektu. Tím se liší i od vět druhově kvalitativních (viz též **6.2.6 Doplnění ke kvalitativnímu a druhově kvalitativnímu významu vět s relativem JAKÝ**).

¹⁴⁵ Neurčeností je myšleno, že kvalitu objektu nelze jednoznačně určit, např. slovně pojmenovat.

¹⁴⁶ Výraz *určitě brzo* se vztahuje k *možnosti, že subjekt takové kotě v blízké době dostane*, avšak neovlivňuje kvalitu objektu hlavy, je opravdu pouze příslovečným určením věty, v níž se nachází.

6.1.7 Vztažné věty atributivní s abstrakty v hlavě

Specifickým typem vztažných vět s relativem *jaký* jsou věty mající abstrakta v hlavě. Těmto větám není třeba věnovat nadměrnou pozornost, neboť nesou podobné charakteristiky jako již zmíněné věty s relativem *jaký* a možnosti jejich zaměnitelnosti jsou zmíněny i v gramatikách (viz pododíl **3.1 Relativum JAKÝ**). Věty typu:

16. Uslyšel jsem zavržení lina, jaké mohly způsobit pouze bosé nohy.
17. Johann k nim přiskočil a vši silou, jaká mu ještě zůstávala, se rozmáchl.
18. Hlubokou nenávist, jakou tento konkrétní vztah vyvolával, neobrousil ani čas.
19. Hmyzí státy jsou uspořádány a řízeny způsobem, jaký lidská společnost nezná, a proto nám je těžko pochopitelný.
20. Jak říká její manžel, každoročně zjara probíhá jemná přetahovaná o míru volnosti, jakou keřům ponechat.
21. Méně potěšitelný je ale fakt, že kryt displeje je vyroben z tenkého plastu, a neposkytuje tedy takovou míru ochrany, jakou bychom si u notebooku za 25 999 Kč představovali.
22. Nelíbil se mi způsob, jakým se vměšoval do věcí, které byly moje, a tak jsem mu to pověděla.

Tyto vztažné věty obsahují podobné, avšak oslabené kvalitativní příznaky získané relativem *jaký* jako běžné *vedlejší vztažné věty atributivní* s tímto relativem. Při vyjádření objektu hlavy abstrakty, označujícími jevy „*jako třídy objektu*“¹⁴⁷, dochází k oslabení jakostního a případně druhově jakostního rysu relativu *jaký*. S ohledem na toto oslabení rysů relativu *jaký* je umožněna záměna za relativum *který* bez výrazné změny významu (viz pododíl **3.1 Relativum JAKÝ**).

Následující příklady dokládají, že nahrazením relativu *jaký* za relativum *který*, *nesklonné co* ve struktuře vztažné věty nedochází k výrazné změně významu (i když všechna tři relativu původně akcentují jiné významové rysy¹⁴⁸), a to právě kvůli oslabenému *jakostnímu* rysu relativu *jaký* (srov. 17, 17.1, 17.2). Zaměnitelnost relativu *jaký* za relativum *který*, i za *nesklonné co* je v těchto vztažných větách možná.

- 17) Johann k nim přiskočil a vši silou, jaká mu ještě zůstávala, se rozmáchl.
- 17.1) Johann k nim přiskočil a vši silou, která mu ještě zůstávala, se rozmáchl.
- 17.2) Johann k nim přiskočil a vši silou, co mu ještě zůstávala, se rozmáchl.

¹⁴⁷ HLADKÁ, Z. Abstraktum. In: KARLÍK, P., NEKULA, M., PLESKALOVÁ, J., eds. *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. 2017 [vid. 13. 6. 2022]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/ABSTRAKTUM>.

¹⁴⁸ Věty s relativem *jaký* mají kvalitativní význam a věty s relativem *který*, *nesklonným co* přidávají další významový rys hlavě.

6.2 Vedlejší vztahné věty atributivní druhově kvalitativní

Dalším základním typem vztahných vět s relativem *jaký* jsou věty nesoucí druhový význam. Tyto vztahné věty kvalitativně charakterizují objekt označený hlavou pomocí druhové kvality, založené na identitě či podobnosti objektu označeného hlavou s druhem objektů označeným relativem *jaký* (viz pododdíl **3.1 Relativum JAKÝ**). Vedlejší vztahná věta atributivní tuto podobnost či totožnost objektu hlavy s druhem objektů označeným relativem *jaký* realizuje významovým zpřesňováním onoho druhu objektů dalšími informacemi.

Druhově kvalitativní určení věty značí podobnost či totožnost objektu označeného hlavou s druhem objektů označeným relativem *jaký* na základě totožných/podobných vlastností objektu a objektů určitého druhu. Druh objektů je specifikován právě větou vztahnou, která nese informaci o tomto druhu objektů. Základem pro realizaci druhového významu je schopnost relativu *jaký* nepřímo označit druh objektů, jenž má podobné vlastnosti jako objekt hlavy, přičemž vztahná věta následně dále charakterizuje tento druh objektů. Z hlediska významu vedlejší vztahná věta vyjadřuje prostřednictvím relativu *jaký* to, že objekt hlavy má podobné či shodné vlastnosti jako druh objektů nepřímo označený relativem *jaký*.

Druhovou kvalitu lze vyjádřit dvěma formami:

a) vztah prvek-prvek

23. Jeden pracuje s baterkou, jakou máte v hodinkách, druhý je napájen ze čtečky.
24. A to je, prosím, politická činnost, jaká se do televize nedostává.
25. Ani by mě nepřekvapilo, kdyby se areál stal útočištěm nějakého zlého klauna s ostrými zuby, jakého můžeme znát z filmů.

b) vztah prvek-množina (také částečná identita)

26. Prostě figl, jaké mívají v kapse špičkoví šéfkuchaři, ale i zkušené domácí kuchařky.
27. Stačí pak už jen docela malý a zdánlivě logický krůček, jakých Sókratés ve svých dialogích dělal stovky, a může se zdát, že moudrost spočívá právě a jen v pochybnosti.
28. Vycítilas, že tento Ježíš není žádný lžiprorok, jakými se tvá zem hemžila, nýbrž skutečný Mesiáš, nadaný mocí a předurčený ke slávě.
29. Zdá se, že to bude příběh, jaké naši bardové vyprávějí po léta.

6.2.1 Vztah typu prvek-prvek

Ve vztahu *prvek-prvek* relativum *jaký* vyjadřuje identitu slovně nepojmenované vlastnosti objektu hlavy a vlastnosti objektu určitého druhu, kterou nepřímo zastupuje ve vztahné větě. Identita vlastností zajišťuje, že objekt hlavy i objekt určitého druhu mají podobnou či stejnou kvalitu. Druh objektu, s nímž objekt hlavy sdílí podobné vlastnosti, je ve vedlejší větě zpřesňován pomocí *informace charakterizující tento druh objektů*.

6.2.2 Možné identifikační prvky vět v druhovém významu

I z uvedených příkladů (23, 24, 25) je zřejmé, že je ve vztahné větě druhově kvalitativní vždy přítomna *informace zpřesňující druh objektů*, s nímž objekt hlavy vykazuje podobnosti (baterky v hodinkách, klauni z filmů, politická činnost nedostávající se do televize), stejně tak je přítomna i ve vzorových příkladech z mluvnice: *Pulda dostal od bratra kahanec, jaký // jaké nosili havíři do dolů*¹⁴⁹ (kahanec/kahance do dolů). Proto se zdá být přítomnost informace charakterizující druh objektů ve vztahné větě jedním z kritérií, jimiž je možné odlišit vztahné věty v druhově kvalitativním významu od vět v kvalitativním významu (viz pododíl **6.1 Vedlejší vztahné věty atributivní kvalitativní**). Ve vedlejších vztahných větách v kvalitativním významu tato informace chybí (srov. 1, 2, 5).¹⁵⁰

- 23) Jeden pracuje s baterkou, jakou máte v hodinkách, druhý je napájen ze čtečky. (*baterka jako baterka v hodinkách*)
- 23.1) Jeden pracuje s baterkou, jaké máte v hodinkách, druhý je napájen ze čtečky. (*baterka jako baterky v hodinkách*)
- 1) Bětko si představuje kotě, jaké určitě brzo dostane
- 1.3) *Bětko si představuje kotě, *jaká (kořata) určitě brzo dostane.
- 2) Byl to škleb, jakému lze jen stěží odpovědět. (*škleb bliže nespecifikované kvality, směřující k jednotlivosti*)
- 2.1) *Byl to škleb, jakým (šklebům) lze jen stěží odpovědět.
- 2.2) Byl to škleb, jakým se prezentují povýšení lidé. (*škleb jako škleb povýšených lidí*)
- 2.3) Byl to škleb, jakými se prezentují povýšení lidé (*škleb jako škleby povýšených lidí*).
- 5) A přišel cirkus, jaký Janovice dlouho předtím ani potom nezažily. (*cirkus specifické kvality*)

¹⁴⁹ GREPL, M., KARLÍK, P., NEKULA, M., RUSÍNOVÁ, et al., pozn. 5. S. 493.

¹⁵⁰ Příklady (2.2), (2.3), (5.2), (5.3) jsou námi uměle vytvořené, mají demonstrovat vztahné věty v druhově kvalitativním významu vytvořené z původních vět kvalitativních (2, 5), které tento význam nemají.

- 5.1) *A přišel cirkus, jaké (cirkusy) Janovice dlouho předtím ani potom nezažily.
- 5.2) A přišel cirkus, jaký lidé vidávali v okolních vesnicích kolem Janovic. (*cirkus jako cirkus v okolních vesnicích*)
- 5.3) A přišel cirkus, jaké lidé vidávali v okolních vesnicích kolem Janovic. (*cirkus jako cirkusy v okolních vesnicích*)

Z příkladů uvedených výše je patrný rozdíl mezi *vztažnými větami vyjadřujícími kvalitu objektu a vztažnými větami vyjadřujícími podobnost či totožnost objektu hlavy a objektu určitého druhu*. Vztažné věty kvalitativní (příklady 1, 2 a 5) sice nesou kvalitativní příznaky vztahující se ke kvalitě objektu hlavy, příklady (2, 5) dokonce obsahují příznaky kvalitativního zdůraznění či charakterizování, avšak chybí, ba ani není možné doplnit informaci, jež by specifikovala druh objektů nepřímo označený relativem *jaký* ve vztažné větě. Tyto vztažné věty nemohou být klasifikovány jako druhově kvalitativní, jelikož postrádají druhový význam.

Příznačností druhově kvalitativních struktur je také možnost vyjádřit *vztah prvek-množina* (srov. 23.1, potažmo příklady 2.3, 5.3), projevující se částečnou identitou (viz pododdíl **3.1 Relativum JAKÝ**). *Vztah prvek-množina* je signifikantním znakem druhové kvality a je možné jej vytvořit i ze *vztahu prvek-prvek* při zachování téže souvětne struktury, mění se pouze číslo relativa. Tento vztah ve vztažných větách kvalitativních však vyjádřit nelze (srov. 1.3, 2.1, 5.1).

Na základě prezentovaných poznatků lze uvažovat o tom, že dvěma možnými kritérii pro začlenění vztažné věty s relativem *jaký* mezi vztažné věty s druhově kvalitativním významem je a) *přítomnost informace ve struktuře vztažné věty charakterizující druh objektů*, s nimiž objekt hlavy sdílí podobné či stejné vlastnosti, a b) *možnost vyjádřit vztah prvek-množina bez výrazné změny obsahu výpovědi*. Povaha informace zpřesňující druh objektů je ale nejasná, čistě z dat získaných z korpusu se nedá zcela s jistotou vymezit veškerá možná podoba této informace¹⁵¹ (viz též pododdíl **6.2.6 Doplnění ke kvalitativnímu a druhově kvalitativnímu významu vět s relativem JAKÝ**).

¹⁵¹ I příklad (2) by za jistých okolností mohl být vnímán druhově.

6.2.3 Úvaha týkající se identifikačních prvků druhového významu ve vztahu prvek-prvek

Výše jsme uvedli, že užití relativu *jaký* v druhově kvalitativních významech vyjadřuje totožnost či podobnost vlastnosti druhu objektů nepřímě označené relativem s vlastností objektu hlavy. Je proto možné povšimnout si podobnosti mezi relativem *jaký* v druhovém významu a spojkou *jako* v *propozici determinující přirovnáním* (v platnosti přirovnávací): *Člověk, jako jsem já, nemůže takovou práci dělat*¹⁵². Determinace přirovnáním se totiž vyznačuje tím, že vypovídá nejen o objektu hlavy, ale také o jiném objektu téže třídy (druhu)¹⁵³, podobně jako determinace vztažnými větami v druhovém významu. Mezi oběma spojovacími prostředky se tak objevují četné podobnosti (srov. doklad z korpusu: *Hosta, jakým jsem já, si musí spisovatelstvo považovat!*). Podobnosti relativu *jaký* v druhovém významu se spojkou *jako* poukazují na *specifickou povahu* relativu *jaký* oproti jiným relativům a mohou být rovněž nápomocny při popisu možností druhového významu a dalších rysů relativu *jaký*.

Specifickou povahou relativu *jaký* by bylo možné vysvětlit, proč je druhový význam vázaný pouze na relativum *jaký*. Příklady (23.2, 23.3) v návaznosti na zmíněné informace demonstrují realizaci jednoho obsahu několika formami, mezi nimiž se objevují podobnosti, což jednak posiluje specifčnost druhové kvality vázané na rysy relativu *jaký*, jednak vytváří spojitost mezi relativem *jaký* a spojkou *jako*¹⁵⁴ (srov. 23, 23.1, 23.2).

- 23) Jeden pracuje s (takovou) baterkou, jakou máte v hodinkách, druhý je napájen ze čtečky. (*stejná/podobná baterka jako hodinková baterka*)
- 23.2) Jeden pracuje s (takovou) baterkou, jako (ji) máte v hodinkách, druhý je napájen ze čtečky. (*baterka jako baterka v hodinkách*)
- 23.3) Jeden pracuje s baterkou, jako je ta (baterka), kterou máte v hodinkách, druhý je napájen ze čtečky. (*baterka jako baterka v hodinkách*)

Příklad (23.3) poukazuje také na to, že nelze zaměnit v těchto strukturách relativum *jaký* za relativum *který*, aniž by nedošlo ke změně významu. Při užití relativu *který* či *nesklonného co* ve stejné větné struktuře dochází ke ztrátě druhového významu a hlava či celá souvětňá struktura vyžaduje jinou interpretaci (srov. 23, 23.4, 23.5).

¹⁵² DANEŠ, F, HLAVSA, Z., GREPL, M., pozn. 39. S. 526.

¹⁵³ Tamtéž, s. 524.

¹⁵⁴ Na podobnost těchto výrazů poukazuje také to, že jsou pravděpodobně vystavěny na stejném základu.

- 23) Jeden pracuje s (takovou) baterkou, jakou máte v hodinkách, druhý je napájen ze čtečky. (prvek vykazující podobné vlastnosti jako množina prvků určitého druhu /*hodinkové baterky*/)
- 23.4) Jeden pracuje s (tou) baterkou, kterou máte v hodinkách, druhý je napájen ze čtečky. (prvek identifikovaný a vybraný z množiny různých prvků; zpřesňuje význam objektu hlavy a vyděluje jej z množiny // *ta baterka ve vašich hodinkách*, konkrétní baterka)
- 23.5) Jeden pracuje s (tou) baterkou, co (ji) máte v hodinkách, druhý je napájen ze čtečky. (konkrétní prvek+ rys znalosti // *ta (vám známá) baterka ve vašich hodinkách*)

Zatímco vztažná věta v případě (23) charakterizuje určitý druh baterek (např. *hodinkové baterky*), příklady (23.4, 23.5) je nutné interpretovat nikoliv v druhovém významu, nýbrž v *identifikujícím významu* – místo druhu objektů se odkazuje ve vztažné větě ke konkrétní baterce, a to baterce nacházející se v hodinkách adresáta. Při užití *nesklonného co* vstupuje do struktury i *rys společné znalosti*.

6.2.4 Vztah typu prvek-množina

Ve *vztahu prvek množina* se druhově kvalitativní význam a srovnávací funkce relativa *jaký* dostávají do popředí. Druhový významový rys relativa *jaký* je posílen částečnou nekongruencí v čísle. Právě nekongruence v čísle je standardním znakem druhové kvality a posiluje její pozici v rámci výstavby vztažné věty, resp. odkazuje se jejím prostřednictvím k druhu objektů podobných vlastností, jaké má objekt hlavy. Pro druhovou kvalitu je tedy tato forma příznačná. Touto gramatickou formou se druhová kvalita z hlediska formy odlišuje i od užití relativa *jaký* ve standardním kvalitativním významu a od užití jiných relativ.

V těchto vztažných větách rovněž vystupuje zřetelněji srovnávací charakter relativa *jaký*, k čemuž dochází při transformaci větné struktury za účelem užití relativa *který*. Podle informací v gramatikách a odborných zdrojích totiž není relativum *který* schopno vyjádřit *vztah prvek-množina* prostřednictvím *částečné shody* (viz pododíl **3.1 Relativum JAKÝ**), nekongruencí v čísle, protože vztah mezi relativem *který* a řídicím jménem je založen na úplné shodě relativa a řídicího jména v rodě a čísle, nekongruence je možná jen ve velmi specifických případech (viz pododíl **3.2 Relativum KTERÝ**). Částečná shoda se realizuje pouze v rámci vztahu řídicího jména a relativa *jaký* ve větě založeném na druhovém významu, nelze tedy vyjádřit identitu objektu hlavy a relativa pouhým nahrazením za relativum *který*, nýbrž musí dojít k transformaci formy věty řídicí a věty vztažné. S ohledem na uvedené informace je tedy gramaticky správně pouze příklad (26).

- 26) Prostě figl, jaké mívají v kapse špičkoví šéfkuchaři, ale i zkušené domácí kuchařky. (*figl podobný figlům špičkových šéfkuchařů, ale i obyčejných kuchařek*)
- 26.1) *Prostě figl, které mívají v kapse špičkoví šéfkuchaři, ale i zkušené domácí kuchařky.

6.2.5 Úvaha k zaměnitelnosti a k transformaci větné struktury jinými prostředky ve větách druhově kvalitativních

Abychom prezentovali námi chápaný rozdíl mezi druhově jakostním rysem relativu *jaký* a užitím relativu *kteřý* v těchto vztažných větách, pokusíme se pomocí *transformace souvětne struktury* zachovat týž obsah vztažné věty v druhově kvalitativním významu i ve vztažné větě s relativem *kteřý*. Podobnost vlastností objektu hlavy s druhem objektů, která je standardně vyjádřena relativem *jaký*, je možné vyjádřit externě konstrukcí se spojkou *jako* a relativem *kteřý*. Tímto způsobem je zajištěno, že příklady (26, a 26.2; 27 a 27.1) mají stejný či velmi podobný význam.

- 26.2) Prostě figl (stejný) jako ty (figly), které mívají v kapse špičkoví šéfkuchaři, ale i zkušené domácí kuchařky. (*podobný/stejný figl jako figly špičkových šéfkuchařů, ale i obyčejných kuchařek*)
- 27) Stačí pak už jen docela malý a zdánlivě logický krůček, jakých Sókratés ve svých dialozích dělal stovky, a může se zdát, že moudrost spočívá právě a jen v pochybnosti. (*krůček podobný krůčkům/totožný s krůčky sokratovských dialogů*)
- 27.1) Stačí pak už jen docela malý a zdánlivě logický krůček (stejný, podobný) jako ty (krůčky), kterých Sókratés ve svých dialozích dělal stovky, a může se zdát... (*podobný/stejný krůček jako krůčky sokratovských dialogů*)

Je nutné si uvědomit, že transformace struktur vzorových příkladů z korpusu jsou samozřejmě čistě hypotetické, poukazující na některé možnosti transformace souvětne struktury bez výrazné změny jejího obsahu. Uvedené transformace představují pouze nástroj, jímž se snažíme prezentovat své nahlížení na danou problematiku, není proto jisté, zda by mluvčí opravdu volili tyto transformační procesy pro zachování téhož obsahu, který má vztažná věta s relativem *jaký*, i v případě užití relativu *kteřý* a spojky *jako*. Za účelem získání adekvátních dat přímo od mluvčích je žádoucí podniknout v této oblasti další výzkumy za pomoci jiných metod, např. *dotazníkového šetření*.

Výše popsané užívání relativu *jaký* v druhovém významu je založeno na předpokladu, že relativem *jaký* je možné naznačit podobnost či totožnost vlastnosti objektu hlavy a druhu objektů ve vedlejší větě, což je vyjádřeno částečnou shodou v rodě a čísle, kdežto relativum *kteřý* se vždy vztahuje k řídicímu výrazu, vyjadřuje

identitu reference jak věty řídící, tak věty vedlejší, což je naznačeno úplnou shodou v kategorii rodu a čísla, a proto nemůže v těchto typech vět, zvláště v rámci *vztahu prvek-množina*, nahrazovat relativum *jaký*.

Co se týče relativu *jaký* v druhovém významu, vodítkem pro identifikaci rysů a možností užití relativu *jaký* může být srovnání tohoto relativu se spojkou *jako* užívanou v *determinaci přirovnáním*, která vykazuje podobné znaky jako determinace vztažnými větami v druhově kvalitativním významu. Objevuje se tak otázka, zda relativum *jaký* nenese implicitně i rysy podobné rysům spojky *jako* – *vyjádření totožnosti objektu hlavy a druhu objektů ve vztažné větě přece musí být implicitně jejich vzájemným přirovnáním či srovnáním*. Právě tento rys či rys jemu podobný mohou být základem pro vyjádření druhového významu, odlišujícího relativum *jaký* od relativu *který*, *nesklonného co*. Možné paralely mezi relativem *jaký* a spojkou *jako* tudíž představují dobrý námět k dalším výzkumům v této oblasti. Na všechny zmíněné hypotézy je ale potřeba se blíže zaměřit v dalších pracích, neboť jejich ověření překračuje možnosti této práce.

6.2.6 Doplnění ke kvalitativnímu a druhově kvalitativnímu významu vět s relativem JAKÝ

Vzhledem k nemožnosti přesně vymezit veškerou podobu *informace zpřesňující druh objektů* ve větách druhových (viz pododdíl **6.2.2 Možné identifikační prvky vět v druhovém významu**) je nutné objasnit rozdíly mezi touto *informací* a *okolnostními příznaky* (výrazy charakterizujícími kvalitu hlavy, viz pododdíl **6.1.5 Věty charakterizující kvalitu objektu hlavy**), neboť se zdá, že v některých případech mohou oba charakterizující výrazy splývat, srov. př. 2: *Byl to škleb, jakému (i jakým) je těžké odpovědět*. Uvedený příklad jsme přiřadili k vztažným větám kvalitativním, ale zdá se, že tuto vztažnou větu je možné zařadit i mezi věty druhové. Abychom mohli uvést důvod našeho přiřazení této vztažné věty a jí podobných (4, 7, 8) k větám kvalitativním, je nejprve nutné popsat námi vnímaný rozdíl mezi větami kvalitativními a druhově kvalitativními. Naši interpretaci rozdílů obou typů vět zakládáme na identifikaci významů a příznaků, které podle nás každý z typů vztažných vět obsahuje.

Vedlejší vztažné věty atributivní kvalitativní obsahují kvalitativní příznaky ve smyslu neurčitého identifikování kvality objektu/objektů, tj. **směrem k jednotlivosti** (*objekt/objekty jisté, neurčené kvality, ale kvality, jež tento objekt odlišuje od jiných*), kdežto *vedlejší vztažné věty atributivní druhově kvalitativní* obsahují příznaky druhové, vztahující se k podobnosti či totožnosti objektu s jistým druhem objektů, tj. **směrem k**

mnohosti (*objekt stejný/podobný jako objekt/objekty určité kvality, druhu, tedy kvality, která objekt hlavy připodobňuje k jiným*). Vztažná věta kvalitativní i druhová tudíž podle nás každá nesou jiné sémantické rysy (jednotlivost x mnohost).

Na základě přítomnosti odlišných rysů ve větách kvalitativních a ve větách druhových předpokládáme, že *okolnostní příznaky* v kvalitativních větách kvalitativně charakterizují objekt hlavy, tím kvalitu objektu hlavy specifikují a posouvají k jednotlivosti. Naopak informace zpřesňující druh objektů ve větách druhových charakterizují druh objektů, s nímž objekt hlavy sdílí podobné či totožné vlastnosti, tím jej posouvají k mnohosti. V souvislosti s těmito předpoklady podle nás příklad (2) a jemu podobné příklady, které obsahují informace blízké *okolnostním příznakům*, vyjadřují spíše kvalitativní významy než druhové: *Byl to škleb, jakému je těžké odpovědět* – škleb specifické kvality, jež jej odlišuje od jiných. Není však možné vyloučit prostupnost obou typů vztažných vět a v důsledku toho i případnou odlišnou interpretaci vztažných vět uvedených v této práci. Za jiných podmínek a prismatických hledisek mohou být v těchto vztažných větách výraznější příznaky druhové než kvalitativní.

6.3 Vedlejší vztahné věty atributivní srovnávací se spojkou NEŽ

Dalším typem vztahných vět jsou *vedlejší vztahné věty atributivní srovnávací se spojkou než*. Tento typ je uváděn v MČ 3 jako „*srovnání s něčím, co je pojato obecně*“¹⁵⁵ a uplatňuje se při něm nutně druhový význam. Představuje tedy další z typů vztahných vět založených na druhovém významu (viz pododíl 3.1 **Relativum JAKÝ**). Věty typu:

30. Na jednání člověka „v roli“, zejména pokud přímo vystupuje vůči zákazníkům a stranám, se tedy kladou jiné požadavky, než jaké platí mezi sobě rovnými v soukromém světě.
31. To je daleko rychlejší evoluce tohoto znaku, než jaká by mohla být předpovězena, kdyby genetický drift nebyl přítomen.
32. Nepochybně to je nižší cena, než jakou byste zaplatili za každý produkt zvlášť.
33. Představoval si, že americký prezident má větší vladařské možnosti, než jaké ve skutečnosti má.“
34. A co víc, jeho 30 centimetrů dlouhé řezáky odolaly třikrát větší síle, než jakou dokázaly vyvinout jeho svaly.
35. Její angažovanost odhaluje rovnoprávnější postavení žen v kmeni Akie, než jaké zažívají masajské ženy.

Z hlediska formy je výrazným znakem tohoto typu *vedlejších vztahných vět atributivních* přítomnost spojky *než* sloužící jako prostředek *srovnání na bázi rozdílnosti*¹⁵⁶ vlastnosti entity (objektu hlavy) s jinou, vyjádřenou ve vedlejší vztahné větě relativem *jaký*. *Srovnáním na bázi rozdílnosti* je myšleno, že jsou srovnávány dvě entity na základě rozdílné povahy vlastnosti objektu (30), zejména míry této vlastnosti (např. 31, 32, 33). Tento typ vztahných vět vychází z druhového jakostního rysu relativu *jaký* (viz též pododíl 6.2 **Vedlejší vztahné věty atributivní druhově kvalitativní**) a z povahy vztahné věty determinující substantivum či substantivní výraz. Z charakteru vět nalezených v korpusu vyplývá, že srovnání často závisí také na komparativu adjektiva.

Relativum *jaký* je v tomto typu vět jedním z prostředků pro vyjádření srovnávacího vztahu mezi objektem hlavy a objektem určitého druhu – srovnávaný objekt s jistou povahou vlastnosti, často s odlišnou mírou vlastnosti, je nepřímě označen relativem

¹⁵⁵ DANEŠ, F, HLAVSA, Z., GREPL, M., pozn. 39. S. 528.

¹⁵⁶ Srovnání se spojkou "než" (srovnání na bázi rozdílnosti). In. MIKULOVÁ, M., BÉMOVÁ, A., HAJIČ, J. et. al. *Prague Dependency Treebank 2.0* [online]. Praha, UFAL, 2006 [vid 13. 6. 2022]. Dostupné z: <https://ufal.mff.cuni.cz/pdt2.0/doc/manuals/cz/t-layer/html/ch07s04s02.html>.

jaký. Relativum *jaký* tak nese *druhově identifikační* funkci. Spojka *než* se kvůli druhově kvalitativním funkcím a významům relativu *jaký* nachází přímo ve vedlejší vztahné větě. Vztahná věta je nositelem srovnávacího vztahu. Ze sémantického hlediska je hlava determinována tímto srovnáním míry vlastnosti entity s jinou, a to vztahnou atributivní formou. Příznakem srovnání v těchto větných konstrukcích je rovněž *srovnávací komparativ*, kterým je rozvíjen objekt hlavy.

6.3.1 Zaměnitelnost za relativum KTERÝ a NESKLONNÉ CO

Zaměnitelnost za relativum *který* částečně zmiňuje i MČ 3. Z příkladu uvedeného v MČ 3¹⁵⁷ vyplývá, že nahrazením relativu *jaký* za relativum *který* dochází i k proměně gramatické formy souvětne struktury. Ve strukturách s relativem *který* dochází k přesunu spojky *než* z vedlejší vztahné věty do věty řídicí, srovnání s jinou entitou se tudíž uskutečňuje skrze odkazovací výraz umístěný v řídicí větě a rozvíjený vedlejší vztahnou větou (srov. 33.1). V případě užití *nesklonného co* je možné pozorovat mezi užitím relativu *který* a *nesklonného co* především stylistický rozdíl. Pro užití *nesklonného co* platí pravděpodobně stejná pravidla jako pro vztahnou větu s relativem *který*. Z příkladů je zřejmé, že všemi uvedenými formami je vyjadřován stejný obsah (srov. 33, 33.1, 33.2).

- 33) Představoval si, že americký prezident má větší vladařské možnosti, než jaké ve skutečnosti má. (*větší míra vlastnosti entity hlavy, než je míra, povaha vlastnosti entity vztahné věty*)
- 33.1) Představoval si, že americký prezident má větší vladařské možnosti než (jsou) ty (možnosti), které ve skutečnosti má. (*větší míra vlastnosti objektu hlavy, než má objekt rozvíjenou vedlejší vztahnou větou*)
- 33.2) Představoval si, že americký prezident má větší vladařské možnosti než (jsou) ty (možnosti), co (je) ve skutečnosti má. (*větší míra vlastnosti objektu hlavy, než má objekt rozvíjenou vedlejší větou*)

Tento typ skrze svůj srovnávací charakter vykazuje podobnosti s dalším typem vztahných vět majících srovnávací charakter, a to s *vedlejšími vztahnými větami atributivními srovnávajícími míru vlastnosti*. Zatímco vztahné věty se spojkou *než* odpovídají svým charakterem *determinaci srovnáním na bázi odlišnosti*, druhý typ vět odpovídá spíše *determinaci srovnáním na bázi podobnosti* (viz též pododíl **6.7 Vedlejší vztahné věty atributivní srovnávající míru vlastnosti**).

¹⁵⁷ DANEŠ, F, HLAVSA, Z., GREPL, M., pozn. 39. S. 528.

6.4 Vedlejší vztažná věta atributivní s hlavou rozvíjenou superlativem

V těchto typech vět je hlava vztažné věty determinována superlativním výrazem. Vztažné věty typu:

a) se srovnávacím superlativem

36. Byla to asi nejhorší melta, jakou jsem kdy pil.
37. Ta vteřina selhání v Josefově hrdle byla největší důvěrností, k jaké mezi nimi mohlo dojít.
38. Žijeme v nejlepší době, jakou kdy tahle země zažila.
39. Byl to asi jeden z nejkrásnějších úsměvů, jaké mi kdy věnovala.
40. Má ten nejlepší med, jaký jsem kdy ochutnal, svým včelkám říká holky a na rozloučenou mi vždy ke sklenici sladkého zlata přibalí pár nových vtipů.

b) s absolutním superlativem

41. Macocha je rozhodně největší přírodní chrám, jaký máme.
42. Paskovští florbalisté ve Švédsku poznali nejlepší florbal, jaký se hraje v jejich kategorii.
43. „Pronesu ti na pohřbu skvělou řeč, neboj,“ usmál jsem se a vyvolil ten největší doutník, jaký jsem na první pokus našel.

Na podobě vedlejší vztažné věty se do značné míry podílí i vlastní povaha superlativu determinujícího hlavu. V těchto větách relativum *jaký* skrze svou *kvalitativně identifikační funkci* vyjadřuje identitu vlastnosti jím nepřímo označené a vlastnosti objektu hlavy, jež je rozvíjena superlativem. Vedlejší vztažná věta má dvojí povahu, buď (a) *nepřímo zachycuje množinu prvků, s níž je srovnán superlativ věty řídící*, nebo je (b) *významovým zpřesněním superlativní vlastnosti a entity hlavy*. S ohledem na dvojí podobu souvětných struktur se superlativem lze pracovat i s dvěma podobami superlativu tak, jak je označuje CE: (a) superlativ srovnávací, (b) superlativ absolutní.¹⁵⁸

6.4.1 Vedlejší vztažné věty s hlavou rozvíjenou srovnávacím superlativem

Podle CE superlativ již ze své podstaty obsahuje srovnání, neboť vyjadřuje, že entita je nositelem nejvyšší míry vlastnosti ze všech prvků množiny. Tuto množinu lze kontextově identifikovat, implicitně je obsažena v superlativním výrazu. K vyjádření nejvyšší míry vlastnosti superlativem napomáhá i *rys izolace*, zajištěný prefixem

¹⁵⁸ OSOLSOBĚ, K. Superlativ. In: KARLÍK, P., NEKULA, M., PLESKALOVÁ, J., eds. *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. 2017 [vid. 13. 6. 2022]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/SUPERLATIV>.

superlativu. Tento rys mimo jiné umožňuje, aby se před superlativem objevilo ukazovací zájmeno *ten, ta, to*.¹⁵⁹

Vedlejší vztažná věta s hlavou rozvíjenou srovnávacím superlativem v návaznosti na tyto základní rysy superlativu umožňuje nepřímo zachytit *množinu prvků*, s níž je entita hlavy, nositel nejvyšší míry vlastnosti, srovnávána. Tuto funkci vztažné věty dokládá i výskyt výrazů typu *kdy*, které doplňují vyjádření nejvyšší míry vlastnosti z množiny prvků, zdůrazňující onu množinu prvků, ke které nositel nejvyšší míry vlastnosti náleží a s níž je srovnáván. Tyto souvětne struktury lze interpretovat tak, že entita hlavy je nositelem nejvyšší míry vlastnosti z množiny prvků, která je naznačena vedlejší vztažnou větou (srov. 36, 38, 39, 40).

- 36) Byla to asi nejhorší melta, jakou jsem kdy pil. (*nejhorší melta z těch pitých*)
- 38) Žijeme v nejlepší době, jakou kdy tahle země zažila. (*v nejlepší době z těch zažitých*)
- 39) Byl to jeden z nejkrásnějších úsměvů, jaké mi kdy věnovala. (*nejkrásnější z těch věnovaných*)
- 40) Má ten nejlepší med, jaký jsem kdy ochutnal, svým včelkám říká holky a na rozloučenou mi vždy ke sklenici sladkého zlata přibalí pár nových vtipů. (*nejlepší med z těch ochutnaných*)

6.4.2 Vedlejší vztažné věty zpřesňující absolutní superlativní vlastnost hlavy

Tyto vedlejší vztažné věty atributivní jsou zpřesněním superlativní vlastnosti rozvíjející objekt hlavy. V těchto souvětnech strukturách vztažné věty a jejich výrazy nefungují jako *nepřímé zachycení množiny prvků, s nimiž je entita hlavy srovnána* (též nejspíše *srovnávací třída pro superlativ*¹⁶⁰, viz níže 6.5.4), ale mají povahu *zpřesnění absolutní vlastnosti entity hlavy označené superlativem*. O absolutní vlastnosti, a nikoliv o srovnání svědčí i povaha konstatování, kterou tyto výpovědi mají a jež blokuje možnost užití výrazu *kdy*. Povaha konstatování je v některých záznamech posílena rovněž přítomností *gnomického prezentu*¹⁶¹ (např. 41, 42). Tyto vztažné věty tak lze interpretovat jako další významové zpřesnění superlativní absolutní vlastnosti objektu hlavy (41, 42, 43).

¹⁵⁹ KARLÍK, P. Stupňování. In: KARLÍK, P., NEKULA, M., PLESKALOVÁ, J., eds. *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. 2017 [vid. 13. 6. 2022]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/STUPŇOVÁNÍ>.

¹⁶⁰ Tento výraz užívá R. Šimík. V této části jej neužíváme, jelikož Šimíkovo užívání tohoto termínu se nevztahuje na typy s relativem *jaký*, viz též ŠIMÍK, R., pozn. 164. S. 3.

¹⁶¹ Za tento postřeh vděčím dr. Škodové.

- 41) Macocha je rozhodně největší přírodní chrám, jaký máme. (*největší přírodní chrám ČR, naší vlasti*)
- 42) Paskovští florbalisté ve Švédsku poznali nejlepší florbal, jaký se hraje v jejich kategorii. (*nejlepší florbal jejich (své) kategorie*)
- 43) „Pronesu ti na pohřbu skvělou řeč, neboj,“ usmál jsem se a vylovil ten největší doutník, jaký jsem na první pokus našel. (*ten největší nalezený doutník*)

Je ovšem nutné zmínit, že superlativ – na rozdíl od komparativu¹⁶² – nikdy nemá zcela blokovanou srovnávací funkci, a proto je i v těchto případech možné uvažovat o srovnání, avšak povaha výpovědi směřující ke konstatování, spíše odpovídá *absolutní vlastnosti* popsané v CE.¹⁶³

6.4.3 Záměnitelnost za relativum KTERÝ a NESKLONNÉ CO

Nejprve je nutné objasnit výskyt ukazovacího zájmena *ten* v řídicí větě. Výskyt ukazovacího zájmena *ten* v obou typech vztažných vět se superlativem rozvíjenou hlavou (srov. 40, 43) je vázán na *rys izolace*, obsažený v superlativu (viz výše 6.4.1), a tak výskyt tohoto zájmena nerozlišuje užití relativu *jaký* a *který*, jako je tomu v jiných typech vztažných vět (viz Mathesiovu poučku v oddíle 6 **Popis vztažných vět s relativem JAKÝ**).

Z hlediska zaměnitelnosti se zdá, že relativum *jaký* je zaměnitelné za relativum *který* a *nesklonné co* v obou typech vztažných vět s hlavou rozvíjenou superlativem. Co se týče *vztažných vět zpřesňujících absolutní superlativní vlastnost hlavy*, uvedené příklady vztažných vět s relativy *jaký*, *který* a *nesklonným co* (42.2, 42.3, 42.4) mají podobné významy, a to kvůli oslabenému jakostnímu rysu relativu *jaký*.

- 42.2) Usmál jsem se a vylovil ten největší doutník, jaký jsem na první pokus našel.
- 42.3) Usmál jsem se a vylovil ten největší doutník, který jsem na první pokus našel.
- 42.4) Usmál jsem se a vylovil ten největší doutník, co jsem (ho) na první pokus našel.

Zaměnitelností ve *vztažných větách s hlavou rozvíjenou srovnávacím superlativem* se budeme zabývat níže, protože typ s relativem *jaký* vykazuje podobnosti s typem s relativem *který* a *nesklonným co* objevujícím se v článku R. Šimíka *Specificity in*

¹⁶² KARLÍK, P., pozn. 159.

¹⁶³ OSOLSOBĚ, K., pozn. 158.

(Czech) *Relative Clauses*¹⁶⁴. V následující části se zaměříme na popis struktur s relativem *jaký* a struktur s relativem *který* v součinnosti s tímto článkem.

6.4.4 Zaměnitelnost za relativum KTERÝ ve vztažných větách majících čtení jako srovnávací třída pro superlativ

Šimík užívá ve zmíněném článku ve spojitosti se vztažnými větami s hlavou rozvíjenou superlativem označení *srovnávací třída pro superlativ* („*comparison-class for the superlativ*“) ¹⁶⁵. V tomto článku se sice zabývá pouze vztažnými větami s relativy *který*, *jenž* a *nesklonným co*, nicméně v důsledku našeho zaměření na struktury s relativem *jaký* se objevují také podobnosti mezi superlativními strukturami s relativem *který*, uvedenými Šimíkem, a superlativními strukturami s relativem *jaký*. Na tyto podobnosti se ve stručnosti zaměříme.

Základem pro možnou interpretaci *vztažné věty jakožto srovnávací třídy pro superlativ* je podle Šimíka to, že *cíl relativizace není specifický (non-specific)*, tedy jde o nějakou neurčitou množinu nespécifikovaných objektů, z níž nejvyšší míru vlastnosti má objekt hlavy. Šimík také uvádí, že ne všechny konstrukce s relativy mohou být čteny jako srovnávací třída pro superlativ – konstrukce s relativem *jenž* a *nesklonným co* + *resumptivem* toto čtení postrádají.¹⁶⁶

Na základě informací uvedených výše by bylo možné podle Šimíka interpretovat příklad (Š1) jako *srovnávací třídu pro superlativ*, neboť *kniha Vojna a mír představuje nejlepší knihu z množiny nespécifikovaných, neurčitých knih*.¹⁶⁷ Tato interpretace je podobná té, kterou jsme v souvislosti s relativem *jaký* uvedli výše v této práci (srov. 36, 38, 39, 40), a proto se domníváme, že je možné o *srovnávací třídě pro superlativ* hovořit i v souvislosti se vztažnými větami uvozenými relativem *jaký*. Vzhledem k podobnostem mezi relativy *jaký* a *který* a především vzhledem k oslabenému kvalitativnímu významu vztažných vět s relativem *jaký* se tato možnost nabízí.

V této práci již bylo zmíněno (viz pododíl 3.1 **Relativum JAKÝ**), že podoba hlavy vztažné věty může oslabovat jakostní významový rys relativu *jaký*, čímž je zajištěna zaměnitelnost za relativum *který* bez výraznější změny významu (srov. např. pododíl

¹⁶⁴ ŠIMÍK, R. Specificity in (Czech) Relative Clauses. In WITKOŠ, J., FANSELOW, G, eds. *Elements of Slavic and Germanic Grammars: A Comparative View*. 2008 [vid. 13. 6. 2022]. Dostupné také z: <https://www.radeksimik.eu/pdf/simik-specificity-czech-relatives.pdf>.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 3.

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 3, 7–8.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 3.

6.1.7 Vztažné věty atributivní s abstrakty v hlavě). V případě vztažných vět s hlavou rozvíjenou superlativem by k oslabení jakostního významu relativu *jaký*, tím i k zaměnitelnosti za relativum *kteřý* mohla přispět právě superlativní determinace objektu hlavy¹⁶⁸.

Co se týče *nesklonného co*, Šimík rozlišuje dokonce mezi dvěma podobami užití: a) *nesklonné co + resumptivum* (CO-RES); b) *nesklonné co bez resumptiva* (CO-GAP). Platnost srovnávací třídy pro superlativ přitom má pouze varianta bez resumptiva.¹⁶⁹

Pro potřeby práce není nezbytné zabývat se blíže variantami užití *nesklonného co*, nýbrž k prezentaci podobností dobře postačí konstrukce s relativem *kteřý*¹⁷⁰. Podobnost mezi významy varianty s relativem *jaký* a varianty s relativem *kteřý* prezentují níže uvedené příklady (40.1, 40.2, Š1, Š2). Z příkladů je zřejmé, že změnou relativu nedochází k výrazné změně významu, tím je zachováno i čtení věty jako *srovnávací třídy pro superlativ*.

- 40.1) Má ten nejlepší med, jaký jsem kdy ochutnal. (*nejlepší med z těch ochutnaných*
/množina nespecifikovaných objektů/)
- 40.2) Má ten nejlepší med, který jsem kdy ochutnal. (*nejlepší med z těch ochutnaných*
/množina nespecifikovaných objektů/)
- Š1)¹⁷¹ Vojna a mír je ta nejlepší kniha, kterou jsem kdy četl. (*nejlepší kniha z těch čtených*
/množina nespecifikovaných objektů/)
- Š2) Vojna a mír je ta nejlepší kniha, jakou jsem kdy četl. (*nejlepší kniha z těch čtených*
/množina nespecifikovaných objektů/)

V souvislosti s uvedenými informacemi a s rysy relativu *jaký* je možné ještě uvažovat o tom, zda do těchto vztažných vět vstupuje i oslabený jakostní rys relativu *jaký*. Z příkladů uvedených výše ale vyplývá, že k výrazným změnám významu při záměně za relativum *kteřý* nedochází, a tudíž ani jakostní významový rys, jež si relativum *jaký* do určité míry zachovává, se na významu souvětneho celku v těchto typech vět příliš nepodílí.

¹⁶⁸ K zaměnitelnosti samozřejmě přispívají i abstrakta v hlavě (např. 37), ale abstrakta v hlavě být nemusí, a přesto lze zaměnit relativum *jaký* za relativum *kteřý* v tomto typu vztažných vět.

¹⁶⁹ ŠIMÍK, R., pozn. 164. S. 8.

¹⁷⁰ Varianta obsahující čtení vztažné věty jako třídy pro superlativ (CO-GAP) nese téměř stejné významy jako varianta s relativem *kteřý*.

¹⁷¹ Příklad s relativem *kteřý* (Š1) je převzat přímo z Šimíkova článku, druhý příklad (Š2) je námi vytvořen podle Šimíkova příkladu – ŠIMÍK, R., pozn. 164. S. 8.

6.5 Vedlejší vztahné věty atributivně-apoziční (výčtové)

Vztažné věty typu:

44. Jeho vznikem tehdy škola zareagovala na potřebu nových zdravotnických oborů, jakými jsou například biomedicínská technika.
45. Nicméně robustní temporální ukazatele, jakým je třeba tempo řeči, budou i tímto ovlivněny jen velmi málo.
46. Zde je možné se odrazit od tradičních architektonických (sochařských, malířských) stylů, jakými jsou například románský, gotický či barokní styl.
47. Kromě obvyklých účastníků slavností, jakými byly dobříšské organizace, školy, hudební skupiny a sportovní oddíly, se na hlavním pódiu opět představila řada špičkových umělců.
48. Každý předpokládá, že čtyři překladatelky a literární historičky, jakými byly Věra Saudková, Růžena Grebeníčková, Jiřina Táborská a Jitka Bodláková, spolu v Klubu spisovatelů řeší výhradně závažná témata své tvůrčí práce, zvláště když na mnohých spolupracují.

Vedlejší vztahné věty atributivně-apoziční nejsou zmíněny v odborných zdrojích. Pojmenování těchto vět je založeno na jejich neobvyklých formálně-významových rysech. Vztažná věta je totiž z hlediska významového spíše *větou mající povahu apozice* než větou determinující. Přestože se jedná o hypotaktickou formu vyjádření, prvek hlavy a prvky vyjádřené ve vztažné větě obsazují stejnou syntaktickou pozici, stojí na téže syntaktické úrovni. Hlava je v těchto typech vět často obecnějšího významu, je *významově širší*, než jsou výrazy ve vztažné větě, v důsledku čehož mají tyto vztažné věty zpravidla podobu výčtu prvků patřících pod množinu označenou hlavou. Vztah mezi prvkem hlavy a prvky vztažné věty tak veskrze odpovídá apozičním vztahům popisovaným v rámci komplexních větných členů, tj. vztahům, jejichž prvky vyjadřují v podstatě tu samou skutečnost, ale nejsou téměř nikdy zcela synonymní,¹⁷² zvláště odpovídá *výčtové apozici*.¹⁷³

Struktury tohoto typu mají téměř ustálenou formu. Objekt hlavy je často výrazem obecnějším, významově širším, množinou, do níž jsou pomocí verbonominální konstrukce (něco je něčím, *něco funguje jako něco*)¹⁷⁴ zahrnuty prvky konkrétnější,

¹⁷² GREPL, M., KARLÍK, P., NEKULA, M., et al., pozn. 5. S. 519–520.

¹⁷³ Tamtéž, s. 520.

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 402–403.

významově užší, mající obvykle podobu několikanásobného členu¹⁷⁵ (srov. 46, 47, 48). Usouvztažňujícím prostředkem pro vyjádření vztahu mezi hlavou a vedlejší větou se stává relativum *jaký* v instrumentálu. Relativum *jaký* si pravděpodobně zachovává v rámci struktury vztažné věty něco ze svých rysů, zejména je možné uvažovat o druhově jakostním rysu (viz níže 6.5.2), avšak posílena je *usouvztažňující* funkce tohoto relativu. Primární funkcí relativu *jaký* je v atributivně-apozičních konstrukcích *usouvztažnění prvků množiny vyjádřených ve vedlejší větě k množině hlavy*.

Oba prostředky, tj. relativum *jaký* v instrumentálu a verbonominální konstrukce, zajišťují, že prvky ve vztažné větě jsou součástí množiny, respektive *fungují jako její součást*, a proto jsou také nezbytnou součástí struktury vztažné věty při realizaci apozičních významů. Skrze tyto prostředky si vztah mezi množinou hlavy a prvky vztažné věty uchovává povahu apozičního výčtového vztahu a vztažná věta povahu výčtu prvků. V závislosti na formě výčtu lze věty dále rozdělit podle rozdělení výčtové apozyce v PMC¹⁷⁶ na *výčet neuzavřený*, signalizovaný výrazy *například* či *třeba* (44, 45, 46), a *výčet uzavřený* (47, 48). Na apoziční charakter vztahu mezi hlavou a prvky vztažné věty ostatně poukazuje i podobnost obsahů této atributivně-apoziční formy s jinými výčtovými apozičními formami, a to jak pro *výčet neuzavřený* (srov. 46, 46.1, 46.2), tak pro *výčet uzavřený* (srov. 47, 47.1, 47.2).

- 46) Zde je možné se odrazit od tradičních architektonických (sochařských, malířských) stylů, jakými jsou například románský, gotický či barokní styl.
- 46.1) Zde je možné se odrazit od tradičních architektonických (sochařských, malířských) stylů, (jako) například od románského, gotického či barokního stylu.
- 46.2) Zde je možné se odrazit od tradičních architektonických (sochařských, malířských) stylů, jako jsou například románský, gotický či barokní styl.
- 47) Kromě obvyklých účastníků slavností, jakými byly dobříšské organizace, školy, hudební skupiny a sportovní oddíly, se na hlavním pódiu opět představila řada špičkových umělců.
- 47.1) Kromě obvyklých účastníků slavností, a to dobříšských organizací, škol, hudebních skupin a sportovních oddílů, se na hlavním pódiu opět představila řada špičkových umělců.

¹⁷⁵ GREPL, M., KARLÍK, P., NEKULA, M., et al., pozn. 5. S. 520.

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 520.

- 47.2) Kromě obvyklých účastníků slavností, tj. dobříšských organizací, škol, hudebních skupin a sportovních oddílů, se na hlavním pódiu opět představila řada špičkových umělců.

6.5.1 Úvahy vznikající v souvislosti se vztažnými větami atributivně-apozičními

Naše úvahy se vztahují především k podobě relativu *jaký* v těchto strukturách. Ustálenost instrumentálního slovního tvaru relativu *jaký* v těchto větných strukturách, podobnost se spojkou *jako* v modifikovaných strukturách (46.1, 46.2, 46.1) nebo nekongruence čísla vzhledem k řídicímu výrazu a prvkům vztažné věty v některých strukturách (srov. 44, 44.2) mohou být znakem ustrnutí tohoto relativu či znakem jeho poklesu na výraz podobný spojce. O zvláštní povaze relativu *jaký* a řídicího výrazu v těchto typech vět svědčí i přímo doklady z korpusu, zejména příklady (44) a (45).

- 44) Jeho vznikem tehdy škola zareagovala na potřebu nových zdravotnických oborů, jakými jsou například biomedicínská technika.
- 44.1) Jeho vznikem tehdy škola zareagovala na potřebu nových zdravotnických oborů, jako například biomedicínské techniky.
- 44.2) Jeho vznikem tehdy škola zareagovala na potřebu nových zdravotnických oborů, jakými *je například biomedicínská technika.
- 45) Nicméně robustní temporální ukazatele, jakým je třeba tempo řeči, budou i tímto ovlivněny jen velmi málo.
- 45.1) Nicméně robustní temporální ukazatele, jakými jsou třeba tempo řeči, budou i tímto ovlivněny jen velmi málo.

V těchto příkladech je patrné napětí mezi strukturou vztažné věty a jejím vztahem k řídicímu výrazu. Projevem tohoto napětí je nekongruence čísla ve vztahu relativu *jaký* k řídicímu jménu, hlavě, (45) či ve vztahu relativu *jaký* ke struktuře vztažné věty (44). Pro vyjádření vztahu mezi relativem a hlavou je totiž standardně vyžadována shoda řídicího výrazu a relativu v rodě a čísle (viz oddíl 2 **Vztažná zájmena**), avšak struktura těchto vztažných vět vyžaduje jiné číslo relativu, než jaké vyžaduje hlava. Podoba slovního tvaru relativu v návaznosti na souvětňnou strukturu tak může být projevem důrazu buď na vztah *hlava-relativum* (44, 45.1), anebo na vztah *relativum-vztažná věta* (45).

V případě (45) je upřednostněn slovní tvar vyžadovaný strukturou vztažné věty, což by mohlo být signálem posílení syntaktické rovnocennosti mezi vztažnou větou a řídicím výrazem. Formálně je sice vztažná věta (45) větou závislou, nicméně

významově nedeterminuje, s řídicím výrazem je ve významovém vztahu blízkém apozici. Nekongruence v čísle řídicího výrazu a relativu jednak oslabuje vztah mezi řídicím výrazem a relativem, jednak může být příznakem poklesu relativu na spojovací výraz, doprovázeného ztrátou původních rysů relativu, protože vztah mezi hlavou a relativem, vyjadřovaný zpravidla shodou kategorií rodu a čísla, je narušen.

V návaznosti na nekongruenci čísla řídicího výrazu a relativu *jaký* je samozřejmě možné uvažovat o druhovém rysu relativu *jaký* a k němu se vzájemnému vztahu *množina-prvek*, jež umožňují nekongruenci v čísle řídicího výrazu a relativu. Této možnosti se o něco blíže budeme věnovat v následujícím pododdílu.

V případě (44) je kongruence hlavy a relativu zachována, avšak struktura vztažné věty vyžaduje singulár slovesa *být*, protože podmínkou ve verbonominální konstrukci s instrumentálem je výraz v nominativu. Forma této vztažné věty je tedy projevem rozporu mezi strukturou vztažné věty a jejím vztahem k relativu (a skrze něj i k hlavě). Tento rozpor se dostává do popředí, nahradíme-li relativum *jaký* spojkou *jako*. Význam zůstává zachován, avšak ve vztažné větě se mění číslo slovesa *být* (srov. 44, 44.3).

- 44) Jeho vznikem tehdy škola zareagovala na potřebu nových zdravotnických oborů, jakými jsou například biomedicínská technika.
- 44.3) Jeho vznikem tehdy škola zareagovala na potřebu nových zdravotnických oborů, jako je například biomedicínská technika.

6.5.2 Úvaha k zaměnitelnosti za relativum KTERÝ a NESKLONNÉ CO a k nekongruenci v čísle

K ověření, zda se vyskytují tyto typy vztažných vět i ve strukturách s relativem *který*, *nesklonným co*, by bylo nutné podniknout podrobný výzkum i v příslušných korpusech s těmito relativy. Ovšem lze uvažovat o tom, že se tyto konstrukce s relativem *který*, *nesklonným co* nevyskytují, neboť užití relativu *jaký* v těchto typech vět je vázáno na rysy a specifickou povahu tohoto relativu. Náhrada relativu *jaký* relativem *který* není pravděpodobná (srov. 46 a 46.3), stejně jako náhrada *nesklonným co*, s nímž vstupuje do struktury i rys *společné znalosti* (srov. 46.4)

- 46) Zde je možné se odrazit od tradičních architektonických (sochařských, malířských) stylů, jakými jsou například románský, gotický či barokní styl.
- 46.3) *Zde je možné se odrazit od tradičních architektonických (sochařských, malířských) stylů, kterými jsou například románský, gotický či barokní styl.

46.4) *Zde je možné se odrazit od tradičních architektonických (sochařských, malířských) stylů, co jimi jsou například románský, gotický či barokní styl.

Možným vysvětlením užití relativu *jaký* v těchto strukturách může být právě druhově jakostní rys tohoto relativu, podobně jako je tomu i v jiných typech vztažných vět s relativem *jaký* (např. pododdíl **6.3 Vedlejší vztažné věty atributivní srovnávací se spojkou NEŽ**). Možnost užití relativum *jaký* v těchto strukturách díky druhově jakostnímu rysu by rovněž vysvětlovala, proč lze užit relativum *jaký* v těchto konstrukcích, kdežto relativum *který*, *nesklonné co* nejspíše nikoliv.

V souvislosti s možnou přítomností druhového významu v těchto větách je nutné vrátit se ještě k nekongruenci v čísle. Není jisté, zda je možné druhovým významem vysvětlit i nekongruenci v čísle příkladů (44, 45) a tím doložit existenci *vztahu množina-prvek* (viz pododdíl **3.1 Relativum JAKÝ**). Chápání nekongruence v těchto typech vět jakožto projevu druhového významu je problematické ze dvou důvodů.

Prvním důvodem je, že *vztah množina-prvek* není doložen (viz pododdíl **3.1 Relativum JAKÝ**) a tyto příklady nelze považovat za dostatečné doklady tohoto vztahu. Druhým důvodem je, že se tyto vztahy a nekongruence čísla, tj. částečná shoda, uskutečňují pouze ve *vedlejších vztažných větách atributivních druhově kvalitativních*¹⁷⁷ (viz pododdíl **6.2 Vedlejší vztažné věty atributivní druhově kvalitativní**). S ohledem na tyto předpoklady se jeví být vysvětlení nekongruence čísla druhovým významem ve zmíněných případech sporné, k tomu v jiných případech je kongruence zachovaná, a proto může být nekongruence v čísle spíše námi zmiňovaným projevem posunu vztažné věty blíže k apozici.

Možnost zaměnitelnosti je tak potřeba podrobit dalším výzkumům i v korpusech s relativem *který* a *nesklonným co*. Nezbytné je také zaměřit se v dalších výzkumech na druhový význam a jeho povahu i mimo vztažné věty druhově kvalitativní. Bez těchto potřebných dat nelze zcela stanovit pravidla zaměnitelnosti ani určit celkovou povahu druhového významu v těchto vztažných větách, tedy za předpokladu, že je v nich obsažen.

¹⁷⁷ Ani v rámci *vedlejších vztažných vět atributivních srovnávacích se spojkou než* (pododdíl 6.3), jež jsou podle MČ 3 založeny na druhovém významu, se nepodařilo bádáním v korpusu prokázat existenci nekongruence v čísle hlavy a relativu, proto se zdá, že nekongruence je vázána opravdu pouze na *vedlejší vztažné věty atributivní druhově kvalitativní*.

6.6 Vedlejší vztahné věty atributivní kvalitativně přiřazující

49. Pro podobný návrh by jistě nemohli hlasovat ani takoví slovenští federalisté, jakými byl Marián Čalfa či Alexander Dubček.
50. Typické je, že nebyl nikdy chycen a je takovou virtuální postavou, jakou byl Goldstein v Orwelově románu „1984“.
51. Od předáka pravicové strany, jakým byl Klaus, bylo jistě těžké žádat, aby pomáhal kultivaci demokratické levice, jež se mohla stát v případě úspěchu jeho vážným soupeřem.
52. Nikdo ode mě nemohl očekávat, že nahradím takového hokejistu, jakým je Roman.
53. Zlákal už takové celebrity, jakými jsou George Clooney, Demi Moore nebo David Beckham.
54. Na druhou stranu ale v takových povoláních, jakými byli důstojníci, soudci nebo prokurátoři, byli Židé zastoupeni v nižší míře, než jaký byl jejich poměr k celkové populaci.
55. Ani ve snu by mě nenapadlo, že si je obleče na takovou příležitost, jakou je královská svatba.

*Vedlejší vztahné věty atributivní kvalitativně přiřazující*¹⁷⁸ se formálně podobají vztahným větám atributivně-apozičním, avšak z hlediska sémantického vykazují značné odlišnosti. Objekt hlavy je zpravidla rozvíjen zájmenem *takový*. Zájmeno *takový* nese v těchto typech vět *funkci ukázání* a *emocionální funkci*¹⁷⁹ – nejenže ukazuje na slovně nepojmenovanou kvalitu objektu hlavy a zdůrazňuje ji, aniž by byla tato kvalita identifikována, ale zároveň má *toto ukázání* často subjektivní povahu jakožto *nepřímé označení jisté (specifické) kvality objektu vnímané mluvčím*. Mluvčí tedy prostřednictvím tohoto výrazu „*vyjadřuje své subjektivní zaujetí sdělovaný obsahem*“¹⁸⁰ a to, že je možné další zpřesnění této kvality.¹⁸¹

K zpřesnění dochází ve vztahné větě, jelikož tuto *specifickou kvalitu* objektu hlavy, na niž ukazuje zájmeno *takový*, ve vztahné větě zastupuje relativum *jaký*, nesoucí jakostní rys, a také ji charakterizují prvky vztahné věty. Relativum *jaký* tedy odkazuje ke kvalitě objektu hlavy, již nepřímo označilo a zdůraznilo ukazovací zájmeno *takový*, a tím zesiluje *jistý* kvalitativní příznak objektu hlavy. Zdá se tedy, že mezi výrazy *takový*

¹⁷⁸ Přiřazením je myšleno *přiřazení kvalitativních významů objektu hlavy*.

¹⁷⁹ Při popisu těchto funkcí zájmena *takový* vycházíme z článku M. Hirschové (citace níže), zmíněné funkce jsme přizpůsobili povaze vět z korpusu.

¹⁸⁰ HIRSCHOVÁ, M. Netypické případy užití ukazovacích výrazů *takový*, tak. *Naše řeč* [online]. 1988, roč. 71, č. 2 [vid. 13. 6. 2022]. Dostupné z: http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6750#_ftn4.

¹⁸¹ Tamtéž.

a *jaký* vzniká nepřímý vztah založený na zdůraznění specifické, subjektivně pojaté kvality objektu hlavy (srov. 49, 52, 53).

- 49) Pro podobný návrh by jistě nemohli hlasovat ani takoví slovenští federalisté, jakými byl Marián Čalfa či Alexander Dubček. (např. */tak zapálení, velcí/ slovenští federalisté Čalfa a Dubček*)
- 52) Nikdo ode mě nemohl očekávat, že nahradím takového hokejistu, jakým je Roman. (např. */tak schopný/ hokejista Roman*)
- 53) Zlákal už takové celebrity, jakými jsou George Clooney, Demi Moore nebo David Beckham. (*/tak známá/ celebrita Clooney, Moore a Beckham*)

Tyto typy souvětých struktur se vyznačují oproti větám *atributivně-apozičním* i jinou povahou vztahu hlavy vůči prvkům vyjádřeným ve vztažné větě. Hlavu sice stále tvoří obecné jméno (apelativum), označující celou kategorii (třidu předmětů)¹⁸², ale prvky ve vztažné větě jsou vyjádřeny vlastními jmény. Sémantické vztahy mezi hlavou a vztažnou větou v těchto typech souvětých struktur tak nabývají spíše povahu vztahu *obousměrné determinace*, a to vztahu *restriktivní determinace* obecného jména a *nerestriktivní determinace* (zařazující) vlastního jména¹⁸³. Vlastní jména vstupují do struktury a významově zpřesňují apelativum hlavy, přičemž sama jsou hlavou zařazována do obecnější třídy vyjádřené apelativem.¹⁸⁴

Funkce a významy vlastních jmen jsou v těchto typech vět důležité pro kvalitativní charakteristiku objektu hlavy a celou výpověď¹⁸⁵. Vlastní jména totiž vykazují „*specifický druh významu utvářený sumou znalostí jednotlivých uživatelů vlastních jmen o konkrétních označovaných objektech*“¹⁸⁶. K tomu se váže to, že užívání vlastních jmen je společensky podmíněno a odkazuje k něčemu adresátu a recipientu známému.¹⁸⁷ Společenská podmíněnost a znalost jak mluvčím, tak recipientem slouží k tomu, aby mluvčí mohl kvalitu objektu nepřímo označit vlastními jmény a recipient na základě znalosti těchto vlastních jmen mohl tuto kvalitu objektu interpretovat. Identifikovatelná kvalita objektu se tudíž v těchto typech vět odvíjí i od mimojazykových souvislostí,

¹⁸² KOŘENSKÝ, J., KOMÁREK, M., et al., pozn. 1. S. 47.

¹⁸³ ČECHOVÁ, M., pozn. 16. S. 268.

¹⁸⁴ Těto vzájemnosti hlavy a prvků vztažné věty nasvědčuje i naznačení vztahu mezi objektem hlavy a prvky vztažné věty pomocí verbonominální konstrukce.

¹⁸⁵ Užíváme pojem výpověď, protože vycházíme z předpokladu, že užití těchto typů vět je vždy zasazeno do určité komunikační situace, tato struktura kvůli svému obsazení nese komunikační funkce.

¹⁸⁶ HLADKÁ, Z., NEKULA, M. Vlastní jméno. In: KARLÍK, P., NEKULA, M., PLESKALOVÁ, J., eds. *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*[online]. 2017 [vid. 23. 6. 2022]. Dostupné z: https://www.czechency.org/slovník/VLASTNÍ_JMÉNO.

¹⁸⁷ Tamtéž.

jelikož specifickou kvalitu objektu, na kterou ukazuje zájmeno *takový* a k níž odkazuje relativum *jaký* ve vztahné větě, lze přesněji identifikovat hlavně tak, že disponujeme znalostí prvků označených vlastními jmény, tzn. znalostí subjektů ze skutečného světa, které tato vlastní jména označují. A podle povahy těchto subjektů či spíše podle povahy naší *znalosti těchto subjektů* přiřazujeme objektům hlavy jejich kvalitu (srov. např. 49, 52, 53), od té se odvíjí i význam výpovědi.

- 49) Pro podobný návrh by jistě nemohli hlasovat ani takoví slovenští federalisté, jakými byl Marián Čalfa či Alexander Dubček. (např. */tak velcí/ slovenští federalisté Čalfa a Dubček*)
- 52) Nikdo ode mě nemohl očekávat, že nahradím takového hokejistu, jakým je Roman. (např. */tak schopný, jedinečný.../ hokejista Roman*)
- 53) Zlákal už takové celebrity, jakými jsou George Clooney, Demi Moore nebo David Beckham. (*tak známé, žádané, důležité.../ celebrity Clooney, Moore a Beckham*)

Z toho vyplývá, že vlastní jména s sebou přináší do těchto souvětých struktur speciální významový příznak. Pomocí tohoto příznaku recipient správně interpretuje význam výpovědi, tj. přiřadí objektu hlavy tu kvalitu, kterou neurčitě identifikoval mluvčí. Mluvčí může volbou vlastních jmen blíže charakterizovat jím vnímanou kvalitu objektu a zdůrazňovat ty kvalitativní příznaky, o nichž je přesvědčen, že je recipient dokáže interpretovat. Na možnost zdůraznění různých kvalitativních příznaků skrze volbu vlastních jmen poukazuje skutečnost, že změnou prvků označených vlastními jmény dochází samozřejmě i ke změně interpretované kvality objektu hlavy a významu (srov. 53, 53.1).

- 53) Zlákal už takové celebrity, jakými jsou George Clooney, Demi Moore nebo David Beckham. (*tak známé/ celebrity Clooney, Moore a Beckham*)
- 53.1)¹⁸⁸ *Zlákal už takové celebrity, jakými jsou Adam Kajumi, Marek Valášek nebo Jana Yngland Hrušková. (*tak bizarní/ celebrity Kajumi, Valášek, Hruškové*)

6.6.1 Jiné podoby souvěté struktury

Některé příklady z korpusu ale dokládají, že prvky ve vztahné větě nemusí být vždy vlastní jména, ale mohou jimi být i jevy, které jsou sociokulturně známé, tj. jejichž

¹⁸⁸ Příklad je hypotetický. Z korpusu vyplývá, že se těmito vztahnými větami zpravidla akcentují pozitivní nebo neutrální příznaky označovaného objektu hlavy. Nicméně lze uvažovat o tom, že v případě (53) je vztahnou větou zdůrazňován především pozitivní příznak, v případě (53.1) by se jednalo o negativní příznak. Zatímco v prvním případě se mluvčí zaměřuje na *kvalitu žádoucí*, ve druhém na *kvalitu nežádoucí*.

význam je mluvčímu i recipientu jakožto členům společnosti znám, zpravidla v návaznosti na sociální status, instituce nebo praktiky (srov. 54, 55). Specifická kvalita, jež je recipientem a mluvčím objektu přiřazena, je i v těchto případech sociokulturně podmíněna, založená na zkušenostech a dalších mimojazykových okolnostech (srov. 54, 55).

54) Na druhou stranu ale v takových povoláních, jakými byli důstojníci, soudci nebo prokurátoři, byli Židé zastoupeni v nižší míře, než jaký byl jejich poměr k celkové populaci. (*povolání jisté sociální prestiže, kvality*)

55) Ani ve snu by mě nenapadlo, že si je obleče na takovou příležitost, jakou je královská svatba. (*královská svatba jakožto událost velkého společenského významu*)

Ani ukazovací zájmeno *takový* nemusí být vždy přítomno ve větě řídicí, a přesto si souvětňná struktura uchovává podobné významy jako předchozí příklady (srov. 51.1). Absence ukazovacího zájmena je možná za předpokladu, že z významového okolí věty hlavní je stále specifická kvalita objektu hlavy zřejmá. V příkladu (51.1) je objekt hlavy rozvinut výrazem *pravicové strany*, čímž je specifická kvalita, k níž odkazuje relativum *jaký* ve vztahné větě, blíže specifikována i ve větě řídicí. Rozvinutí hlavy slovně pojmenovaným příznakem nahrazuje *sémanticky prázdné rozvinutí*¹⁸⁹ slovně nepojmenovaným příznakem zájmena *takový* (srov. 51.1).

51.1)¹⁹⁰ Od (takového) předáka pravicové strany, jakým byl Klaus, bylo jistě těžké žádat, aby pomáhal kultivaci demokratické levice, jež se mohla stát v případě úspěchu jeho vážným soupeřem. (*od /pravicově orientovaného/ předáka pravicové strany Václava Klause*)

6.6.2 Úvaha k zaměnitelnosti za relativum KTERÝ a NESKLONNÉ CO

S ohledem na výše zmíněné znaky těchto souvětňných struktur by bylo možné uvažovat o tom, že relativum *jaký* nese v těchto vztahných větách za účasti zájmena *takový* i *kvalitativně intenzifikační funkci* vázanou na jeho základní kvalitativní význam. Povaha relativu *jaký* totiž koresponduje v těchto vztahných větách s povahou zájmena *takový*, což je zřejmé při záměně za jiné relativum. Zaměníme-li relativum *jaký* za relativum *který* či *nesklonné co*, ztrácí se jak kvalitativní významový rys vedlejší vztahné věty, tak *zdůraznění specifické kvality objektu hlavy* a nepřímý vztah mezi

¹⁸⁹ Zájmeno *takový* je *sémanticky prázdné*. Může na něco ukazovat, k něčemu odkazovat, ale nemůže to pojmenovat, viz také HIRSCHOVA, M., pozn. 180.

¹⁹⁰ Na *sémantickou prázdnost* tohoto výrazu ukazuje i to, že nedochází k přidání nových významových rysů objektu hlavy, doplníme-li zájmeno *takový* do struktury – nese pouze *zdůrazňovací příznaky*.

výrazy *takový* a *jaký* (srov. 53, 53.2, 53.3). Záměnou dochází ke ztrátě kvalitativních významových rysů a ke změně významu. Užití relativia *který* a *nesklonného co* v těchto případech není žádoucí, protože *vedlejší vztahné věty kvalitativně přiřazující* s relativem *jaký* nesou především kvalitativní významy. Tyto významy ovšem věty s relativem *který* a *nesklonným co* postrádají.

- 53) Zlákal už takové celebrity, jakými jsou George Clooney, Demi Moore nebo David Beckham. (zdůraznění specifické kvality, přiřazení kvality objektu)
- 53.2) Zlákal už takové celebrity, kterými jsou George Clooney, Demi Moore nebo David Beckham. (významově blízké spíše s: *zlákal celebrity a těmito jistými celebritami jsou.*)
- 53.3)¹⁹¹ *Zlákal už takové celebrity, co jimi jsou George Clooney, Demi Moore nebo David Beckham.

I v případě těchto vztahných vět ale nedisponujeme dostatkem objektivních dat, abychom mohli popsat skutečnou zaměnitelnost, její pravidla a stanovit její možnosti. Ovšem vzhledem ke kvalitativním příznakům a významům těchto souvětných struktur lze usuzovat, že pro vyjádření těchto významů nejsou ani relativum *který*, ani *nesklonné co* vhodné.

6.6.3 Dodatek k naší interpretaci těchto struktur

K tomuto typu je nutné dodat, že náš popis a interpretace jsou založeny na formálně-sémantické struktuře těchto vět a specifické kategorii významu, již představují vlastní jména. Vycházíme z toho, že záměrem mluvčího je skrze výrazy ve větě řídicí a vztahnou větu poukázat na slovně nepojmenovanou kvalitu hlavy, zdůraznit ji a umožnit recipientovi tuto kvalitu interpretovat. Na specifickou kvalitu objektu hlavy ukazuje zpravidla zájmeno *takový* v hlavní větě a zároveň k ní odkazuje relativum *jaký* ve vztahné větě. Tato nepřímě označená, specifická kvalita je významově zpřesňována *vlastními jmény*, jež nesou společensky podmíněný, na společné znalosti mluvčího i recipienta založený příznak, který zajišťuje, že tu kvalitu, kterou nepřímě označil mluvčí, přiřadí objektu hlavy také recipient. Znalost mluvčím i recipientem a sociální podmíněnost těchto výrazů by také vysvětlovaly, proč mohou pozici vztahné věty obsazovat i sociokulturní jevy, ty vykazují podobné rysy, co se týče společenských významů, hlavně společenské podmíněnosti.

¹⁹¹ Varianta s *nesklonným co* se pravděpodobně kvůli struktuře vztahné věty, obsazené vlastními jmény, a rysům *nesklonného co* jeví jako nerealizovatelná.

Právě speciální kvalitativní příznak získaný vlastními jmény je velmi důležitý pro význam výpovědi. V závislosti na povaze vlastních jmen obsazujících jednotlivé pozice mluvčí označuje jistou kvalitu objektu a ta je následně v rámci možností interpretována recipientem¹⁹² (srov. 53, 53.1). Na základě podoby souvětne struktury je rovněž možné uvažovat o *obousměrné determinaci*, neboť apelativum hlavy je významově zpřesňováno vlastními jmény a naopak apelativum zařazuje prvky vztažné věty, které jsou označeny vlastními jmény, do určité třídy předmětů.

Tento vzájemný vztah mezi hlavou a prvky vztažné věty je naznačen pomocí *verbonominální konstrukce*. Verbonominální konstrukce vstupuje do struktury vztažné věty a plní podobné funkce jako v předcházejícím typu (viz pododdíl **6.5 Vedlejší vztažné věty atributivně-apoziční**), tj. je jedním z prostředků vytvoření vztahu mezi hlavou a prvky vztažné věty, ale také dopomáhá k vyjádření specifické kvality objektu hlavy jakožto *formálně ztvárněné přiřazení prvků vedlejší věty k třídě předmětů označené hlavou*.

¹⁹² Recipient samozřejmě není schopen přímo identifikovat kvalitu objektu hlavy, kterou mluvčí ve výpovědi zdůrazňuje, tedy slovně ji pojmenovat, ale je schopen určit, zda se jedná o *kvalitu žádoucí*, nebo *nežádoucí*, potažmo identifikovat další příznaky, rysy této kvality na základě celkového významu, ale také na základě své interpretace.

6.7 Vedlejší vztažné věty atributivní srovnávající míru vlastnosti

56. I tak světská záležitost, jakou je uspořádání městského státu, byla podřízena filozofii vidění vesmíru.
57. Kauza tak mimořádného významu, jakou Případ Hepnarová bezesporu je, snad ani nemůže mít průměrné nebo dokonce podřadné konsekvence.
58. Tak špinavé děti, jaké běhaly mezi rozpadlými paneláky, jsem neviděla ještě nikde.
59. Ani útočníci, ani bezpečnostní experti si neuměli představit příchod tak mocného media, jakým se stal internet.
60. Nebojím se smrti, jen toho, že až přijde můj konec, nebudu tak dobrým člověkem, jakým jsem mohla být,“ uvedla herečka.
61. Původně jsem se chtěla zeptat, jak se ekonom a manažer dostane k tak kreativní oblasti, jakou je interiérový design.
62. Tak hodnotný vztah, jaký nabízí Róši, vám hodně dá.

V těchto větách je míra vlastnosti objektu hlavy vyjádřena pomocí příslovce *tak*, relativum *jaký* vyjadřuje identitu této vlastnosti objektu hlavy, často slovně pojmenované, a vlastnosti objektu, jež nepřímo označuje. Vlastnost zastoupená relativem *jaký* je pomocí vedlejší vztažné věty srovnána s mírou vlastnosti objektu hlavy. Usouvztažnění k vlastnosti objektu hlavy a její míře vyjádřené příslovcí *tak* je možné právě skrze funkce relativu *jaký*. Na usouvztažňující charakter relativu *jaký* a srovnávací charakter vztažné věty poukazuje i podobnost s větami se spojkou *jako* (srov. 60, 62.1)

62) Tak hodnotný vztah, jaký nabízí Róši, vám hodně dá.

62.1) Tak hodnotný vztah, jako nabízí Róši, vám hodně dá.

Relativum *jaký* tedy v těchto větách vyjadřuje identitu vlastnosti objektu hlavy a vlastnosti objektu, jež je jím ve vztažné větě zastoupena. Vedlejší vztažná věta obsahuje další prvky vstupující do srovnání a uskutečňuje srovnání na základě míry vlastnosti. Objekt hlavy a objekt implicitně obsažený v nepřímém označení vlastnosti relativem *jaký* jsou srovnány na základě podobné míry, intenzity jejich totožné či podobné vlastnosti. V těchto větách se tak nutně uplatňuje druhový význam, skrze něj dochází k vyjádření podobnosti kvality objektu hlavy a objektu určitého druhu nepřímo označeného relativem *jaký* (viz též pododdíly **3.1 Relativum JAKÝ**; **6.2 Vedlejší vztažné věty atributivní druhově kvalitativní**).

Při zaměření na tyto rysy *vedlejší vztažné věty atributivní srovnávající míru vlastnosti* vystupuje do popředí i podobnost s *vedlejší vztažnou větou atributivní*

srovnávací se spojkou než, založenou také na druhovém významu (viz pododdíl **6.3 Vedlejší vztahné věty atributivní srovnávací se spojkou NEŽ**). Zatímco ve vztahných větách se spojkou *než* dochází ke *srovnání na bázi rozdílnosti*, v těchto typech vět je ale vhodnější uvažovat o *srovnání na bázi podobnosti/shody*, v němž dochází ke srovnání dvou entit na základě jejich podobných vlastností, míry podobnosti či shody vlastností objektů¹⁹³ (srov. 60).

- 60) „Nebojím se smrti, jen toho, že až přijde můj konec, nebudu tak dobrým člověkem, jakým jsem mohla být,“ uvedla herečka. (*nebudu tak dobrý člověk jako člověk podobné míry a intenzity vlastnosti*)

Srovnání na bázi podobnosti/shody odpovídá i druhově jakostní významový rys relativu *jaký*, umožňující vyjádřit podobnost či totožnost vlastnosti objektu hlavy a vlastnosti druhu objektů nepřímo označené relativem.

6.7.1 Úvaha k zaměnitelnosti za relativum **KTERÝ** a **NESKLONNÉ CO**

S užitím relativu *který*, *nesklonného co* v těchto konstrukcích je vyžadována jiná interpretace hlavy. Vlastnost a její míra jsou interpretovány jako atribut objektu hlavy, následkem čehož dochází ke ztrátě *usouvztažňující-srovnávací funkce* vztahné věty a relativu *jaký* vůči objektu hlavy, jeho vlastnosti a především míře této vlastnosti (srov. 58, 58.1, 58.2), neboť relativum *který* nese pouze *identifikační významové rysy* – vyjadřuje identitu objektu hlavy a objektu vztahné věty, jež nepřímo označuje, a to bez druhových příznaků.

Relativum *který* nemůže zastupovat jiný objekt než objekt hlavy (viz **3.2 Relativum KTERÝ**), a proto hlava a vztahná věta nemohou mít povahu srovnání míry vlastnosti objektu hlavy s vlastností objektu vztahné věty. Při užití relativu *který* je tedy patrný významový posun oproti větě s relativem *jaký*. Vztahná věta s relativem *který*, *nesklonným co* pouze přidává další významový rys hlavě, ta je rozvíjena již výrazem *tak špinavé*, který má podobu *vlastnosti objektu hlavy*, atributu (srov. 58.1). Pro zachování stejného obsahu i při užití relativu *který*, *nesklonného co* je pravděpodobně nutná transformace struktury, např. tak, jak je tomu v příkladu (58.4).

- 58) Tak špinavé děti, jaké běhaly mezi rozpadlými paneláky, jsem neviděla ještě nikde. (*srovnání míry vlastnosti dětí s vlastností dětí běžících kolem paneláků*)

¹⁹³ Srovnání se spojkou "jako" (srovnání na bázi shody a podobnosti). In. MIKULOVÁ, M., BÉMOVÁ, A., HAJIČ, J. et. al. *Prague Dependency Treebank 2.0*[online]. Praha: UFAL, 2006 [vid 13. 6. 2022]. Dostupné z: <https://ufal.mff.cuni.cz/pdt2.0/doc/manuals/cz/t-layer/html/ch07s04s01.html>.

- 58.1) (Ty) Tak špinavé děti, které běhaly mezi rozpadlými paneláky, jsem neviděla ještě nikde. (*tak špinavé – vlastnost dětí běžajících mezi rozpadlými paneláky*)
- 58.2) (Ty) Tak špinavé děti, co běhaly mezi rozpadlými paneláky, jsem neviděla ještě nikde. (*vlastnost dětí běžajících mezi rozpadlými paneláky*)
- 58.3) Tak špinavé děti, jako běhaly mezi rozpadlými paneláky, jsem neviděla ještě nikde. (*srovnání míry vlastnosti dětí s dětmi /podobné míry vlastností/ běžajícími mezi paneláky*)
- 58.4) Tak špinavé děti(,) jako (byly špinavé) ty (děti), které/co běhaly mezi rozpadlými paneláky, jsem neviděla ještě nikde. (*srovnání na základě podobnosti míry vlastnosti objektu hlavní věty a objektu označeného relativem který či nesklonným co*)

Transformace struktur s relativem *jaký* a významy struktur s relativem *který* a *nesklonným co* jsou pouze hypotetické. Opět slouží především jako nástroj k tomu, jak přemýšlet o zaměnitelnosti a významech vět s relativem *jaký* a *který*, *nesklonným co* či se spojkou *jako*. Transformace v příkladu (58.4) navíc představuje dobrý prostředek, jímž je možné prezentovat naše vnímání významu souvětných struktur nejen s relativem *který*, nýbrž také s relativem *jaký* názornější formou. Námi naznačené transformace větné struktury mohou rovněž poskytnout podněty pro další výzkumy, jelikož zachycují jevy, kterými je možné se v dalších výzkumech zabývat.

Tento typ vztažných vět s relativem *jaký* lze zařadit mezi typy vycházející z druhového významu (podobně jako *vedlejší vztažné věty atributivní srovnávací se spojkou než*, *vedlejší vztažné věty atributivní druhově kvalitativní* apod.). *Vedlejší vztažné věty atributivní srovnávající míru vlastnosti* srovnávají jistou povahu vlastnosti nepřímo označené relativem *jaký*, jejímž nositelem je objekt implicitně obsažený v označení relativem *jaký*, s mírou téže vlastnosti objektu hlavy, tato míra je vyjádřena příslovcí *tak*. Vlastnost objektu nepřímo označená relativem *jaký* je tedy vztažena k vlastnosti objektu hlavy a s mírou této vlastnosti objektu hlavy srovnávána.

6.8 Dodatek k této práci

K této práci bychom chtěli ještě před *Závěrem* dodat, že za pozornost v souvislosti s relativem *jaký* jistě stojí i množství podobností objevujících se mezi relativem *jaký* v druhovém významu a spojkou *jako* v *propozici determinující přirovnáním* (viz též pododdíl **6.2 Vedlejší vztažné věty atributivní druhově kvalitativní**). Srovnání obou spojovacích prostředků a jejich užití by mohlo být zajímavým námětem pro další výzkumy a mohlo by pomoci odhalit celkové možnosti užití relativu *jaký*.

Závěr

Cílem této práce bylo popsat a typově roztrždit *vedlejší vztahné věty atributivní* s relativem *jaký*, které jsou užívány v současné češtině. Popis jednotlivých typů je založen na dostupném jazykovém materiálu získaném z korpusu *SYN2020* prostřednictvím aplikace *KonText*.

V rámci sběru jazykových dat a jejich zpracování bylo prohledáno přes 10 000 záznamů. Do tohoto počtu je ale nutné započítat i záznamy vztahných vět, které nepatří mezi *vedlejší vztahné věty atributivní*, jelikož vyjadřují obsah objektu hlavy či patří mezi nepřímé otázky. Přesný počet těchto nevyhovujících záznamů s ohledem na charakter práce a rozsah výzkumu nelze jednoznačně stanovit, avšak nevyhovující vzorek představoval jednotky procent (odhadem 400–900 záznamů), práce tedy nebyla tímto nedostatkem ovlivněna ani poznamenána. Z dostatečného množství validních záznamů tak bylo stanoveno několik typů vztahných vět, v nichž se relativum *jaký* užívá, některé z těchto typů jsou již do jisté míry popsány v českých gramatikách a odborné literatuře, jiné zatím nejsou.

Stanovených a popsáných typů vět je celkově 7, přičemž některé mají ještě další podtypy. Klasifikace do jednotlivých typů je v obecné rovině založena na dvou, respektive na třech kritériích: (1) podle formy vztahné věty, potažmo podle formy souvětňného celku; (2) podle významu vztahné věty; (3) podle specifík konkrétního typu. Při zkoumání a popisu struktur je nutné si uvědomit, že není možné zaměřit se izolovaně na význam relativu *jaký* a vztahné věty, nýbrž je nutné popsat a zkoumat souvětňnou strukturu jako celek, jelikož i jednotlivá slova, jež obsazují pozice struktury, se podílejí na celkovém významu a určují relativu *jaký* a vztahné větě jejich podobu.

Námi vymezené typy vedlejších vztahných vět atributivních jsou tedy popsány především s ohledem na jejich formální výstavbu a významy. Jsou to vedlejší vztahné věty: (1) atributivní kvalitativní; (2) atributivní druhově kvalitativní; (3) atributivní srovnávací se spojkou *než*; (4) atributivní s hlavou rozvíjenou superlativem; (5) atributivně-apoziční; (6) atributivní kvalitativně přiřazující; (7) atributivní srovnávající míru vlastnosti. Na základě informací z korpusu a z povahy vztahných vět vyplývá, že každý z těchto typů je založen na jednom ze dvou základních významů vět s relativem *jaký* či je od nich odvozen. Jedná se o 1) význam kvalitativní a 2) význam druhově kvalitativní.

Tyto významy jsou mimo základní vztažné věty s relativem *jaký* (*vztažné vět atributivní kvalitativní* a *atributivní druhově kvalitativní*) v dalších typech sice oslabeny či jinak modifikovány, ale věty s relativem *jaký* zcela tyto své významy neztrácí, v určité podobě jsou přítomny ve všech zmíněných typech. Modifikace významů vztažných vět s relativem *jaký* probíhá na základě dalších výrazů, které vstupují do souvětne struktury, v některých případech i na základě mimojazykových okolností (např. atributivní kvalitativně přiřazující). Některé typy vztažných vět s relativem *jaký* tak představují zajímavé podoby užití relativu *jaký*, které nejsou v žádných gramatikách popsány, a rozhodně bude přínosné věnovat jim pozornost i v budoucích pracích.

Během zpracovávání jednotlivých typů se objevily i zajímavé paralely mezi relativem *jaký* v druhovém významu a spojkou *jako* v *propozici determinující přirovnáním*. Obě zmíněné struktury nesou podobné významy a rysy, což také upozorňuje na speciálnost relativu *jaký* v rámci souboru relativ. Srovnání obou spojovacích prostředků by tedy mohlo být přínosné pro celkové popsání možností a významu relativu *jaký* a vět s ním.

Tvrzení související s relativem *jaký* a spojkou *jako* jsou ovšem formulována pouze jako hypotézy. Za účelem potvrzení těchto hypotéz by musely být provedeny další výzkumy a navazující práce. Další výzkum je žádoucí i v oblasti zkoumání zaměnitelnosti relativu *jaký* za relativum *který* či *nesklonné co* ve zmíněných typech vztažných vět. Tato oblast se nakonec ukázala být nad rámec možností práce. Proto jsou v jednotlivých typech vztažných vět možnosti zaměnitelnosti pouze obecně naznačeny a slouží spíše jako základ pro další zkoumání, stejný charakter mají i námi uváděné transformace větné struktury. Tyto transformace užíváme jako nástroj, kterým se snažíme prezentovat naše vnímání významů vztažných vět s relativem *jaký*, či v kontrastu s nimi významů vět s relativem *který* v konkrétních typech užití. Příklady transformací jsou pouze hypotetické, za účelem ověření, zda by mluvčí volili tyto transformační procesy, a vyvození objektivních závěrů je nezbytné provést další dílčí výzkumy.

Tato práce tedy uvedla a popsala různé typy vztažných vět s relativem *jaký* objevené v korpusu, zároveň poskytla několik podnětů pro další směřování výzkumů v oblasti vztažných vět s relativem *jaký* a formulovala několik tezí, od kterých je možné se odrazit, či naopak je v budoucnu vyvrátit.

Seznam použitých zdrojů

- CVRČEK, V. *Mluvnice současné češtiny 1. Jak se píše a jak se mluví*. Praha: Karolinum, 2015. ISBN 978-80-246-1743-5.
- CVRČEK, V., RICHTEROVÁ, O., eds. ČNK: SYN2020. In: *Příručka ČNK* [online]. 2021 [vid 18. 2. 2022]. Dostupné z: <http://wiki.korpus.cz/doku.php?id=cnk:syn2020&rev=1615407653>.
- CVRČEK, V., RICHTEROVÁ, O., eds. Korpus. In: *Příručka ČNK* [online]. 2021 [vid 18. 2. 2022]. Dostupné z: <http://wiki.korpus.cz/doku.php?id=pojmy:korpus&rev=1634547326>.
- CVRČEK, V., RICHTEROVÁ, O., eds. Kurz: Pokročilé dotazy. In: *Příručka ČNK* [online]. 2021 [vid. 18. 2. 2022]. Dostupné z: http://wiki.korpus.cz/doku.php?id=kurz:pokrocile_dotazy&rev=1616493240.
- ČECHOVÁ, M. *Čeština – řeč a jazyk*. 2. přeprac. vyd. Praha: ISV, 2000. ISBN 80-85866-57-9.
- ČNK. *Hlavní strana: Aplikace (KonText)* [online]. Praha: ÚČNK, 2021. [vid. 18. 2. 2022]. Dostupné z: <https://www.korpus.cz/>.
- DANEŠ, F, HLAVSA, Z., GREPL, M. *Mluvnice češtiny 3: Skladba*. 1. vyd. Praha: Academia, 1987.
- GREPL, M., KARLÍK, P., NEKULA, M., RUSÍNOVÁ, Z., eds. *Příruční mluvnice češtiny*. 2. opr. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008. ISBN 978-80-7106-980-5.
- HIRSCHOVÁ, M. Netypické případy užití ukazovacích výrazů takový, tak. *Naše řeč* [online]. 1988, roč. 71, č. 2 [vid. 13. 6. 2022]. Dostupné z: http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6750#_ftn4.
- HLADKÁ, Z. Abstraktum. In: KARLÍK, P., NEKULA, M., PLESKALOVÁ, J., eds. *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. 2017 [vid. 13. 6. 2022]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/ABSTRAKTUM>.
- KARLÍK, P. Omezovací vztažná věta. In: KARLÍK, P., NEKULA, M., PLESKALOVÁ, J., eds. *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. 2017 [vid. 18. 2. 2022]. Dostupné z: https://www.czechency.org/slovník/OMEZOVACÍ_VZTAŽNÁ_VĚTA.

- KARLÍK, P. Stupňování. In: KARLÍK, P., NEKULA, M., PLESKALOVÁ, J., eds. *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. 2017 [vid. 13. 6. 2022]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/STUPŇOVÁNÍ>.
- KARLÍK, P. Vztažná věta. In: KARLÍK, P., NEKULA, M., PLESKALOVÁ, J., eds. *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*[online]. 2017 [vid. 13. 6. 2021]. Dostupné z: [https://www.czechency.org/slovník/VZTAŽNÁ VĚTA](https://www.czechency.org/slovník/VZTAŽNÁ_VĚTA).
- KARLÍK, P., ŠIMÍK, R. Vztažná věta s jmennou hlavou. In: KARLÍK, P., NEKULA, M., PLESKALOVÁ, J., eds. *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*[online]. 2017 [vid. 13. 6. 2022]. Dostupné z: [https://www.czechency.org/slovník/VZTAŽNÁ VĚTA S JMENNOU HLAVOU](https://www.czechency.org/slovník/VZTAŽNÁ_VĚTA_S_JMENNOU_HLAVOU).
- KOPEČNÝ, F. *Základy české skladby*. 2. přeprac. vyd. Praha: SPN, 1962.
- KOŘENSKÝ, J., KOMÁREK, M., et al.: *Mluvnice češtiny 2: Tvarosloví*. Praha: Academia, 1986.
- KŘEN, M., CVRČEK, V., HENYŠ, J., HNÁTKOVÁ, M., JELÍNEK, T., KOCEK, J., KOVÁŘÍKOVÁ, D., KŘIVAN, J., MILIČKA, J., PETKEVIČ, V., PROCHÁZKA, P., SKOUMALOVÁ, H., ŠINDLEROVÁ, J., ŠKRÁBAL, M. *SYN2020: reprezentativní korpus psané češtiny* [online]. Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK, 2020 [vid. 8. 4. 2022]. Dostupné z: <http://www.korpus.cz>.
- MACHÁČKOVÁ, E. K přivlastňovacím zájmenům vztažným. *Naše Řeč* [online]. 1990, roč. 73, č. 5 [vid. 10. 2. 2022]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6964>.
- MATHESIUS, V. Jaký a který. In: *Naše řeč* [online]. 1942, roč. 26, č. 3 [vid. 13. 6. 2022]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=3677>.
- OSOLSOBĚ, K. Superlativ. In: KARLÍK, P., NEKULA, M., PLESKALOVÁ, J., eds. *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. 2017 [vid. 13. 6. 2022]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/SUPERLATIV>.
- PANEVOVÁ, J. *Mluvnice současné češtiny 2. Syntax češtiny na základě anotovaného korpusu*. Praha: Karolinum, 2014. ISBN 978-80-246-2497-6.
- POLDAUF, I. Vztažné věty v angličtině a v češtině. In: VYSOKÁ ŠKOLA PEDAGOGICKÁ. *Sborník Vysoké školy pedagogické v Olomouci: Jazyk a literatura 2*. Olomouc: Vysoká škola pedagogická, 1955. S. 159–194.

Srovnání se spojkou "jako" (srovnání na bázi shody a podobnosti). In. MIKULOVÁ, M., BÉMOVÁ, A., HAJIČ, J. et. al. *Prague Dependency Treebank 2.0* [online]. Praha: UFAL, 2006 [vid 13. 6. 2022]. Dostupné z:

<https://ufal.mff.cuni.cz/pdt2.0/doc/manuals/cz/t-layer/html/ch07s04s01.html>.

Srovnání se spojkou "než" (srovnání na bázi rozdílnosti). In. MIKULOVÁ, M., BÉMOVÁ, A., HAJIČ, J. et. al. *Prague Dependency Treebank 2.0* [online]. Praha, UFAL, 2006 [vid 13. 6. 2022]. Dostupné z:

<https://ufal.mff.cuni.cz/pdt2.0/doc/manuals/cz/t-layer/html/ch07s04s02.html>.

SVOBODA, K. Vztažné věty s nesklonným *co*, *Naše řeč* [online]. 1967, roč. 50 [vid. 13. 6. 2022]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=5246>.

ŠIMÍK, R. Specificity in (Czech) Relative Clauses. In WITKOŠ, J., FANSELOW, G. *Elements of Slavic and Germanic Grammars: A Comparative View*. 2008 [vid. 13. 6. 2022]. Dostupné také z: <https://www.radeksimik.eu/pdf/simik-specificity-czech-relatives.pdf>.

UHLÍŘOVÁ, L. Vztažné věty v češtině: vztah mezi jejich syntaktickou strukturou a aktuálním členěním. *Slovo a Slovesnost* [online]. 1994, roč. 55, č. 2 [vid. 13. 6. 2022]. Dostupné z: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=3569>.